Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș

Istoria literaturii române

Poezia

Teologie pentru azi
București
2020

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș

Istoria literaturii române

(O perspectivă critică ortodoxă)

Partea întâi

POEZIA

Vol. IV
Ion Budai-Deleanu și Vasile Aaron

Teologie pentru azi
București
2020

Pe prima pagină:
sculptură
de Antoine Jossé.
Sursa imaginii[1].

[1] A se vedea: https://twitter.com/mustafabekturk1/status/643131271829438464.

Țiganiada: introducere[2]

Ion Budai-Deleanu ar putea fi primul scriitor postmodern al literaturii române, după toate regulile: avem parodie, meta- text, intertextualitate amplă și ramificată în *Țiganiada*. Ar putea fi, dar vom mai vedea...

Îi avem în vedere, desigur, pe autorii din literatura, istoria și filosofia universală enunțați chiar de Budai-Deleanu în opera sa, adică Homer, Vergiliu, Ovidiu, Herodot, Hermes Trismegistul (amintit aluziv[3]), Democrit, Heraclit, Platon, Milton, Tassoni, Casti, Ariosto, Tasso, Klopstock[4], Voltaire ca și, foarte

---

[2] Transcriem în acest volum ceea ce în trecut a constituit substanța unei alte cărți: *Țiganiada: tradiție și inovație. Aventura scriiturii și canonul literar românesc*, Teologie pentru azi, București, 2012, *cf*.

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/07/19/tiganiada-traditie-si-inovatie/.

Cartea a fost publicată, însă, mai înainte, sub forma a 16 articole online, între 22 ianuarie 2012 și 8 iulie 2012. Primul articol se găsește aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/01/22/urme-ale-traditiei-literare-vechi-in-tiganiada-1/.

Ultimul: https://www.teologiepentruazi.ro/2012/07/08/urme-ale-traditiei-literare-vechi-in-tiganiada-16/.

[3] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada sau Tabăra țiganilor. Poemation eroi cómico-satiric alcătuit în doaosprăzece cântece*, ediție îngrijită de Florea Fugariu, repere istorico-literare de Andrei Rusu, Ed. Minerva, București, 1985, p. 86: „Fiece năuc pare-un trismeghist”.

[4] Între autorii traduși la noi în secolul al XIX-lea se numără și Klopstock a cărui operă, „*Der Messias* [Messiada], [a fost] adaptată de V. Aaron în 1805 sub titlul *Patimile și moartea Domnului și Mântuitorului*”, *cf.* Mircea Anghelescu, *Există un preromantism românesc?*, în vol. *Istoria literaturii române. Studii*, coordonator Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Ed. Academiei RSR, București, 1979, p. 92.

probabil, autori nemenționanți precum Dante[5], Cervantes – amintește însă de *cavalieri erranti* „la italieni și la ispani”[6] – și poate și alții, nu puțini (Boccaccio, Rabelais[7], Pope etc.), ale căror nume au fost sugerate de către criticii literari.

Dar vorbim și despre cărțile literaturii române vechi. Autorul amintește foarte adesea de cronici și letopisețe (referința este uneori reală, alteori fantezistă, ca pretenție a verosimilității ficțiunii literare[8] – este nevoie de cultură istorică și literară pentru a face discriminarea), dintre care menționează cronica lui Grigore Ureche[9].

Face trimitere și la monumentala ediție aghiografică (în trei volume – al patrulea rămas în manuscris) a lui Dosoftei, *Viețile*

Pe Klopstock, Schiller îl considera reprezentativ pentru „poezia muzicală”, *cf.* Friedrich Schiller, *Scrieri estetice*, traducere și note de Gheorghe Ciorogaru, Ed. Univers, București, 1981, p. 396 ș. u. De asemenea, Schiller îi enumera pe Ariosto, Dante, Tasso și Cervantes între scriitorii moderni (numiți astfel prin raportare la cei antici), considerându-i *genii* (Idem, p. 364).

[5] Călinescu se îndoia că Budai-Deleanu l-ar fi citit: „Sunt și ele- mente dantești, venite însă de-a dreptul de la Virgiliu”, *cf.* G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ed. Vlad & Vlad, Craiova, 1993, p. 76.

[6] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 201, n. 1.

[7] Însăși utilizarea anagramelor (Leonachi Dianeu și Mitru Perea) pare a fi o tradiție rabelaisiană: „Anagrama practicată de Rabelais (Alcofribas), ca strategie de mistificare a numelui și joc amuzant în același timp, devenise un loc comun al autorilor de literatură alegorico-satirică”, *cf.* Elvira Sorohan, *Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu*, Ed. Minerva, București, 1984, p. 170.

[8] Pentru care inventează așa-zise *izvoare*, și anume „*izvodul* ce am aflat la mănăstirea Cioarei” și „*pergamèna* ce s-au aflat, nu demult, în mănăstirea Zănoaghei”, precum și *cronicari-poeți martori*, ca Mitrofan, *cf.* Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 10-11.

[9] Idem, p. 107, n.1 și p. 115.

Sfinților[10], și invocă deopotrivă operele literaturii bizan- tine – în mai multe rânduri îi și menționează pe „scriptorii de la Vizant”[11] sau „scriptorii bizantinești” și cronograful lui Duca Honiates[12].

De asemenea, în destul de multe ocazii, se referă la *Scriptură* (în mod direct sau aluziv, prin menționarea unor epi- soade binecunoscute), la „cărțile bisericești”[13] și la *Viețile Sfinților, la Minei*[14].

Interferențele cu literatura română medievală nu se opresc aici și vom arăta mai jos că este foarte probabilă utilizarea și a altor surse, cum ar fi *Cazania* lui Varlaam, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, cronograful lui Mihail Moxa etc.

Autorul concepe o parafrază largă[15] din „povestea lui Arghin și a Ilenii” (*Arghir și Elena*), de mare succes în Transilvania[16], care va cunoaște puțin mai târziu varianta lui Ioan Barac: *Istoria preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elena*.

Înaintea pașoptiștilor, Budai-Deleanu face trimiteri – după cum vom vedea – la creații populare precum basmul, balada și proverbele, pe care le reproduce (proverbele[17]) sau le pastișează.

Utilizând un procedeu la care a recurs și Cantemir în *Istoria ieroglifică* (pe care probabil nu a cunoscut-o), dar și ase- menea scriitorilor postmoderni mult mai târziu, Budai-Deleanu își citează opera în operă[18]. Despre interferențele cu literatura

---

[10] Idem, p. 47, n. 1.

[11] Idem, p. 10.

[12] Idem, p. 63, n. 1 și 108, n. 1.

[13] Idem, p. 225 (spre exemplu, fără a fi singura ocurență).

[14] Idem, p. 358, n. 1a.

[15] Idem, p. 87-94.

[16] Idem, p. 88, n. 1: „această poveste este la românii cei de Ardeal foarte vechie”.

[17] A se vedea Idem, p. 194-195, 198, 366, 373, 384, etc.

[18] Idem, p. 26, n. 2: „Aceasta-i adevărat *Țigăniada*!”.

universală s-a vorbit destul de mult – suntem însă de acord cu Elvira Sorohan că „originalitatea viziunii și a limbajului acoperă orice urmă precisă a vreunui model”[19].

Prin urmare, nu căutăm modele, pentru opera lui Budai-Deleanu. Nu ni se pare că ar fi un gest înțelept, atâta timp cât acestea au numai valoare orientativă sau episodic-inspiraționa-lă pentru autorul român.

În mod deosebit, ne interesează relația sa cu tradiția literară românească de până la el, pe care, credem noi, a avut-o în primul rând în vedere pentru a concepe un stil poetic și a da naștere unei viziuni literare.

Ar fi de remarcat asemănarea cu *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir în ceea ce privește caracterul profund alegoric al operei. Rațiunile trebuie cercetate însă cu atenție, ceea ce nu vom face acum.

Fără a considera cumva *Țiganiada* operă de colportaj și a-i diminua în vreun fel originalitatea (care este deasupra oricărui dubiu), sesizăm că recursul la modele și la sursele de inspirație este de altă natură decât la Cantemir, ceea ce ce, paradoxal, îl face pe Budai-Deleanu să fie sau cel puțin să pară întrucâtva conviv cu postmoderniștii care vor apărea pe scena literară mult mai târziu.

Dacă opera lui Cantemir, *Istoria ieroglifică*, este în primul rând creație, (sursele la care trimite autorul fiind o pură indi- care a erudiției), *Țiganiada* e, pe lângă talent poetic remarcabil, o pastișă savuroasă și un colaj ingenios de modele scriitoricești aparținând atât literaturii universale, cât și literaturii medievale românești.

După cum am anunțat deja, ne interesează, în paginile care vor urma, să devoalăm aspecte care nu au fost până acum puse

---

[19] Elvira Sorohan, *Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu*, op. cit., p. 202.

în lumină de exegeza literară și care vizează înscrierea lui Ion Budai-Deleanu într-o tradiție românească, filosofică și literară, atât în ceea ce privește asumarea unei tradiții a scriptorilor vechi, cât și forța anticipării literaturii de mai târziu, de la cea romantică la cea postmodernă (pe care o anticipează în privința procedeelor literare, nu și a ideologiei).

Din această perspectivă, epopeea sa eroi-comică, la începutul secolului XIX, înregistrează tonuri semnificative ale scriiturii românești anterioare, cu trimiteri evidente la cronicari și la cazanii, ori la filosofia lui Miron Costin (*Viiața lumii*) sau Cantemir (*Divanul*), într-un mod mai mult sau mai puțin parodic, după rețeta inventată mai târziu a intertextualității postmoderne (dialogul cu textele canonice – deși (a se reține!) lui Budai-Deleanu, ca mai târziu lui Eminescu, nu-i înfățișase nimeni un canon al literaturii române vechi):

O, fericite veacuri trecute,
Când să mai pogorea câteodată
Pe pământ oamenilor să-ajute
Sfinții, ori ca pe cei răi să bată
Sau pe credincioși să mângăiască
La scârba și nevoia lumească.

Acum pare că ceriul de lume
Ș-au uitat cu tot, nice mai bagă
Samă de-oameni, lăsând să-i sugrume
Nevoile-întru viața-întreagă.
Îngeri nice-în vis acu s-arată
Să ne-învețe vro taină ciudată [minunată].

Cu-adevărat! eu altă pricină
N-aflu, făr' că sau nice-o credință
Noi avem acum sau pre putință

Iar’ a bătrânilor socotință
Răzăma purure-în lucruri sfinte,
Ceriul având în inimă și minte.

Ori de unde-aceasta să purceadă,
Destul că pe vremea lui Vlad încă,
Sfinții oblicind atâta pradă
Ce făcea turcii-în creștini ș-adâncă
Răutate, pe pământ veniră
Și multe suflete mântuiră.

Aceasta nu numai că să zice,
Ci s-au scris și la cronica vechie
Carea-i mai de mult fără de price,
Și decât cronica lui Urechie;

(*Cântul IV*)

*

Unde sunt vitejii cei din zile,
Eroii cei cu vărtute rară,
Carii-înlibovindu-să-în copile
Călătoriea întins din țară-în țară
Luptându-să cu lei și gligani,
Curățind pământul de tirani,

Ce nu răbda ca-asuprit să fie
Cel mai slab de către cel mai tare,
Neamuri întregi scotea din robie,
La nevinovați apărătoare
Mână dând, nice lua vreodată,
Nice poftea pentr’ ajutoriu plată!

Ah! căruntă vechie cinstită!
Unde-s a tale sânte tocmele?…
Ce urgie-acum lumea-întărâtă
Ș-o-înneacă-întru cel noian de rele[20]?

[20] Nu numai sintagma subliniată, dar și întreaga diatribă care va urma, împotriva moleșirii virtuților, îl anticipează pe Eminescu. Eminescu folosește și el expresia „noian de vină”, în poemul *Răsai asupra mea* (M. Eminescu, *Opere*, IV, ed. Perpessicius, p. 361).

Perit-au credința cea bătrână!
Ah! lume-întoartă[21]! vreme păgână[22]!

---

[21] Topos-ul *lumii pe dos* are vechimea poeziei lui Vergiliu și a fost vehiculat în Evul Mediu (*le monde à l'envers*), dar nu este prea familiar literaturii noastre, unde poate fi identificat rar.

Cantemir îl utilizează în *Istoria ieroglifică* pentru a deplânge nedreptatea ce i se face Inorogului: „Ce ei încă acestea orânduind și fel de fel de lațuri, curse, mreji și alte măiestrii în toate poticile și căile întindzind, strâmbătate ca aceasta în multă vreme ceriul a privi, pământul a suferi neputând, de năprasnă din toate părțile și marginile pământului holburi, vivore, tremuri, cutremuri, tunete, sunete, trăsnete, plesnete scorniră, atâta cât tot muntele înalt **cu *temeliele în sus și cu vârvul în gios*** răsturnară și tot copaciul gros, înalt și frundzos din rădăcină îl dezrădăcinară, și așe, toată calea și cărarea pre pământ și prin aer cu grele neguri și cu întunecoși nuări, ca cu un veșmânt negru căptușind astupară și tot drumul de pe fața pământului cu stinci pohârnite, cu dealuri și holmuri răzsipite și cu păduri săciuite pretiutiderelea închisără și încuiară.

Din ceriu fulgere, din nuări smidă și piatră, din pământ aburi, fumuri și holburi, unele suindu-să, iară altele coborându-să, în aer focul cu apa să amesteca și stihiile între sine cu nespus chip să lupta.

Carile atâta de strașnică și groznică metamorfosin în toată fapta făcură, cât ceriul cu pământ și apa cu focul războiu cumplit să fie râdicat să părea, cu a cărora clătire toată zidirea să scutura și să cutremura și spre cea desăvârșit a tot duhul peire să pleca. [...]

A amestecăturii, dară, aceștiia pre scurt, istoriia aceasta au fost: Toate dealurile mari și toți munții înalți asupra stâncelor și copacilor sfat sfătuiră. Carii șepte hatmani de războiu purtători și a gloatelor păvățuitori având, asupra holmurilor celor de la cetatea Deltii vrăjmaș războiu râdicară și fără veste, cu mari huiete și de năprasnă cu mari buh- nete, asupră-le pohârnindu-să, să răsturnară.

Iară pricina aceștii strașnice rădicări și fără milă fărâmări era aceasta: munții cu holmurile între sine, pentru greutatea carea de la stânci și de la copaci trag, să jeluiră și de pohoara carea în cârcă poartă unul cătră altul să olecăiră și fietecarile cătră de-aproapele său într-acesta chip dzisără: „Până când, fraților, stinca piatra sacă și plopul, chiparisul și platanul,

copaci fără roadă, în capul nostru suindu-să, pe spate-ne ur- cându-să, vârvurile și creștetele ne vor acoperi?

Și până când ei înălțindu-să și mărindu-să, ca cum în vreo samă ne-am fi, ne vor ocări și batgiocuri? (Că certarea cu toiege într-ascuns decât ocara și batgiocura în arătare mai de suferit ieste).

De care lucru, cu toții într-un gând și într-o inimă a ne împreuna, cu mic și cu mare, într-un cuvânt și într-un giurământ a ne lega trebuie și lucru carile altădată în politiia noastră nu s-au mai vădzut să facem, adecă cu a noastră răsturnare a mândrilor și trufașilor cea desăvârșit prăpădire și răzsipire să aducem (că toată moartea din fire aspră și amară ieste, carea numai cu viderea răzsipii nepriietinului mai plăcută și mai îndulcită a fi să pare).

Deci ***unde ne sint rădăcinile, acolo vârvurile, și unde ne sint vârvurile, acolo rădăcinile să ne mutăm***.

Că într-acesta chip toată stânca groasă și pietroasă și tot copaciul crăngos și frundzăros supt noi va rămânea, și așe, precum pururea decât noi mai mici și precum noi i-am hrănit și i-am crescut, în brață i-am purtat și la sin i-am aplecat și precum până într-atâta în samă a nu ne băga și în toată hula și ocara a ne lua nu li s-au cădzut vor cunoaște. [...]

Mute-se Arcticul, strămute-se Andarticul, osiia sferească în doaî să frângă, toată iușorimea în chentru să-mpingă, stihiile toate tocmirea să-și piardză, orânduiala bună în veci nu mai vadză, toate îndărăpt și-n stânga să să-nvârtejască, de jeale să să uluiască, de ciudă să să murțească și dreptatea Inorogului în veci povestească", *cf.* Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, Ed. Minerva, București, 1997, p. 172-174, 298-300.

Sigur că ar fi multe alte lucruri de comentat în textul de mai sus, precum războiul cumplit între stihii, care este probabil o aluzie la filosofia lui Heraclit: războiul [elementelor] este părintele tuturor lucrurilor.

Foarte interesant că și Budai-Deleanu inserează, în chiar *Cântul I*, aceeași idee: „Dela miază noapte mai departe,/ Sus, în văzduhul întunecos,/ Este-un loc (precum scrie la carte)/ Cărùi zic filosofii haòs,/ **Unde neîncetata bătălie/ Face-asupra stihii stihie!**"…(Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 15).

În finalul epopeei sale eroi-comice, autorul reintroduce motivul lumii pe dos, pentru că eroii săi nu reușesc să intre într-o ordine firească, ci: „Toate cele-întoarsără pe dos" (Idem, p. 362).

Tot un eveniment istoric îi oferă și lui Vasile Fabian-Bob (sau Bob-Fabian) prilejul de a relua acest motiv în poezia *Moldova la anul 1821*:

S-au întors mașina lumei, s-au întors cu capu-n gios
Și merg toate dimpotrivă anapoda și pe dos,
Soarele d-acum răsare dimineața la apus
Și apune despre sară cătră răsărit în sus.

Apele schimbându-și cursul, dau se-ntoarcă înapoi
Ca să bată fără milă cu izvoarele război;
S-au smintit să vede firea lucrurilor ce la vale
Aflîndu-se din vecie, urma pravilelor sale.

Ș-au schimbat se vede încă și limbele graiul lor;
Că totuna va să zică di mă sui sau mă pogor.
Toate pân' acuma cîte se părea cu neputință
Ieșind astăzi la ivală, vor putea avè credință;

Vreme multă n-a să treacă, ș-a ara plugul pe mare
La uscat corăbierii nu s-or teme de-necare;
Ce-a să zic-atunci pescariul, când în ape curgătoare
Îi va prinde mreja vulturi și dihanii zburătoare;

Ce-a să zică vânătorul, când în loc de turturele
Nevăzând nici câmp, nici codru, va pușca zodii și stele?
Nătărăule ce umbli, pe a ceriului fațadă,
Zisu-mi-au ieri noapte luna, tâlnind-o la promenadă:

Suma veacurilor scrise pentru tine-n acest loc
S-au deșirat de pe crugul soarelui cel plin de foc.
Iar di ești vre o comită rătăcită dintre stele
Și umbli fără de noimă, ieșită din rânduiele,

Ce zăbavă peste vreme te ține calea cerească,
De îngâni cu migăiele armonia îngerească?

Dar ce vinuiesc eu vremea? care
Nu lucrează, fără numa pate!…
Martoră fiind și mustrătoare
Faptelor noastre pre rușinate!

Dacă ești planită nouă, și nu ții tovărășie
Colindând pe lîngă soare în sistema ce să știe,

La depărtarea căzută te întoarce pe o cale,
Și nu ieși nebunește pe hotarul sferei tale,
Cutezătoriu mai aproape, vei fi ars de multă pară
Vei să degeri dinpotrivă de te vei depărta iară.

Iată Aurora vine cu veșminte luminate
Alungând spaimele nopței, peste clima depărtate;
Iară steaua Afroditei vărsând rouă și răcoare
Deschide cu-a sale raze porțile sfântului soare.

Vra nu-s-ce să mai zică și d-abia numa-ncepură,
Când un nor venind cu ploaie îi spălă vorba din gură.

Cf. Poezia românească în epoca romantică, ediție de Mircea Anghelescu, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997.

Interesant este faptul că ilustrările toposului la care ne referim, în literatura română, sunt puține și târzii, dar constituie o poezie de o mare intensitate dramatică și care, pe deasupra, cred că este în măsură a mulțumi și pe cei mai pretențioși adepți ai hegemoniei estetice.

Pe lângă reușita poetică, ineditul subiectului și aura ermetică ce fac versurile să pară de un modernism surprinzător, le recomandă, pare-ni-se, pentru studii mai frecvente și mai atente.

[22] Cu privire la această strofă, Ioana Petrescu apreciază că „poetul traduce într-un limbaj arhaizant, cu cadențe liturgice, grave, sentimentul ireversibilei treceri și nostalgia după timpurile apuse ale credinței și eroismului”, *cf.* Ioana Em. Petrescu, *Ion Budai-Deleanu și eposul comic*, Ed. Dacia, Cluj, 1974, p. 171.

Acestòr, oame,-însuți ești de vină,
Ce-închizi ochii și fugi de lumină.

[Dosoftei: „Și de svânta Ta lumină
Veacul nostru ne-nstrăină”
Ps. 89, 31-32][23]

Ceriu-ți dede minte și vărtute:
Ceaia-întru-întunerec să-ți lumine,
Ceasta la nevoie să-ți ajute,
Ceaia să-ți arete rău și bine
Și cărarea cătră fericie,
Ceasta să-ți frângă lanț de robie!…

Iar’ tu cu ceste daruri alese
Covârșești însuți a ta stricare;
Mintea ta lațuri neîncetat țese
Ca să te-încurce fără scapare,
Vărtutea-ți dai la tirani în mână,
Ca mai lesne-apoi să te supună.

Iar’ aceștea te-apasă-în țărână,
Nici mai mult te lasă-în slobozie;
Cu râs amar vaietu-ți îngână
Și lanțuri a săruta te-îmbie.
Ah! și cine-apoi din asta poate,
Oame ticăloase,-a te mai scoate!…

[23] Citatele din *Psaltirea în versuri* sunt conform: Dosoftei, *Opere 1. Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1987.

Au doar′ moleáța de-acum junie[24],
Ce n-au învățat alta nimică
Făr′ a vâna după libovie,
A căuta la sabie cu frică,
Pe divan a trândăvi cu lene
Ș-a căsca gurile prin dughiene[25]!...

A să-împodobi cu gingășie
Mai aleasă decât o femeie,
A-ș′ răpune-în cărți [de joc] toată-avuție,
Într-aceasta faptele să-închieie
A coconașilor cilibii,
A patrii noastre de-acum fii!

---

[24] A se observa anticiparea lui Eminescu, așa cum am spus, dar și a pașoptiștilor, ca spre exemplu a lui Alexandrescu (*cf.* Gr. Alexandrescu, *Poezii. Proză*, text stabilit și note de I. Fischer, antologie și repere istorico-literare de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1985):

Eu în copilărie iubeam să mă opresc
Pe dealul mănăstirii, și-n vale se privesc
Măreţul turn, trist martor l-al nostru trist apus,
Ș-a cărui origină în veacuri s-a răpus
Turnul din care-odată bărbații renumiți
Vedeau române taberi pe câmpi nemărginiți
În preajma-i e cetatea! ai ei locuitori
Ruina-i azi cu falǎ arăt la călători,
Precum atâți nevrednici, trăind în moliciuni,
Se laud cu mari fapte făcute de străbuni.
(*Trecutul. La mănăstirea Dealului*)

[25] Eminescu: „Nu se nasc genii pe stradă și la ușa cafenelii?” (*Scrisoarea III*).

Acești numa știu între cocoane
Și din gură-a-ș lăuda hărnicia,
Iar' la fruntea vunii lighioane,
Unde-împroașcă gloanțele cu mia,
Vaileò, săracii! cum le-ar fi greață,
Cum le-ar fugi sângele din față!

Un coif în cap, o sabie-în dreaptă,
Inimă-în piept și scutul în stângă,
Cu vărtute și minte deșteaptă,
Aceste sunt care pot să frângă
Lanțul robii tale cumplite,
O, neamul mieu! de tot ovilite!…

(*Cântul VII*)

În jocul intertextual inventat (într-o formulă nouă) de Budai-Deleanu, intră și erudiția lingvistică, vocabularul medieval și semnificațiile sale deosebite (formele și sensurile vechi ale termenilor) fiind solicitate destul de mult în opera lui Budai-Deleanu, după cum vom arăta ceva mai jos.

Ovid Densusianu făcuse, mai demult, următoarele observații cu privire la *Țiganiada*, urmărind să ofere o explicație și o caracterizare cuprinzătoare a determinărilor care au fundamentat apariția sa:

> „Așezând acțiunea în vremea lui Vlad Țepeș, scopul lui Budai-Deleanu a fost să preamărească faptele strămoșilor, să ne înfățișeze – cum spune așa de plastic – *cărunta vechime cinstită* și, prin antiteză, să arate coborârea [decadența] vieței noastre, rătăcirea sufletelor în timpurile mai nouă [...] Ceva, prin urmare, ce vestește satirele lui Emi-

nescu. Apropierea între ce au scris și unul și celălalt ne vine de la sine în minte când cetim:

Alta era junia română
Pe vremea lui Vlad-Vodă, ce frânsă
Tabăra lui Mahomet păgână
Cu vărtute și-în bătaie-adinsă,
Dar’ au perit acea voinicie,
Și tu gemi supusă, Muntenie!...

Hei, ticăloasă Țară munteană,
Unde-ți e vitejia mărită,
A sloboziei tale sprijoană?
Cum ai rămas așa de ovilită,
Când te vei ridica din țărână,
Cine-ți va da scutitoare mână?

Până când vânzătorii de ostrige
Și mitarnicii, pentru dobândă,
Nevrednice rane ți-or înfige?
Până când te-or pune sub orândă
Agarenii? – și atâta nedreaptă
Necăjire încă nu te deșteaptă?

Venetici flămânzi de prin ostroave;
Greculeți din Anadol, din Pera,
Ți-au răpit venituri cu hrisoave:
Tu le zici „Arhonda, calimera!”[26]
Și te închini, cu multă plecăciune,
Crezându-le toate ce vor spune...

[26] Transliterare din neogreacă, însemnând: *Bună ziua, boierule!*

Ah, cine acu din aceste toate,
Oame ticăloase, te vor scoate?

Au doară cea moale de acu junie
Ce nu au învățat alta nimică
Făr' a vâna după libovie,
A măiestri gâlceavă și intrică,
A trândăvi pe divan cu lene
Și a căsca gurile prin dughene?"[27], etc.

Această apreciere mai veche nu constituie un impediment pentru o lectură modernă a *Țiganiadei* și nici pentru o interpretare care să țină cont de lecturile contemporaneității[28].

Din perspectiva istoriei literare însă, raportându-ne la contextul și perioada în care scria Budai-Deleanu, ea rămâne în continuare valabilă.

Diatriba la adresa decadenței și a moliciunilor, a lipsei de vlagă spirituală și morală a contemporanilor, e specifică secolului al XVIII-lea (mai ales ultimelor decenii) și va fi continuată cu fervoare de scriitori precum Gr. Alexandrescu, Nicolae Filimon, Eminescu și Macedonski chiar (cel din urmă e, însă, mai mult imitator decât indignat cu adevărat).

---

[27] Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, Ed. Eminescu, București, 1985, p. 75-76.

[28] Așa spre exemplu, în opinia lui Manolescu, „Joyce, Borges și Nabukov" sunt „scriitori lângă care Budai stă la fel de bine ca și lângă Ariosto, Tasso, Voltaire sau Pope", *cf.* Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008, p. 127.

Orice secol viitor (ca să nu spun orice lector) își poate însă alege scriitorii lângă care poate sta Budai-Deleanu, în funcție de preferințele și de optica literară pe care o va adopta. Acest lucru nu anulează însă opinii care stabilesc judicios fapte concrete și corecte de istorie literară.

Atribuindu-i ca fundamentală această intenție lui Budai-Deleanu, Densusianu nu greșea, chiar dacă putem fi de acord și cu alte interpretări mai noi, cum ar fi aceea că opera este o meditație pe tema condiției umane (Paul Cornea) sau că ea parodiază nu doar epopeile vechi, „ci literatura ca atare, opera ca mașinărie textuală, invenția ca fabricare a unor proceduri”[29]. Aceste opinii reprezintă abordări critice și perspective din unghiuri diferite și nu credem că se exclud una pe alta.

Dar să revenim...

Integrându-l dialogului intertextual și pe Milton (asupra acestei relații a atras atenția Mircea Anghelescu[30], autorul *Țiganiadei* amintindu-l de două ori în notele de subsol, menționând *Raiul pierdut*[31] cu prima ocazie, în comentariul lui Musofilos), Budai-Deleanu ajunge să converseze inopinat și cu preromanticii și să anticipeze *Zburătorul* lui Heliade și atmosfera lamartiniană (zice-se) a apusurilor de soare/ înserărilor pașoptiste:

Sătana cade-în melanholie[32]
Socotind asupra sorții sale;
A iadului s-adùnă boierie
Și să sfătuiește cu ce cale
Va s-ajute turceștilor gloate;
Țiganilor să fârșesc bucate.

Acum peste-ochian șoimanul soare
Strălucea dositelor ostroave,

---

[29] Nicolae Manolescu, *Istoria critică...*, op. cit., p. 127.

[30] A se vedea Mircea Anghelescu, *Budai-Deleanu, Milton şi poza damnatului romantic*, în vol. *Scriitori şi curente*, Ed. Eminescu, București, 1982, p. 61-68.

[31] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 18, n. 1b.

[32] Termen utilizat anterior de Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir.

Noaptea cu neagra sa învălitoare
Câmpi acoperisă și dumbrave,
Iar' de grele-ostăneli obosita
Dulce răpăusa prin staure vita. /…/

Era vremea tocma-întiaș dată
Când cântă cocoșii de cu sară,
Ș-încălecând mături sau lopată
La Rătezat strigòile zboară,
Când să preumblă cele frumoase
Strâmbând oamenilor dreptele-oase.

(*Cântul VI*)

Nu este lăsată la o parte nici intertextualizarea folclorului, Budai-Deleanu arătându-se interesat de creația populară înaintea pașoptiștilor. El se dovedește, prin urmare, un veritabil precursor romantic și prin felul în care introduce teme și motive folclorice în opera sa.

Elementele de basm nu sunt puține, dar pe lângă acestea există și episoade întregi care țin de formula basmului, cum ar fi cele referitoare la cetatea vrăjită („curte mândră măiastră”), la izvoarele cu apă fermecată ori la călătoria vrăjitoarei Brândușa în căutarea fiului său, Parpangel:

Deci Brândușa (căci așa pe nume
Să chiema) fiind fermecătoare,
Doară-atunci cea mai vestită-în lume,
Ce sâtirea dracii din vâltoare,
Ba cu fermecături neauzite
Oamenii strămuta-în fieri și vite,

Tot feliu-încântă ea de jivină
Și cumu-i vine-în minte-o preface,
Apoi descântă cât bați în mână
Strămutatele jivini sărace,
Și nu este-un feliu de măestrie
La care-învățată să nu fie,

Fiind amărâtă și vrând să știe
Unde fiiul ei atâta rămâne
Și doar' de este Romica vie,
Luă doao fermecate frâne
Din róșii făcute strămătură,
Șoptind cu sine ceva din gură.

Cum fârși neînțălese cuvinte,
Iacă doao pregroaznice bale
Fără veste-i steteră-înainte;
Gușí avea pestricate și foale,
Însă cu-arepi și solzuri pe spate
Și nește coade lungi, cârlibate.

Puindu-le-apoi frâne de lână
Obrazui-în pulbere-o căruță
Cu toiagu-învrâstat ce-avea-în mână,
Pe care șezând bale sumuță
Și iacă-în cotigă făr de roate
Vrăjitoarea văzduhul străbate.

Băláurii-înhămați zboară ca vântul
Precum striga-i mână și-i duce.
Într-un ceas cungiură pământul
Muntenesc, dar' nice-o rază-i luce

De-a-și găsi fiiul dorit. În urmă
Foarte-amărâtă cursul său curmă.

Supt o râpă-adâncă să pogoară
Și luând de pe bălauri căpestre,
Le face semn ca din ochi să piară;
Ducându-să-apoi fierele măiestre,
Scoasă-o vrăjită din sân piscoaie
Și cât poate, de trei ori țipoaie.

Mai degrabă decât o clipită,
Mulțime de duhuri necurate
Din toate laturi vinea pornită,
Iar' ea-începe a-i sitiri să caute
Sau să spuie-unde fiiu rămâne
Și pentru ce-acasă nu mai vine!

Ei răspund: „Fiiul tău s-află-în viață,
Dar' numa cât sufletul nu-i iasă;
Noi ț-om fi păn la dânsul povață!"
Deacă-aceasta Brândușa-înțăleasă,
Îndată-alergă cu osârdie
Ducând-o cel din răspântie.

Acolo sosind maica duioasă
Ș-află fiiul mai fără viață.
Trupu-i rădică și frântele-oase,
Luându-l pe bietele brață,
Îl pusă-în căruța cea vrăjită
Și zbură cu el într-o clipită.

Dusă-l între nește munți de-aproape,

Sus pe-o stâncă naltă și rătundă
Unde-l scăldă-în noao feliuri de-ape
Ce să-áflă-într-o peșteră afundă,
Apoi cu ierburi cunoscute
În tot chipul cercă să-i ajute.

Unele fierbe ia-într-o căldare,
Din altele stoarce mustăreață,
Iar' din altele-i face scăldătoare:
Iarba vântului și iarbă creață,
Iarbă mare, spânz, limbă-vecină,
Ròmoniță, nalbă, mătăcină,

Plătàgină, sovârv cu cicoare,
Troscoțel, podbeál și mătrăgună
Și de-alte mai multe ierburi care
Stoarse, mestecate depreună
Ș-în mai multe chipuri prefăcute
Trebuie bolnavului s-ajute.

Iar' după ce cu ceste toate
Îl scăldă, l-învălui și l-unsă,
Inima-i începu iar' a bate,
Sânge-în moarte mădulări pătrunsă
Ș-a treia zi cătră dimineață
Semne-aiavea dete de viață.

(*Cântul V*)

Vrăjitoarea zboară într-un car tras de balauri, comandă demonilor să-i spună unde se află fiul său și Romica, transformă,

precum Circe, oamenii în animale și invers, și posedă știința leacurilor obținute din plante[33].

Probabil că unii și-ar putea aminti și de „măselarița mireasă” a rigăi Crypto, din balada lui Ion Barbu…

Dar și Budai-Deleanu compune o baladă nupțială, în genul a ceea ce el numește cântece de nuntă populare (fapt pretextat și de Ion Barbu în balada *Riga Crypto și lapona Enigel*, pentru că menestrelul reia un cântec pe care l-a mai spus și altădată), cu tema alegorică străveche a vânătorii:

Tânăr vânătoriu, de mult fără sporiu,
După-un drăgălaș vâna sobolaș.
De-ar fi și să moriu! (zisă vânătoriu)
[Miorița: „Și de-ar fi să mor”...]
Drăguț sobolaș, ți-oi da de lăcaș.
Haida hăi, căpăi, hai la la, hăi hăi!
Prin desiș pe căi, hăi la la, căpăi!

Așa din zori cu multe sudori
Tânărul gonea, cu o săgețea
Pintr-un făgețel, sobol mititel,
Ce-încoace-încolea fugea, să-învârtea.
Păn’ la un țipiș, unde lăturiș
Sărind pe furiș, să băgă-în desiș.

---

[33] Andrei Oișteanu ar fi putut adăuga catalogului de autori și, respectiv, de plante pe care l-a alcătuit în cartea sa și opera lui Budai-Deleanu împreună cu plantele enumerate de acesta; vezi *Narcotice în cultura română. Istorie, religie și literatură*, Polirom, 2010 – primul capitol se intitulează chiar: *Mătrăguna, măselarița și muscarița*.

El îl evocă însă pe Nicolae Milescu-Spătarul, care a scris, în jurnalul său de călătorie în China, despre medicina tradițională chinezească și despre plante ca ginseng-ul, care era confundat de unii cu mătrăguna europeană (Idem, p. 122).

Atunci iar′ și iar′ el strigă-în zădar
Cătră soții săi și cătră căpăi,
Că ei merg și sar tot peste hotar.
Haida hăi, căpăi! hai la la, hai hăi!
Când fu spre sară, ieșind o fecioară
Din codru afară, cu frumsață rară

Ca ș-amórul blând îi grăi zâmbind:
„Tânăr vânătoriu, vânezi fără sporiu,
Lasă, lasă-ți gând de-a prinde-oarecând
Sobol fugătoriu, fără de-ajutoriu.
Sobolii, să știi, s-află-în vezunii
Și trebue-întii ca să-i prinzi de vii.

Jură-te mie, făr′ viclenie,
Tare și vârtos, să-mi fii credincios;
Su vezunie voiu arăta ție
Ș-un sobol frumos, colea mai din gios!”.
Tânărul uimit de bunul tâlnit,
Ș-uită de gonit, stă nehotărât.

Apoi cu milă zisă: „O, copilă!
Ah, sorioară, dragă fecioară!
De-ai fi miloasă, cum ești frumoasă,
Lege n-ai pune,-îndată mi-ai spune:
Iar′ eu jurământ ți-oi jura presfânt
C-oi ținea cuvânt pănă la mormânt”.

Prunca iubeață atunci roși-în față
Ca vara bujor, apoi linișor,
Cu mână isteață, arătă ș-învață
Zicând: „Frățior, fie-ț[i] după dor,

Ice, su poale de munte-în vale,
Mergi tot pogorâș, păn' dai de țipiș;

De-acolea mai zios, supt un gruiu tufos,
Mergi pe părăuț până-i da de-un puț,
Acolo vârtos stai și nu da dos,
Că-acolo-i drăguț ție soboluț,
Acolo gata fi cu săgeata
Și cumu-i data, să-i dai zăgneata".

Voinicul marghiol tot mearsă domol
Păn' dede în vale de salbă moale,
Păn' dede de gol, unde-era sobol.
Trebile sale păzând cu cale,
Fără de hăisaș, fără căpăuaș,
Prinsă-un sobolaș, blând și drăgălaș.

Atunci copilă zisă-i cu milă
Suspinând mereu: „Ah, sobolul mieu!
Ah, fie-ți milă, nu-i face sâlă,
Să nu-i cază rău, că-i cu tot al tău.
Dintr-astă oară, din astă sară,
A ta-s fecioară și surioară!".

Tânărul fecior grăi plin de dor:
„Dragă fecioară! fi-m[i] lelișoară,
Iară eu, mă jor, ți-oi fi bădișor!"
Să îmbrățoșară atunci și strigară:
„Dulce clipită, zi fericită,
Fire-ai lungită, trei ori atâtă!…".

(*Cântul IX*)

Ritmurile (dar și alte elemente, inserate fără îndoială intenționat) ne evocă, inechivoc, balade populare cunoscute, ca *Miorița* și *Mănăstirea Argeșului*. Doar că ambele au fost promovate în conștiința publică odată cu epoca pașoptistă...

Ritmul strofelor citate mai sus este tipic popular, însă Budai-Deleanu recurge – pentru a nu ieși cu totul din stilul epopeei sale –, la o rimă dublă: la cezură și la finalul versurilor.

Respecând tiparul folcloric (ritmul de 5-6 silabe al baladelor), aceste strofe ar trebui să arate astfel:

Tânăr vânătoriu,
De mult fără sporiu,
După-un drăgălaș
Vâna sobolaș.

De-ar fi și să moriu!
(Zisă vânătoriu)
Drăguț sobolaș,
Ți-oi da de lăcaș.

Haida hăi, căpăi,
Hai la la, hăi hăi!
Prin desiș pe căi,
Hăi la la, căpăi!

Așa din zori
Cu multe sudori
Tânărul gonea,
Cu o săgețea

Pintr-un făgețel,
Sobol mititel,

Ce-încoace-încolea
Fugea, să-învârtea.

Păn' la un țipiș,
Unde lăturiș
Sărind pe furiș,
Să băgă-în desiș.

Atunci iar' și iar'
El strigă-în zădar
Cătră soții săi
Și cătră căpăi,

Că ei merg și sar
Tot peste hotar.
Haida hăi, căpăi!
Hai la la, hai hăi!

Când fu spre sară,
Ieșind o fecioară
Din codru afară,
Cu frumsață rară", *etc*.

Țiganiada a fost considerată o parodie iluministă, în conformitate cu ideile Școlii Ardelene, însă impresia noastră este că intenția satirică a autorului atinge uneori, în aceeași măsură necruțătoare, și ideologia Școlii Ardelene (precum, după cum bine se știe deja, și propria pretenție a verosimilității și a capacității epopeice), cu insistența ei asupra evgheniei pretinse a unor națiuni – e posibil să fi vizat și pretenția purității etnice (latine) a românilor:

„Adevărat că aș fi putut să bag multe minciuni lăudând pe țigani și scornind fapte care ei n-au făcut, cum fac astezi istoricii unor neamuri, care scriind de începutul norodului său, să suie pănă la Dumnezieu și tot lucruri minunate bârfăsc” (*Epistolie închinătoare*). [...]

Vitează eghipteană rămășiță!
De faraoni viță strălucită,
Din vechi iroi tânără mlădiță!
O, mândră țigănie cernită…, etc.

(*Cântul I*)

Țiganii nu sunt decât un travesti al românilor.

Uneori, autorul trece de la aluzii la un rechizitoriu dur la adresa neamului său:

Cine-aleargă la turci cu făgadă
Ca, deacă-l va pune la domnie,
Țara-i va supune, și-în dovadă
De plecare, cu haraci îmbie?
Românu!…Cine patria sa vinde?
Românu!…Cine a vrăjbii foc aprinde?

Cine-ajutoriu de la păgân cere
Făcându-l hotărâtoriu și jude,
Iar’ el răzămându-să-în putere,
După ce sfezile noastre-aude,
Celuia face dreptate, care
I-au dat făgăduință mai mare?

(*Cântul IX*)

Ne-am pus întrebarea dacă există cumva un mesaj sublim în această operă, pe lângă constructul comic și satiric, pe lângă intenția moralizării prin ridiculizare, dacă există pe undeva o epopee în subsolul semnificațiilor.

Cu intenție, lucrarea transgresează genurile literare și filosofia vremii/ filosofiile vremurilor…

Dacă considerăm îndreptățită opinia lui Nicolae Manolescu, atunci modelul operei budaideleneşti „nu poate fi decât romanul lui Cervantes”[34].

Iar, pe de altă parte, dacă Unamuno și exegeza modernă îl consideră pe Don Quijote a fi din familia caracterelor cristice[35], ne întrebăm ce înseamnă, în ultimă instanță (dincolo de toate identificările sociale și naționale), nebunia țiganilor? Oare faptul că, în final, pseudo-armata se decimează singură, nu instituie o

---

[34] Nicolae Manolescu, *Istoria critică...*, op. cit., p. 127.

Nu suntem însă de acord că această operă este „menită să amuze cu oarecare folos intelectual” și că trebuie „citită cu un superior amuzament spiritual” (Idem, p. 126-127). După cum nu credem că din *Istoria ieroglifică* „ceea ce ne captează interesul rămâne tot plăcerea povestirii unor extraordinare peripeții” (Idem, p. 80).

Cervantes a fost însă unul dintre autorii favoriți ai romanticilor (alături de Dante, Shakespeare, Milton): „Marele roman a fost, pentru romantici, *Don Quijote*. Găseau aici amestecul tuturor formelor, găseau presărate în desfășurarea acțiunii nuvele și cântece, găseau vibrând toate tonurile, de la gravitate la șagă, găseau toate feluritele măruntaie ale haosului reunite laolaltă în temeiul duhului poetului, și mai găseau, plutind asupra a toate, imaterial și puternic, liber și dominator, un eter luminiscent care îmbiba totul, făcea ca totul să devină limpede și accesibil cunoașterii: ironia romantică”, *cf.* Ricarda Huch, *Romantismul german*, traducere și prefață de Viorica Nișcov, Ed. Univers, București, 1974, p. 242.

[35] A se vedea: Miguel de Unamuno, *Viața lui Don Quijote și Sancho*, Ed. Univers, București, 1973. Sau José Ortega y Gasset, *Meditații despre Don Quijote și Gânduri despre roman*, Ed. Univers, București, 1973, p. 59.

altă perspectivă (indusă, de fapt, subcutanat pe tot parcursul operei), aceea că idealul nu este terestru?

O altă interogație ar fi: Unde se poate stabili granița dintre discursul grav, serios (tradițional), chiar sublim, pe de o parte, și parodie/ ridicol (iluminist-postmodern), satiră și comedie bufă, pe de altă parte?

Am ales un exemplu, pentru a ilustra glisarea autorului între registre și stiluri cu aceeași mare ușurință cu care trece de la o perspectivă la alta.

Episodul este cel al descrieii Raiului, de către epigonul lui Dante, Parpangel, călător în Iad și în Rai, care, după un zbor cosmic, are ocazia să vadă Paradisul:

Raiul e grădina desfătată,
Întră ceriu și-între pământ sădită,
Dă trup pământesc neapropiată,
Dă minte-omenească negâcită,
Care, după vrednicii, să-împarte
Sufletelor drepte după moarte.

Măcar de-aș avea eu limbi o mie
Și-atâte guri bine grăitoare,
Nu vă-aș putea spune, nice scrie,
Lăcașurile desmierdătoare
Și frumusețele raiului toate,
Care pentru cei buni sunt gătate.

Acolo vezi tot zile sărine
Și ceriu limpede, fără nuori,
Vântucele drăgălașe, line
Dulce suflând prin frunze și flori,

Tot feliu dă păsărele ciudate [minunate]
Cu viersuri cântând pre minunate.

Acolo Dumnezieu așa fece,
Să nu fie vară zădufoasă,
Nici iarnă cu ger, nici toamnă rece,
Ci tot primăvară mângăioasă;
Soarele-încălzește și desfată,
Iară nu pripește niciodată.

Câmpurile cu flori osăbite
Ș-aici la noi încă nevăzute,
Sunt pre desfătat acoperite
Cu tot feliul de roduri crescute,
Iar′ pă zios în loc dă pietricele
Zac tot pietri scumpe și mărgele.

În locul de arburi și copace
Cresc rodii, nărănciuri [portocali] ș-alămâi
Și tot feliu dă pom ce la gust place,
Cum și rodite cu struguri vii,
Iar′ în loc dă năsip și țărână.
Tot grăunță dă-aur iai în mână.

Până aici, descrierea se păstrează și se înscrie perfect în tradiția aghiografiilor și a cazaniilor[36], pe care o va actualiza și

[36] A se vedea, spre exemplu, Varlaam, *Carte românească de învățătură* [*Cazania*], vol. II (Textul), tipărită cu binecuvântarea PFP Daniel [Ciobotea], Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ediție de Stela Toma, prefață și studiu de Dan Zamfirescu, Ed. Roza Vânturilor, București, 2011, p. 80 și 256: „Întăiu să va arăta mărirea trupurilor noastre, că vor hi neputrede și

Heliade în *Anatolida* (doar în ultimele două strofe Budai-Deleanu începe să gliseze, aproape insesizabil, spre parabola satirică).

Mai departe însă, autorul trece (brusc) spre registrul parodic, contrastant cu expunerea anterioară (dar contrastele nu par a-l alarma deloc pe autor, dimpotrivă):

Râuri dă lapte dulce pă vale
Curg acolo și dă unt păraie,
Țărmuri-s dă mămăligă moale,
Dă pogăci, dă pite și mălaie!…

---

luminate mai vârtos decât soarele. Și ne vom veseli în véci vădzând frâmséțele noastre și cinstea întru care vom petréce în mijlocul îngerilor; și vom audzi cântarea lor dulce și frumoasă..., etc. [...] Raiul iaste zidit de Dumnedzău sus la răsărit, pre munți înalți și frunoși, unde-s vânturi vésele, nice foarte calde, nice foarte răci, și văzduh luminat".

Dar și Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, text stabilit, traducerea versiunii grecești, comentarii și glosar de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, București, 1990, p. 22-23: „Deci acea bogată, dumnădzăiască milă, pre [om] facerea şi plăzmuirea alor Sale mâni până în săvârșit a să prăpădi și a pieri nevrând, și cu acesta mijloc alt pământ și alt ceriu nou i-au giuruit, al cărui pământ florile neveștedzitoare, pomii și poamele neputredzitoare și în toate timpurile peste măsură dând roada sa și, al căruia ceriu, la măsură căldura soarelui și la măsură frigul gerului; și mai vârtos acolo arșiță și secetă nu va fi și iarna va lipsi și soarele nu va apune, căci noapte nu să va face".

Între aghiografiile care puteau inspira versurile acestea ale lui Ion Budai-Deleanu, putem enumera *Viața Sfântului Vasile cel Nou și vămile văzduhului* (la care trimite și G. Călinescu), *Viața Sfântului Andrei cel nebun pentru Hristos*, etc. De aici sunt preluat amănuntele cu privire la câmpurile cu flori și tot feliul de pom cu tot feliul de roduri și la pietre scumpe. Chiar și expresiile utilizate de Budai-Deleanu le reproduc aproape identic pe cele din aghiografii.

O, ce sântă și bună tocmeală!
Mânci cât vrei și bei făr' ostăneală.

Colea vezi un șipot dă rachie,
Ici dă proaspătă mursă-un izvor,
Dincolea baltă dă vin te-îmbie,
Iară căuș, păhar sau urcior
Zăcând afli-îndată lângă tine,
Oricând chieful dă băut îți vine.

Dealurile și coastele toate
Sunt dă caș, dă brânză, dă slănină,
Iar' munții și stânce gurguiate,
Tot dă zahăr, stafide, smochine!…
De pe ramurile dă copaci,
Spânzură covrigi, turte, colaci.

Gardurile-acolo-s împletite
Tot cu fripți cârnăciori lungi, aioși,
Cu plăcinte calde streșinite,
Iar' în loc dă pari tot cârtaboși;
Dară spetele, dragile mele,
Sunt la garduri în loc de proptele.

(*Cântul IX*)

De departe, nu este aceasta singura situație în care autorul schimbă registrele discursului, pendulând (cu dezinvoltură) între caracterul sobru și cel comic, între imaginea sublimă și parodie.

Critica noastră literară s-a lăsat însă, cel mai adesea, sedusă și impresionată de caracterul parodic și ireverențios (convenabil

receptării specifice modernismului și postmodernismului – ca să nu mai vorbesc de epoca comunistă, în care s-au redactat o parte dintre aceste exegeze) al unor pasaje din epopeea lui Budai-Deleanu, al căror caracter este totuși fragmentar, și nu a remarcat faptul că, spre exemplu, în descrierea Paradisului pe care am reprodus-o, există două episoade diferite și chiar antagonice.

Descrierea Raiului nu ni se pare în întergime „o parodie voltairiană a miraculosului creștin", care prezintă un „paradis burlesc" și o „viziune desacralizată a transcendentului"[37], cum consideră Ioana Petrescu.

Partea a doua a acestui tablou, care conține toate aspectele ireverențioase, este, așa cum precizează o notă de subsol, un adaos teologic ficțional, motivat astfel de autor: „Vezi dară că-i așa cum am zis eu, că țiganul, ca să să facă un dătătoriu de lege la țigani, *și doară să facă o relighie noao, au adaus aceste din capul său* (s. n.), știind că țiganilor a lucra nu le place, ci a ședea ș'a mânca; și fiind că țiganii erau iubitori de acest feliu de mâncări, și Parpangel le povestește, după gustul lor, ca să aibă mai mult poftă. Eruditian"[38].

Ceea ce parodiază autorul – și nu este unica sa intervenție vehementă pe această temă – este invenția teologică. Ceea ce îi repugnă este ficțiunea la nivel dogmatic, pe care o dezaprobă vituperant prin strategia introducerii unei ficțiuni propriu-zise cu detalii tușate în mod grotesc.

Ion Budai-Deleanu respinge atât fanatismul religios și crima justificată oribil prin religie (îi va aminti pe musulmani, dar și inchiziția spaniolă), cât și imaginația superstițioasă și inventarea unor religii noi, din lejeritate și pentru satisfacerea unei pers-

---

[37] Ioana Em. Petrescu, *Ion Budai-Deleanu și eposul comic*, op. cit., p. 191, 193.

[38] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 296, n. 1.

pective pur umane asupra lui Dumnezeu, care să fie mai lesne de acceptat și mai puțin constrângătoare din punct de vedere moral.

Și face acestea nu de pe poziții voltaireiene, ci din perspectiva celui care crede și respectă „Toată-adevărată-închinăciunea/ Dumnezieirii ceii făptoare"[39] (făptoare = creatoare a toate, pentru că, în limba veche, precum cea a lui Dosoftei, *Dumnezeu a fapt*[40] înseamnă *Dumnezeu a creat*).

Opinia noastră este că Budai-Deleanu folosește informația și erudiția sa livrescă drept patent intertextual și însceneazā confruntarea ideologiilor/ filosofiilor/ opiniilor, totul sub auspiciile unui autoritar și chiar hegemonic vanitas medieval, subînțeles, instrumentat însă într-o altă gamă, proprie telosului pe care și l-a propus autorul, acela de „a introduce un gust nou de poesie românească"[41].

[39] Idem, p. 192.

[40] În *Psaltirea pre versuri* a lui Dosoftei, Dumnezeu este „Domnul,/ Ce-**au fapt** ceriul, pământul şi omul" (Ps. 113, 61-62), Cel ce „**au fapt** ceriul cu cuvântul/ Ș-au întărit tot pământul" (Ps. 120, 5-6).

[41] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 9.

Asemănări între Budai-Deleanu și Heliade

Sesizam anterior asemănările dintre binecunoscutul fragment din *Zburătorul* lui Heliade și câteva strofe din începutul *Cântului al VI-lea* al *Țiganiadei*: atmosfera melancolică și evanescentă, instaurarea regimului nocturn, peisajul rustic, prezența strigoiului/ zburătorului.

Reamintim versurile:

Sătana cade-în melanholie
Socotind asupra sorții sale;
A iadului s-adùnă boierie
Și să sfătuiește cu ce cale
Va s-ajute turceștilor gloate;
Țiganilor să fârșesc bucate.

Acum peste-ochian șoimanul soare
Strălucea dositelor ostroave,
Noaptea cu neagra sa învălitoare
Câmpi acoperisă și dumbrave,
Iar' de grele-ostăneli obosita
Dulce răpăusa prin staure vita. /…/

Era vremea tocma-întiaș dată
Când cântă cocoșii de cu sară,
Ș-încălecând mături sau lopată
La Rătezat strigòile zboară,
Când să preumblă cele frumoase
Strâmbând oamenilor dreptele-oase.

Toate-adecă-odihnea cele bune,
Numa cele rele, blăstămate,

Umbla după-a lor înșelăciune,
Cum sunt duhurile necurate
Care nu dorm nice-odinioară,
Ci noaptea-în toate părțile zboară.

(*Cântul VI*)

*

Era în murgul serii și soarele sfințise;
A puțurilor cumpeni țipând parcă chemau
A satului cireadă, ce greu, mereu sosise,
Și vitele muginde la jgheab întins pășeau.

Dar altele-adăpate trăgeau în bătătură,
În gemete de mumă vițeii lor strigau;
Vibra al serii aer de tauri grea murmură;
Zglobii sărind vițeii la uger alergau.

S-astâmpără ast zgomot, ș-a laptelui fântână
Începe să s-audă ca șoaptă în susur,
Când ugerul se lasă sub fecioreasca mână
Și prunca vițelușă tot tremură-mprejur.

Încep a luci stele rând una câte una
Și focuri în tot satul încep a se vedea;
Târzie astă-seară răsare-acum și luna,
Și, cobe, câteodată tot cade câte-o stea.

Dar câmpul și argeaua câmpeanul ostenește
Și dup-o cină scurtă și somnul a sosit.
Tăcere pretutindeni acuma stăpânește,
Și lătrătorii numai s-aud necontenit.

E noapte naltă, naltă; din mijlocul tăriei
Veșmântul său cel negru, de stele semănat,
Destins cuprinde lumea, ce-n brațele somniei
Visează câte-aievea deșteaptă n-a visat.

Tăcere este totul și nemișcare plină:
Încântec sau descântec pe lume s-a lăsat;
Nici frunza nu se mișcă, nici vântul nu suspină,
Și apele dorm duse, și morile au stat.

(*Zburătorul*)

Este observabilă identitatea vizuală a imaginilor poetice[42] care surprind imaginea cosmică noctură: „noaptea cu ne[a]gra sa învălitoare” la Budai-Deleanu și, respectiv, cu „veșmântul său cel negru”, la Heliade. Ca și contextul peisagistic rustic, poezia pastorală. Dar Alexandrescu apela și el la aceeași învăluitoare metaforă panoramatică: „a nopței neagră mantă” (*Umbra lui Mircea. La Cozia*). Probabil că era o metaforă tradițională, pentru că am întâlnit-o și în *Prohodul Domnului*, când, la Răstignire, aștrii cerești „în mantii negre s-au înveșmântat”. Cel mai probabil, izvorul acestei imagini poetice este o profeție biblică: „Și voi îmbrăca cerul [cu] întuneric și voi pune ca pânza de sac mantia lui” (Is. 50, 3)[43].

Cel puțin la fel de frapante sunt și similitudinile care privesc asfințitul din debutul ambelor episoade poetice, cât și starea de liniște, de completă relaxare/ odihnire care se instaurează pe un

[42] Călinescu greșea când considera că „nicio strofă nu are valoare vizuală și nu alcătuiește coloristic un tablou”, *cf.* G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, op. cit., p. 77.

[43] *Cf.* traducerii Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș. A se vedea aici: https://www.teologiepentruazi.ro/2020/04/30/isaias-cap-50-cf-lxx/.

plan existențial – „Toate-adecă-odihnea cele bune” (Budai-Deleanu) și „Tăcere este totul și nemișcare plină” (Heliade) –, în vreme ce pe alt plan se deșteaptă tendințe și o mișcare contrară, nefirească/ demonică/ infernală (la Budai-Deleanu, mai departe se vorbește despre *Sătana* și intențiile sale, iar în poemul lui Heliade este introdus în scenă *Zburătorul*).

Relația dintre melanholie și vremea nefastă (și, implicit, nefericire *și* debusolare) o făcuse, înaintea lui Budai-Deleanu, Cantemir în *Divanul*, într-un pasaj premonitoriu în raport cu literatura romantică (și pe care l-am semnalat în mai multe rânduri, cu alte ocazii).

Budai-Deleanu se deplasează cu viteze cosmice de la perspectiva oceanului („ochian”) îndepărtat, cu insule („ostroave dosite”) peste care soarele aruncă ultimele raze, la cea a „câmpilor” și „dumbravelor” autohtone pe care le-a învelit deja noaptea.

Epitetul acestui soare, „șoiman”, ascunde însă semnificații nebănuite, pentru că el poate să însemne *minunat* (atribut tradițional al soarelui), dar prin același termen sunt desemnați și caii care au calități deosebite/ excepționale, cât și…ielele (sau șoime/ joimărițe la Ion Barbu, în *După melci*).

Sigur că sugestia poate să îl vizeze și pe Helios al miturilor antice, cu al său car tras de cai care se scaldă la apus în ocean, însă poate fi totodată și un indiciu neașteptat, avertizând asupra unei situații ulterioare în poem, în care apar ielele („cele frumoase/ Strâmbând oamenilor dreptele oase”) și strigoii.

Secvențe/ peisaje preromantice apar și cu alte ocazii, ca spre exemplu: „apusul de soare,/ Când copacii umbre lungi aruncă/ Pregătind [a]murgitului răcoare” (*Cântul VII*)[44].

În altă parte, printre relatări ale bătăliilor și detalii de luptă, în *Cântul VI*, autorul introduce și pasteluri care au rolul de a

[44] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 218.

realiza un contrast puternic, între învierea primăvăratică a naturii și ororile războiului:

Abea pe câmp iarba răsărisă,
Iar' codru noao frunză apucasă; /…/

Era tocma-în miez de primăvară
Când zăfiri cu florile să joacă,
Păsărelele vesele zboară,
Iar jivina și cea mai săracă,
Voioasă saltă și să desfată
În dezmierdare nevinovată…

Versurile sună anticipativ preromantic, dar surprind și același tablou naiv patriarhal pe care îl descoperim mai târziu în *Zburătorul*, sugerând farmecul naturaleții, al ingenuității prin inocența viețuitoarelor: „Zglobii sărind viteii la uger alergau /.../ Și prunca vițelușă tot tremură-mprejur".

Budai-Deleanu introduce astfel, cum am spus, peisaje (pre)romantice în mijlocul unor întâmplări care dezvăluie ororile războiului sau ale…prostiei (să fie epopeea sa și o aluzie la *Elogiul prostiei/ nebuniei* al lui Erasmus?), dezvăluind un poet complex, nu doar epopeic, ci și sensibil la poezia cosmică, schimbând nota pe coarda emoției, de la registrul eroic al confruntărilor între Vlad și turci sau crisparea cu care poate fi urmărită aventura țiganilor, la sensibilitatea lirică:

Abea zorile peste hotară
Gonind întunericul trecusă,
Abea și soarele-întorcând[45] iară

[45] Sintagma desemnează mișcarea de revoluție a soarelui. Asupra acestei mișcări de revoluție a planetelor filosofează și Dimitrie Cantemir

Strălucisă cu raze neapuse
Vârvuri de munți, de dealuri și stânce,
Apăsând negura-în văi adânce…

(*Cântul VIII*)

Romantică este perspectiva abruptă a peisajului mai degrabă alpin, după cum ne sugerează „vârfurile de munți” și „stâncile”, poate și „văile adânce” indicând – e posibil – chiar prăpăstii, deși autorul nu are în vedere un peisaj anume, ci privirea sa omniscientă planează peste un teritoriu și un relief nesfârșit.

În *Cântul VIII*, descoperim la Budai-Deleanu chiar și descrierea primelor simptome ale erotismului, cu același aer maladiv, ca în *Zburătorul*, și cu aceeași origine nefirească:

Copila ce vede-întii pe-un june
Frumos care drag inimii cade
Rușește-în față ca viu cărbune,
Ochi îi scripesc, suflarea-i scade,
Și iacă dracu de-aci precepe
Că ia pe fecior a dori-începe.

Întrebarea fundamentală care îi privește pe cei doi scriitori: Se poate să fie toate acestea coincidențe?

Comparația cu versurile lui Heliade poate fi extinsă însă și la *Anatolida*, unde există câteva elemente care ne pun în nedumerire, întrucât se știe că manuscrisul *Țiganiadei* a fost recuperat tardiv de Gheorghe Asachi și se consideră că nu ar mai fi putut avea vreo influență.

în *Istoria ieroglifică*, ea simbolizând perpetuitatea dinamismului cosmic, a mișcării în cerc/ repetitive a aștrilor, care a fost sădită în ei de Creator.

Apropierile care se pot face între *Anatolida* și *Țiganiada* sunt posibile și datorită utilizării, de către ambii autori, ca sursă de inspirație, a *Paradisului pierdut* al lui John Milton. Însuși apelul amândurora la această operă este esențial de înțeles…

Dincolo însă de sursa comună, care poate să explice până la un punct apropierile, ne-au atras atenția elemente care denotă o înrudire de sensibilitate și o atenție la detalii indicând spirite afine, dacă excludem posibilitatea ca Heliade să fi cunoscut epopeea eroi-comică a înaintașului său.

Așa, spre exemplu, în *Țiganiada*, în chiar *Cântul I*, urmând unei alegorii miltoniene, Urgia este fiica lui Satana și a Zavistiei. Similar, Păcătuirea este fiica lui Satan în *Anatolida* lui Heliade[46].

Se pare că ambii autori români au fost impresionați de acest episod alegoric din opera lui Milton – dar numai Budai-Deleanu insistă într-o notă de subsol (atribuită lui Mitru Perea/ Petru Maior*)* asupra clarificării caracterului ei alegoric.

Într-un mod distinct ca semnificație, dar asemănător ca imagine poetică, Urgia zboară pe „arepi de volburi”, în timp ce apele la Heliade sunt „prunci-angeli ai răcoarei cu aripi diafane”.

De asemenea, imaginea Raiului vizitat de Parpangel (înaintea derapării spre ficțiunea unui paradis gastronomic) este asemănătoare Edenului heliadesc în măsura în care ambii poeți urmează relatărilor din vechile cazanii[47].

Revenind la *Cântul VI*, autorul introduce, ca mai târziu Heliade-Rădulescu, un episod de inspirație miltoniană, prin care descrie un tablou infernal, o scenă a Iadului, în care Satana stă și...face planuri:

---

[46] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Studii de poezie pașoptistă*, p. 16, regăsibilă aici pentru download:

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/28/studii-de-poezie-pasoptista-2011/.

[47] *Cf.* Idem, p. 5 și 13.

Tocma pe-acea vreme, supt afunda
Tartárului peștere, Sătana
Scoțind capul afară din unda
Văpăii nestânse, cu tirana
Sa privire, pe diavoli învită
Să muncească făptura osândită,

Iar’ el prin aceasta să desfată
Ca ș-un craiu tiran după bătaie,
Când vede-oastea vrăjmașă junghiată,
Când noroade-întregi strică și taie
Și e mâhnit numa că nu poate
Așa tăia noroadele toate.

Însă-într-această noapte, de care
Zic eu, după ce oar’câtă vreme
Sătana căută cu desfătare
Cum chinuita făptură geme,
În gânduri căzu și socotele
Ce-i pricinuiră-amară jele.

Pentru că cugetând el în sine
Cumplita sa din ceriu scăpătare,
Apoi tot pierdut vecinicul bine
Potrivind cu a sa de-acum stare,
Așa răcni de jele și-urgie,
Cât clăti iadul din temelie.

Crunți învolbind ochi apoi: „Oh mie!
(Strigă) Cu totul nesuferită
Viață și nemuritorie!…
Mai bine era-într-acea clipită,

Când fui surpat cu mândra mea ceată
Să fiu pierit cu totul de-odată!…

Câci, măcar muream eu fără vintă,
Dar' mergându-mi în nimică firea,
Durerilor încai să punea țântă,
Nici mă-ar ghimpa tristă pomenirea
Fericirilor mele trecute,
Curmată fiind prin moartea iute.

Ci nu mi-au priit várvara soarte
Ș-în războiu îmi fu protivitoare,
Nice-a vínce-mi dete, nice moarte,
Lăsându-mi această rozătoare
Și nesuferită pomenire.
Oh! crudă, nespusă chinuire!…

Această dar' aducere-aminte
M-apăsă-acum…nu tu, Savoate!
Căci însuș' a ta de-acu nainte
Atotputernicie nu poate
Alta să facă-asupră-mi izbândă
Mai mult ocarnică și neblândă.

Deci sus, Sătano! Scoală și-arată
Celui-de-Sus că-ai încă putere;
Și măcar nu poate el să pată,
Nici să sâmțască vre o durere,
Totuș cere-a ta pe dânsul ură
Să-ți izbândești pe a lui făptură".

Aceste zicând groaznic urlă, iară

Tot iadul răsună cu greu muget.
Însuș' diavolii să spăimântară
Și vrând să știe-a Sătănii cuget
Boìerimea tartárului toată
Într-o clipită fusă-adunată.

Ochii Sătana-își întoarsă roată
Cercetând pe tot însul în față;
Inima pare că-i să desfată
Văzându-și boierimea sumeață.
Apoi, după puțină tăcere,
Acest chip grăi rozându-și ghierre:

„O, soți credincioși ursitei mele,
Viteji protivnici naltei lumine
Ce stăpânește mai sus de stele,
Știu că v-aduceți aminte bine
De cea vecinică zio cumplită,
Domnia mea când fu cutrupită.

Biruiți fum cu drept! în bătaie,
Iar' nu supuși, asupriți; iară
Nice-într-astă pucioasă văpaie
Cu vecinică și nestânsă pară
Suntem plecați, unde fără spaimă
Făptura pe Făcătoriu defaimă.

Știți dară că-a noastră mângăiere
Este în izbândă sângur ș-ură
Asupra celii de sus putere
Ce pedepsește și nu să-îndură!…
Dar', precum văd, să pare mie

Că vă-au apucat o trândăvie!

Nu văd eu acum bujdind pe poarta
Iadului suflete ca nainte,
Ș-acuși va fi doar deșartă boarta
Această-întunecoasă, fierbinte,
De n-om mai îndrăznire o dată
A lupta cu oastea luminată!

Fost-am în lume și de-amăruntul
Toate-am iscodit. Adevărat!
Cumcă-încungiurând eu tot pământul,
Mai cu samă-l văd noao plecat,
Iară țări adevărat creștine
Sau nu văzui, sau foarte puține.

Dar' ce folos! când văd omenirea
Care fu-în pisma noastră zidită,
Înălțându-și pănă la ceriu firea
Și pănă la partea cea mai fericită,
Râvnind a fi-oarecândva părtașă
Deșertelor noastre-în ceriu lăcașă.

Însă nu fie-asta-adevărată!…
Ca marele Sătana să vadă
Urgisita făptură vodată
Colò sus, în cereasca livadă,
Mai mulțindu-să de-acum nainte,
Juru-mă pe tartarul fierbinte!…

Peștera Tartarului e o titulatură care derivă din alta mai veche, *peștera/ peșterile Iadului*, prin care este denumit locașul

infernal subteran (un fel de hrube, sau, cum li se mai spune în literatura veche, închisorile/ temnițele/ pușcăriile Iadului).

Cel ce se desfată privind chinurile oamenilor în Infern este el însuși căznit de o „nespusă chinuire”, a amintirii „vecinicului bine” din care a căzut.

Interesantă este imaginea în care „își roade ghiarele” de ciudă – cred că provine dintr-o expresie populară.

Însă cugetările Satanei, solilocviile sale, momentul de reflecție când părea că ar putea avea o tendință spre căință, văzând răul imens pe care l-a făcut, ca și exprimarea aversiunii și a sentimentelor revanșarde față de Dumnezeu („înalta lumină/ Ce stăpânește mai sus de stele”) și de Îngerii Lui („oastea luminată”), reprezintă, toate, împrumuturi din *Paradisul pierdut*.

Și acolo Lucifer lua hotărârea de a purta un nou război împotriva lui Dumnezeu și a Oștirilor Îngerești.

Și tot ca în poemul miltonian, Satana dezvoltă o filosofie proprie, în care se declară nedreptățit, iar pe Dumnezeu Îl consideră neîndurat, ura fiindu-i singura mângâiere, Infernul devenind un loc al denigrării Ziditorului și Stăpânului lumii.

Aici își află rădăcinile filosofia revoltei/ insurgenței din secolele ulterioare.

De precizat e că Budai-Deleanu îi atribuie (pe urmele lui Milton) lui Satan această cogitație pe care romanticul Heliade i-o va refuza! Pentru Heliade, demonii sunt „minți, spirite stupide, perverse și fatale” (*Anatolida*)[48].

Invidia Satanei se îndreaptă spre oamenii care au fost creați pentru a lua locul în Rai („cereasca livadă”) îngerilor căzuți: „omenirea/ Care fu-în pisma noastră zidită /…/ Râvnind a fi oarecândva părtașă/ Deșertelor [deșertatelor, vacantatelor] noastre-în ceriu lăcașă”.

---

[48] *Cf.* Idem, p. 17.

Ion Budai-Deleanu încearcă să preîntâmpine criticile care puteau fi aduse epopeei sale, viziunii neobișnuite pentru literatura română, într-o notă: „Unde ar fi izvodirile poeticești a lui Omer, a lui Virghil și, în vremile noastre, a lui Miltón la inglezi, a lui Tásso la italieni și a lui Clòpstoc la nemți, de ar fi socotit aceste învățate noroade de dânșii, cum socotesc acești mai sus cârtitori asupra poetului nostru? Musofilos”[49].

Numirile căpeteniilor demonice, care fac, mai departe, sfat cu Satana, reprezintă de asemena un element comun cu Milton și Heliade (*Anatolida*)[50].

Satana își convoacă subalternii și le cere să gândească un plan diabolic de distrugere a creștinilor:

Întii, creștinătatea să piară,
Războiu în tot pământul să fie,
Întunerecul să-întoarcă iară
Cu tot feliu de păcat ș-urgie;
Aceste-s în scurt poftele mele,
Ce răspundeți voi acum la ele?”.

Atunci Velzăvúv, hatmanul mare
Oștilor negrii mării sale:
„Întunecate Doamne! mie-mi pare
(Grăi) că-ar fi lucru mai cu cale,
Lăsând aceste pe alt îndelete
Să strângem pe dată-a noastră cete,

Căci eu din iscoade-încredințate
Care trimesesem sus, pe lume,

[49] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 181.

[50] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Studii de poezie pașoptistă*, op. cit., p. 10-11, 18-19.

Am înțăles că vor a să bate
Vlad Vodă cu Mahomet, și-anume
De cereștii călăreți să zice
Că vor pe-agareni detot să strice.

Nu s-ar cuvini să lăsăm dară
Nice noi pe cei de-a noastră parte,
Ci-îndată să purcedem afară
Purtând și noi creștinilor moarte,
Căci, de va birui Mahomet,
Cade și creștinia pe-încet".

„Bine, hatmane, că-mi dai de știre!…
(Zisă mușcându-și negrele buze
Craiul întunecat cu răstire.)
Acum măria-mea va să-auză
Cum e și-a celoralalți socoteală,
Ce au să-mi spuie fără sminteală.

Întii, cum dintru voi fieșcare
Să sâlește spre-a iadului bine,
Amegind pe-om din dreapta cărare,
Apoi, în ce chip ni să cuvine
Să-ajutăm lui Mahomet îndată:
Pre-ascuns, ori cu sâlă vederată?".

Aici Mamona să sculà, mare
Visternicul Domnului Sătanei,
Pe mâna lui sunt toate comoare
De supt pământ, aurul și banii.
„Tot iadul (grăi dâns) bine știe
Cât îi face-a mea dregătorie!…

Zieu! mai mult decât toate-îi ajută
Și mai multă dobândă-i aduce.
Chipul și cărarea mea bătută
Care pre-om la strâmbătate duce,
Este pofta de-averi desfrânată,
Într-alt chip lăcomie chiemată.

Omul e plecat spre lăcomie,
Din leagăn, căci firea bună-i dede
Îndemnul curat de-a prii șie,
Din care, ca din izvor, purcede
Cruțarea vieții și-o sâlință
Spre-a-ș' plini trupeasca trebuință.

Dar eu astă fireșe plecare,
Cu totul o stric prin lăcomie
Și fac pre om de-în urmă el n-are
Hotar în pofta sa. Iacă-o mie
De acolea să nasc fapte rele,
Tot fiice-a lăcomii ș-a mele.

Tâlhăria, furatul, votria,
Înșelarea, strâmba judecată,
Ucigării, vânzări, tirănia,
Fățăria, camăta cruntată,
Și pe rând faptele rele toate,
Mai vârtos ce trag spre bogătate.

Aurul acum stăpânește-în lume;
Prin acesta cumpăr eu toate
Inimile; cu mici sau mari sume
Neguțez tot feliu de păcate:

Cela-și vinde patria pe mită,
Cesta spre ucidere să-învită.

Papa vinde darurile sfinte
Pentru gălbănași, iar’ patriarhul
Din Vizánt le cumpără-înainte.
Din episcóp pănă la eclisiarhul,
Toți își prevând cele cumpărate
Ce trebuiea să fie-în dar date.

Craii și miniștrii având sete
De-argint, ațâță războaie crunte;
Aurul ia cununa de la fete,
Sparge căsătorie și nunte;
În scurt, lăcomia nesătulă
Toate ce-s bune le-întoarce-în hulă.

Și cu-aceasta orbind eu prăsila
Lui Adam, o-întorc de la cărare
Bună ș’o duc pe-încet la topila
Noastră aici. Pre pământ, pre mare,
Mai toți muritorii despre mine
Cu-înaurite-s legați cătíne.

Iar în cât privește-ajutorința
Lui Mahomet și-a turceștii gloate,
Eu spun drept că nu-s în socotința
Lui Velzăvuv, dar’ nice să poate,
O! hatmane viteaz, asta face
Care ne spui și, cum văd, îți place.

Lângă cine puterea și slava

Au rămas, hotărât lucru este.
Au gândești că Cel-de-Sus lăsa-va
Să săvârșim, cum grăiești, aceste?
Foarte te-amegești, de cu putere
Vrei a da turcilor mângăiere.

Ce-ajunge-oștaneasca ta-îndrăzneală
Asupra puterii înzăciuite!
Vitejia-înceátă-a fi de fală
Și faptele ei cele mai vestite
Să numesc oarbă numa dârzie,
Când lucrează fără-înțălepție.

Deci, împrotiva celui mai tare,
Nu vărtute, ci minte măiastră
Trebuie-a folosi. Mie-mi pare
Că nu cu vedită și buiastră
Tărie noi să dăm ajutare,
Ci pre-ascuns, cu multă supțiare.

Înși oameni prin noi să lucreze
Spre-a lor pierire necontenită.
N-ajută-acum armele viteze
Cum punga cu galbeni tecsuită
Aceștii, numa să fie plină,
Acuma toți oamenii să-închină.

În urmă rușinea mea să fie,
Deacă eu cu banii nu voiu face
Mai mult decât întru voinicie
Altòr a să lăuda place!”.
Mamona fârșind, Asmodeu râsă

Și căutând împrejur așa zisă:

„Nu pentru că eu sunt logofătul
De taină-a mării-sale, dară
Pentru că mă țân șeretul
Cel mai mare-în astă neagră țară
Îndrăznesc a-mi arăta și eu
Adânc și măestru sfatul mieu.

Însă, mai nainte de-a răspunde,
Voiu să fac Mamonii o-întrebare:
Pentru ce să-însumeață și de-unde
Vin acele cuvinte sprințare
A lui? Drept ce-atâta să rădică
Socotind pre-alalții întru nimică?

Nu voi să-i întunec vrednicia,
Căci banii-au în lume căutare;
Dar' ce-ajunge numa bogăția,
De n-ar fi și-o vărtute mai mare
Cui ș-însă bogăție să-închină!…
Și-aceasta e mintea cu sfat plină!

Mamona cu banii face toate,
Dar' numa la cei cu lăcomie,
La suflete de-argint însătate,
Iar Mamona doar' încă nu știe
Că multe și mari trebi pe pământ
Nu să pot isprăvi prin argint,

Ci prin tehne-ascunse și înșelăminte,
Prin intrige, cu sfaturi viclene;

Ceste surpă și pe cel cu minte,
Ceste să-ajute-oștile-agarene.
Ș-acuș' vom vedea prin ispitire
Care știe mai bine-a gâcire".

Veliàl, ce peste politie
Are-în iad pază și priveghere,
Cel ce tot feliul de măiestrie
Lumească care domnia cere
E procopsit, fârșind Asmodeu,
Să sculă-începând cuvântul său:

„Adevărat! nu să-ar cădea mie
A mustra pe cei ce-au zis nainte
Doară cevaș' cam cu sumeție,
Dar', ca să-arăt cât poate să-alinte
Pe cineva iubirea de sine,
Voi mustra cu vedite pricine.

Fieșcare să laudă-întru-ale sale
Și cu oareșcare micșorare,
Pe-ale altor socotind tândale;
Și toți vă-înșelați, precum îmi pare,
Căci vrednicia voastră-împreună
Iar' nu despărțită, să-áflă bună.

Voi sunteți naltele mădulare
Aceștii împărății de-aice;
Deci a voastră-împreună lucrare
Trebuie să-o ție, să-o rădice.
Zădarnică-i a voastră putere,
Deacă veți lucra cu-împărăchiere.

Deci socotind eu cele din lume
Care vă-aduce voao supărare,
Îm par ca nește deșerte spume
Și fumuri fără de flăcărare.
Pentr-aceasta-i și-a mea socoteală
Ca să nu ieșim noi la iveală.

Să nu ne-amestecăm la bătaie
Cu puterea noastră vederată,
Ci, mergând din odaie-în odaie,
Să vedem pe cine, ce desfată,
Și-apoi pe om în tot chipul rău
Să-l otrăvim în cugetul său.

Iar în cât e pentru Mahomet
Ș-a lui Vlad mândrie deșartă,
Eu am chieea de la cabinét
Și mai bine cunosc a lor soarte
Decât toți alții. Știu ș-acea bine,
Cui biruință-în urmă rămâne!

Intrigele sunt acum făcute
Tocma să piarză turcii războiul
Și să să vincă mii despre sute,
Căci lung nu va sprijini povoiul
Oștilor păgâne-o țărișoară
Când va fi să-întoarcă-adoaoară.

Iar’ Vlad dintru a sa biruință
Nu poate trage nice-un folos,
Fiindu-i țara cu nepriință,
Dar’ dintru toate mai vârtos

Pentru că din țările vecine
Într-ajutoriu nime nu-i vine!”.

Velial fârși, dar Moloh încă
Rostul său după dânsul deschisă,
Moloh! fântâna cea mai adâncă
A desmierdării trupești, și zise:
„Nime pe-om așa supus nu ține
Întru rele năravuri, ca mine;

Știți voi bine că eu prin a mele
Măestrii lunecoase ș-ispite,
Măguliri, gâdăliri și momele,
Ochitúri, zâmbiri, glume-îndrăznite,
Pofte fierbinți ș-îndemnul trupesc
Acum toată lumea stăpânesc.

Tinerii mă poftesc cu-înfocare,
Bătrânii pe-ascuns îmi voiesc bine,
Fetele m-așteaptă cu oftare,
Neveste să topesc după mine,
Ba și călugărul mi să-îmbie
Pitulindu-mă-într-a sa chilie.

Deci nu precep ce-i această frică
A voastră, temându-vă ca doară
Oamenii fiind făptură mică
Să nu să rădice-odinioară,
La-acătare spiță de mărime,
Cum voi ați fost întru cea nălțime!…

Gânduri deșerte! Doar’ nice-a zece

Parte din făptura cea iubită
A lui Savaot nu va petrece
În grădina raiului slăvită!
Noi om avea partea cea mai mare,
Ș-aceasta-i destulă-izbândă-îm pare!”.

Iar’ Val [Baal], stolnicul mare ce peste
Mâncări și băuturi era pus,
„Adevărat (au zis) lucru este
Că n-avem să-așteptăm colo sus,
Oarecând ca să-ajungem la cele
Nalte lăcașuri mai sus de stele.

Pentru-aceasta și eu socotesc
Ca zădarnică toată cercarea
Vreunui războiu cu soiul ceresc,
Însă pe care-îl mâncă spinarea,
Cerce ș-a vedea din apucare
Că nu-i lucru lesne cumu-i pare.

Drept ce să ne pùnem fără treabă
La primejde? Să dăm și cumcă
Pre Mihail vom birui-în grabă;
Dară Cel ce cu fulgere-aruncă
Nemuritoare! va răbda doară
Să vă-apropiați de nalta sfiară?

Un tunet! ca-în ziua cea-îngrozită
Când furăm surpați dintru nălție,
Și toți iacătă-vă-într-o clipită
Svârliți supt tartar!…ba cine știe
Câte mii de miluri mai afund,

Unde-acum nice dracii pătrund!

Pentru-aceasta cu Velial și eu
Depreună socotesc și deacă
Vreți doară-a cunoaște chipul mieu
Prin care suflete vânez, iacă
Vi l-oi spune: tot ce intră-în gură
Fără treabă și fără măsură,

Tot aceasta este de la mine;
Beția și grasa-îmbuibăciune
Sunt a mele și trag după sine
Trândava cu totul uităciune
De lucruri bune și cuvioase,
Fac minți tâmpite și trupuri grase”.

În urmă Vélfegor vorbă-apúcă,
Stăpânul credințelor deșerte,
Zâcând: „Nu-l opresc eu să să ducă
Cărui i voia să să mai certe
Odată, dar mie la-împărțire
A fi cu dânsul nu-mi vine-în fire.

Eu mă sârguiesc în tot adinsul
Ca cea mai mică rază de lumină
Care-în om fu născută cu dânsul,
Să-o-întunec să nu fie sărină;
Ș-am făcut acu multe ispite
Cu tot feliu de-arătări măestrite.

Fieșcare crede în vreo lege
Care-o socotește preste toate,

Și tot însul prin minte s-amege [se amăgește]
Sau lăturiș' din cale s-abate.
Așa-l întunec! de nice sâmte
Că-are vreo precepere sau minte.

Fanatismul și Suprăstăciunea [superstiția],
Ceste-a mele doao slujitoare,
Toată-adevărată-închinăciunea
Dumnezieirii ceii făptoare [creatoare]
În schime-o prefac necuvioase,
Nevrednice, ba și rușinoase".

Sătana care cu suferință
Pănă-acum ascultă: „Tot viclene
(Zise), dar nu spre ajutorință
Grabnică oștilor agarene
Sfaturi mi-ați dat! Însă mie-mi place
Acum după gândul mieu a face!…

Deci tu, hatmáne, pasă ș-adună
Din cetele cele mai viteze,
Întru tot, o leghioană bună
Ce-are poruncii mele s-urmeze".
Aici tăcu Sătana și-îndată
Adunarea mearsă-împrăștiată.

Dar', ce mă tragi de guler, o musă!
Iarăș cătră d-alba țigănie!…
Care-acum ca și friptă de spuză
Nu știea de ce să să mai ție,
Că, cu toate sfaturile sale
Încă nu să pusese la cale.

Iar', dragă musă! scoate-mă-afară
Din boarta iadului puturoasă
Că, mă nădușesc de fum și pară
Și n-aș' vrea sufletu-aici să-mi iasă!
Mai bine slugă-în tindă de raiu,
Decât pe tronul iadului craiu!...

Mamona este menționat în Noul Testament. Alte nume, ca Moloh, Belfegor sau Baal aparțin unor zeități antice, consi- derate de creștini demoni. Belial și Asmodeu sunt cunoscuți din Sfânta Scriptură ca demoni – după cum însuși autorul *Țiganiadei* face precizarea.

Ideea adunărilor infernale nu este străină aghiologiei ortodoxe. Motiv pentru care o împrumută și Creangă (*Povestea lui Stan Pățitul*) sau Caragiale (*Kir Ianulea*). Și aceasta, chiar dacă Milton pare că rămâne sursa principală pentru Budai-Deleanu.

Sunt detaliate, prin urmare, ispitele pe care Infernul le țese pentru a vâna sufletele, enumerate fiind și câteva căpetenii demonice, cu indicarea locului deținut în ierarhie și a faptelor. Demonii se bucură pentru faptul că puțini oameni – nici a zecea parte din ei – vor ajunge în Rai, datorită curselor întinse de ei: „ș-aceasta-i destulă-izbândă-îm pare". Renunță deci la un război deschis cu Dumnezeu și cu Oștirile îngerești („soiul ceresc").

În legătură cu ultimele două versuri („Mai bine slugă-în tindă de raiu,/ Decât pe tronul iadului craiu!"), autorul face precizarea, la comentariul din subsol – atribuit lui Petru Maior – că „un poet [Milton] a zis odată că mai bine voiește a fi craiu în iad, decât slugă în raiu [nu e o declarație a lui Milton însuși, ci este vorba de discursul pe care acesta i-l atribuie lui Satan], iar' poetul nostru socotește de-împotrivă, că mai bine voiește a fi

slugă în tinda (pridvoriu, antișambră) raiului, decât craiu în iad, cu care și eu mă învoiesc. M.[itru] P. [erea]”[51].

Cred că această atitudine spune destul despre...„revolta iluministă” a lui Ion Budai-Deleanu.

Întreaga epopee poate fi considerată, însă, un tur de forță al intertextualității.

[51] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 193, n. 1.

Țiganiada: tradiție și inovație

Încadrarea erudită, dar exclusivistă, în literatura universală, pe care critica literară, de la Călinescu la Ioana Em. Petrescu, a făcut-o operei lui Ion Budai-Deleanu, îl îndepărtează în mod semnificativ pe autorul Țiganiadei de toată tradiția literară românească.

G. Călinescu n-a făcut nicio remarcă în ceea ce privește sursele interne ale operei budaideleneşti, unele dintre ele indicate chiar de autor.

Mai aproape de noi, N. Manolescu ignoră la fel de bine toată tradiția veche, recunoscându-i autorului doar o bună informare cu privire la literatura din Principate și, respectiv, o consonanță mai mult sau mai puțin aleatorie cu Alecu Văcărescu și Conachi[52]. Atât.

Capitolul de față își propune să continue demonstrația în legătură cu ceea ce am afirmat anterior, și anume integrarea autorului *Țiganiadei* într-o viziune literară și stilistică românească, pe care el o cunoaște și o valorifică în mod erudit și cu talent poetic incontestabil, și care îi permite, de asemenea, să devină precursor al scriiturii moderne și o personalitate care anunță apariția altor mari scriitori în literatura noastră.

Cu toate că nici Ovid Densusianu nu făcuse nicio observație despre influența vechiului scris românesc asupra lui Ion Budai-Deleanu, amintesc aici opinia sa mai veche – care nu mi se pare depășită, ci doar incompletă:

> „Cunoscător al operelor din literaturile străine reprezentând genul spre care îl duceau predispozițiunile sale,

[52] Nicolae Manolescu, *Istoria critică...*, op. cit., p. 124, 128.

cetind pe Homer, Virgil, Tasso, Ariosto, Cervantes și chiar pe Tassoni și Voltaire, nu dintr-o curiozitate ușoară, îndreptată la întâmplare, ci pentru a pătrunde spiritul lor, a trăi printre ei cu tot sufletul *și a căuta orientări pentru o operă proprie* (s. n.), Budai-Deleanu a scris *Țiganiada* cu gândul de a înzestra literatura noastră cu ceva nou [conform *Prologului* și *Epistoliei închinătoare* redactate de autor] și de a fixa unele aspecte ale vieței de la noi care i se păreau caracteristice”[53].

Este și părerea noastră că autorul *poemationului eroi comico-satiric* era în căutare de orientări pentru opera sa, pe care o dorea reprezentativă pentru spiritul veacului său, pentru care a pus la bătaie o erudiție și, implicit, o documentație extrem de serioasă, literară, lingvistică, istorică și filosofico-teologică, la care a conjugat talentul și înzestrarea sa poetică remarcabile.

Poezia sa nu s-a născut însă din neant, în ciuda a ceea ce crede Densusianu: „limba în care și-a scris poemul e plină de vigoare, expresivă, bogată, turnantă [...]. Chiar în întocmirea versurilor, pe care spune că le-a alcătuit după gustul italienesc, Budai-Deleanu arată de obicei o îndemânare ce surprinde în lipsa, acum o sută de ani, a unei tradiții literare în această direcțiune”[54].

În această direcțiune sau nu, o tradiție literară nu lipsea cu desăvârșire din arhiva lui Budai-Deleanu (și nici a literaturii române) și acesta – spre deosebire de critica noastră modernă – nu a ignorat-o.

Am făcut deja, anterior, câteva precizări cu privire la acest aspect, și vom căuta în continuare să oferim și alte argumente, atât de natură literară, cât și lingvistice, pentru a susține teoria noastră, aceea că epopeea/ poezia lui Budai-Deleanu nu s-a năs-

---

[53] Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, op. cit., p. 69.

[54] Idem, p. 77.

cut doar prin combinarea unor surse din literatura universală, ci apelând deopotrivă la tezaurul limbii și literaturii române vechi și dorind să se înscrie într-o continuitate literară românească.

Apelul la surse externe nu urmărea înstrăinarea de tradiție (pe care a tot subliniat-o, până la extenuare, critica noastră literară) ci, dimpotrivă, îmbogățirea acestei tradiții, diversificarea ei.

Tot Densusianu remarca faptul că Budai-Deleanu concepe o operă cu un evident caracter de unicat, o inițiativă la care numai el s-a gândit. Este adevărat. Dar, dacă ne uităm mai bine în istorie, la fel de unică a fost ideea lui Dosoftei de a versifica *Psaltirea* în românește, pentru vremea ei, ori aceea de a scrie poemul *Viiața lumii*, a lui Miron Costin (cu motivația precisă de a demonstra aptitudinile limbii române și de a crea poezie nouă, motivație foarte asemănătoare, în esență, cu cea a scriitorului iluminist ardelean[55]), ori cea de a compune *Divanul* sau (cu atât mai mult) *Istoria ieroglifică*, a lui Cantemir.

Cu toată singularitatea genului epopeei, la care a apelat Budai-Deleanu (în literatura noastră), inițiativa în sine, a abordării neabordatului, nu era deloc singulară în istoria literaturii române de până la el.

Cercetarea noastră de față nu este una exhaustivă, în lipsa timpului necesar (deocamdată) pentru un studiu de o atare complexitate, însă sperăm să fie una lămuritoare, pentru cititori, și care să atragă atenția asupra aspectelor care privesc relația literaturii moderne cu cea vechi-medievală. De asemenea, nu ne vom limita la a sesiza numai aspecte ce țin de recursul la tradiția veche, ci ne vom referi și la cele care atestă ideea de continuitate literară nesecționată de rațiuni extra-literare.

---

[55] „În modul cel mai direct, ca altădată Costin în prefață la *Viața lumii*, Budai spune că a fost stimulat de *poesiile frumoase* din limbile latină, italiană, franceză, de el învățate, să încerce expresivitatea limbii române”, *cf.* Elvira Sorohan, *Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu*, op. cit., p. 175.

Observăm, de la bun început, că epopeea *eroi comico-satirică* a lui Budai-Deleanu nu ia parte la excesele latiniste ale Școlii Ardelene, deși autorul se numărase printre corifeii săi. Nu doar că lexicul utilizat de autor nu este înecat în barbarisme, dar foarte adesea se pot recunoaște termeni care fac parte din vocabularul limbii române vechi și pe care nu-i mai întâlnim astăzi decât în paginile literaturii vechi.

Întrucâtva, fenomenul acesta lingvistic este unul firesc, pentru că *Țiganiada* este scrisă înainte de a avea loc reromanizarea limbii și a poeziei românești, din perioada pașoptistă – și, oricum, este redactată departe de țară. Cunoscând însă tendința latinizantă a Școlii Ardelene, ar fi fost posibil ca și autorul nostru să alunece în această extremă. Și el a căzut, însă, în unele excese latinizante, ca adept al principiului etimologic al ortografiei limbii române[56].

Pe de altă parte, însă, recursul la tradiția literară românească (ortodoxă), a celor de peste munți, din partea unui ardelean greco-catolic – pe care o recunoaște în felul acesta, o asumă și se așază în continuitatea și fluxul ei – nu este chiar atât de ușor de conceput, decât dacă luăm în calcul faptul că autorul era un erudit în materie de literatură română veche (lectura atentă a *Țiganiadei* ne-a convins în această privință), care nu lasă vanitatea să treacă peste obiectivitate și onestitate.

Chiar dacă limba omiliilor greco-catolice, spre exemplu, e mai conservatoare, în comparație cu teoriile latiniste, și nu se

---

[56] Idem, p. 137: „Ca și Budai-Deleanu, care în ultimii ani ai vieții transpunea părți din *Țiganiada* în ortografie latinizantă, Heliade relua poezii de tinerețe prefăcându-le în limbajul italienizant".

În cazul lui Heliade însă nu este vorba numai de ortografierea pe principii etimologice a limbii române, ci de inventarea propriu-zisă a unui dialect impracticabil al limbii române, lucru de care nu fuseseră însă străini nici unii dintre corifeii Școlii Ardelene.

schimbă instantaneu, ci cu timpul (se pot urmări, spre exemplu, predicile lui Petru Maior), interesul lui Budai-Deleanu pentru tradiția autentică a scrisului românesc și nu pentru inventarea vreunui dialect sau pentru a se disocia de aceasta, este bine de precizat, mai ales că lucrarea sa este creație literară și nu operă predicatorială, care presupune inteligibilitatea de către un auditoriu/ public larg.

Și afirm acestea pentru că, Budai-Deleanu cu atât mai mult, fiind un reprezentant de seamă al Școlii Ardelene, ar fi putut avea – spun din nou – vanitatea de mai târziu a lui Heliade, aceea de a crea un dialect latinizat/ italienizat (căci își declara preferința pentru modele literare italiene) în care să scrie literatură. Ceea ce însă nu numai că nu a făcut, dar, mai mult decât atât, lexicul *Țiganiadei* reproduce în bună măsură vocabularul limbii române vechi, neologismele fiind moderate și de bun simț (cele mai multe constituind asimilări care s-au produs ulterior în lexicul românesc, chiar dacă nu totdeauna în forma inserată aici de autor).

Am făcut observația, anterior, cum că Budai-Deleanu avea în vedere tradiția *Cazaniilor* românești, în anumite pasaje, ca și pe aceea, des și sub multiple forme invocată, a *Letopisețelor*[57]. Și nu neapărat sau nu întotdeauna sub aspect parodic. Căci caracterul „iluminist” al operei sale constă, de altfel, în principal, în felul acesta de a recepta tradiția și operele vechi: pe de o parte admirativ, pe de altă parte contestatar. Deși e interesant că cele două atitudini nu se îmbină organic, ci ele sunt...juxtapuse, fără ca autorul să aibă sentimentul paradoxului.

---

[57] Tot Elvira Sorohan semnalează receptarea, de către Budai-Deleanu, în opera sa istorică, a teoriilor/ interpretărilor și a viziunii istorice expuse anterior de Miron Costin, Dimitrie Cantemir și Nicolae Costin în lucrările lor, *cf.* Elvira Sorohan, *Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu*, op. cit., p. 163-166.

Pe lângă aceste ipostaze de dialog intertextual, ne vom opri pentru a semnala, din când în când, pe parcursul acestui capitol, termeni a căror uzanță era frecventă în operele principale ale canonului literar vechi[58]:

- *corună*[59] – formă utilizată, spre exemplu, în *Învățăturile lui Neagoe Basarab*[60]. Budai-Deleanu folosește însă și termenul *cunună*[61];
- *a obrăzui*[62], cu sensul de *a închipui, a ilustra în mod alegoric*; de la *obraz*, care în limba veche însemna *față* sau *persoană* (un echivalent cu etimon slavon pentru grecescul πρόσωπον);
- *curund*[63] – curând (forma veche se poate citi, spre exemplu, în *Divanul* lui Cantemir);
- *ovilit*[64] – întâlnit adesea la Dosoftei sau Miron Costin – cu sensul de *ofilit*;

---

[58] Precizăm faptul că noi nu intenționăm o exhaustivă analiză lingvistică, ci o succintă dar (sper) elocventă recuperare (aleatorie și nu îndelung căutată) a unor termeni vechi din textul lui Budai-Deleanu, care să lămurească cititorul asupra influenței semnificative a scriiturii vechi asupra limbii poetice, vizibilă în intenția autorului, aceea de a întemeia un limbaj poetic românesc modern.

[59] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 14.

[60] *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, Ed. Minerva, București, 1970, p. 239: „am trimes și coruna lui Petru, și surguciul lui, și diadimele".

[61] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 42.

[62] Idem, p. 17, n. 1.

[63] Idem, p. 31, 69, etc.

[64] Idem, p. 35.

- *șireaguri*[65] – la Dosoftei, cu sensul de *cete* sau *ierarhii* (îl utilizează și Eminescu, cu acest sens, în *Scrisoarea III*: „Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri”);
- *învârstată/ învârstate*[66] – colorată, vopsită;
- *dobe*[67], pentru *tobe* – vezi, spre exemplu, și *Viiața lumii* a lui Miron Costin;
- *cerbice*[68], cu sensul de *trufie*;
- *rost*[69], pentru *gură*;
- *nimărui*[70] formă veche, rotacizantă, pentru *nimănui*;
- *zile bătrâne*[71] – sintagmă poetică din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei: „Și mi-i tristă inema-ntru mine,/ Țâind minte de zâle bătrâne” (Ps. 142, 17-18);
- *lăcuit*[72], arhaism fonetic pentru *locuit;*
- *schimosită*[73] – a se vedea *Viiața lumii*, poemul lui Costin, cu sensul de *pierită* (de la verbul *a (se) schimosi*); dar și la Dosoftei;

Nu fac acest exercițiu decât pentru a arăta cât de mult erau resimțiți ca literari, de către Budai-Deleanu, termeni pe care astăzi avem tendința să-i considerăm desueți.

- *măgură*[74] – munte;

---

[65] Idem, p. 36.
[66] Idem, p. 37, 41.
[67] Idem, p. 41.
[68] Idem, p. 50.
[69] Idem, p. 54.
[70] Idem, p. 67.
[71] Idem, p. 69. (Se află însă și în *Cazania* lui Varlaam).
[72] Ibidem.
[73] Idem, p. 70.
[74] Idem, p. 76.

- *polată*[75] – cameră/ cămară (a unui palat);
- *îm*[76] pentru *îmi*;
- *noao*[77] – nouă, noi;
- *zioa*[78] – ziua;
- *lucoare*[79] – lumină;

Interesant este faptul că termenul *lucoare*, des întâlnit în psalmii versificați ai lui Dosoftei, în descrieri cosmice impresionante, apare și la Budai-Deleanu într-o strofă care prezintă cosmogeneza într-o formă alegorică:

Însuș pe-astă lume trecătoare,
Din háos un sânt libov o scoasă,
[lumea/ universul e născut din iubire sfântă]
Și dragoste, cu-întâia lucoare,
Îi sufla în mădularele ghiețoase [ale lumii],
Așezând ca legea ei întâie
Priința ș'armònia să fie!…

(*Cântul III*)

Am putea spune că, de la Dosoftei, *lucoare* e un termen cu virtuți poetice indicând primordialitatea și Iubirea sfântă creatoare de lumi:

„Ai tocmit și luna să crească, să scază,/ Să-și ia de la soare lucoare din rază./ Stele luminate ce lucesc pre noapte,/ De dau cuviință, Tu le-ai urzit toate" (Ps. 8); „Cugetul îm svințește [sfin-

---

[75] Idem, p. 77.
[76] Idem, p. 79, 100, etc.
[77] Idem, p. 80.
[78] Idem, p. 100.
[79] Idem, p. 81.

țește], ochii luminează/ Dintr-a Ta strălucoare de senină rază" (Ps. 12); „Că la Tine este de viață fântână/ Și-ntr-a Ta lucoare vom vedea lumină" (Ps. 35), etc.

Compunând primele versuri pe tema cosmogenezei, a timpului auroral, înaintea lui Heliade și Eminescu, Budai-Deleanu nu era deloc indiferent la sugestiile din partea *Psaltirii versificate*, oferite de cel mai mare poet al literaturii române dinaintea sa.

Imaginea luminii [lumina ca rază a iubirii] *întâie* care încălzește pământul și îl animă e surprinzătoare…

Felul acesta de a privi cosmogeneza, ca pe o anticipare a creării omului, ar putea fi o interpretare particulară (dar nu sunt sigură) a teologului Budai-Deleanu. Și nu e deloc singulară situația când alegorizarea poetică e determinată de o anumită interpretare…

Pământul este *adus la viață* printr-o *suflare* a luminii dintâi *în mădularele ghiețoase* ale humei – aceasta e interpretarea, plasticizată poetic, a Genezei/ Facerii: „Și pământul era netocmit și gol. Întuneric era deasupra adâncului și Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor. Și a zis Dumnezeu: *Să fie lumină!* Și a fost lumină" (Fac. 1, 2-3). După cum, apoi, „luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie" (Fac. 2, 7).

Ar putea fi o consonanță/ corespondență între versurile citate și viziunea eshatologică din *Scrisoarea I*?

Acolo, după ce lumina *se stinge* în cosmos, după ce „soarele /…/ se-nchide ca o rană", atunci „planeții toți îngheață"…și „timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie" (despre ultima imagine, D. Murărașu consideră că reprezintă o „sugestie din *Noaptea a VI-a* a preromanticului Young"[80]).

---

[80] D. Murărașu, *Mihai Eminescu. Viața și opera*, Ed. Eminescu, București, 1983, p. 329.

Apologia, în continuare, a lui Budai-Deleanu pentru iubire ca lege primordială a existenței și a universului îi dictează versuri și imagini poetice de o neașteptată modernitate:

După-această lege nemutată,
Făptura toată merge, se ține;
În toate libov și dor s'arată:
Iubescu-să stelele-între sine,
Iubește-să ceriul cu pământul,
Iubescu-să mările cu vântul.

Ultimele trei versuri sună, din nou, anticipativ eminescian, dacă nu cumva ambii poeți, fiecare în maniera sa, actualizează tradiția unei hermeneutici vechi.

Apropierile de Eminescu, care privesc sfera cosmică, nu se opresc aici. Putem aduce și un alt exemplu, cel al zborului cosmic al lui Parpangel:

Așa trecurăm prin pământ ș-ape
Păn' ajunsăm la văzduhul rar,
Ne-înălțarăm apoi păn' aproape
Colo, de-unde zodiile răsar,
Trecând pintre nește locuri puste,
Noao vămi și noao punți înguste.
(*Cântul IX*)

Locul „de-unde zodiile răsar" se poate traduce prin răsărirea eminesciană a stelelor, care este menită să rememoreze geneza lor și a cosmosului: „răsare lumea, lună soare şi stihii /.../colonii de lumi /.../ în roiuri luminoase izvorând din infinit" (*Scrisoarea I*); „Pân' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una/ Și din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna" (*Scrisoarea III*);

„răsărirea stelei în tăcere” (*Sunt ani la mijloc…*); „Stelele-n cer mișcă-auritele zodii” (*Ecò*).

Coincidența de viziune este totuși tulburătoare. Cu atât mai mult, cu cât călătoria lui Parpangel până „acolo unde zodiile răsar” (adică acolo unde se află Izvorul/ Sursa vieții și a lumii) ne rememorează zborul Luceafărului până acolo unde „Vedea, ca-n ziua cea de-ntâi,/ Cum izvorau lumine” [lumine = luminători, stele, aștri]. Deși ascensiunea Luceafărului depășește acest punct – poate că această secvență ar merita un comentariu mult mai amănunțit.

Cu toate că zborul cosmic, în sine, nu-și are sursa în tradiția literară românească sau răsăriteană, viziunile poetice ale celor doi se puteau însă inspira din alte zboruri cosmice, ale minții și ale contemplației, temă care își are locul în literatura pe care o numim generic *bizantină.*

Să mergem însă mai departe cu recuperarea lexicului vechi:

- *nemernic*[81] – străin;
- *căzută*[82] – cuvenită;
- *păminte*[83] – pământuri;
- *șireaguri*[84] – cete [de ostași, în acest caz];
- *vârtute*[85] – putere;
- *ceartă* (vb. *a certa*)[86] – pedepsește;
- *rost*[87] – gură;

---

[81] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 97.
[82] Idem, p. 98, 113.
[83] Idem, p. 102.
[84] Idem, p. 103.
[85] Idem, p. 106, 113.
[86] Idem, p. 107.
[87] Idem, p. 111.

- *ciudată*[88] – minunată;
- *socotință*[89] – judecată, rațiune, gând;
- *valuri*[90] – „Într-atâte valuri ș'asuprele": folosit cu sensul de la Mihail Moxa și Miron Costin, de *necazuri*, *suferințe*;
- *clătiră* (vb. *a clăti*)[91] – clătinară (ca și la Cantemir, spre exemplu);
- *soție*[92] – tovărășie;
- *ovilită*[93] – ofilită;
- *sângurătate*[94]; *sângur*[95];

Cu această formă apare și la Eminescu: „Și [luna] împle cu-ale ei scântei/ Cărările din crânguri./ Sub șirul lung de mândri tei/ Ședeau doi tineri sânguri[96]" (*Luceafărul*).

- *încungiură*[97] ;

---

[88] Idem, p. 114.

[89] Idem, p. 115.

[90] Idem, p. 116.

[91] Idem, p. 117.

[92] Ibidem.

[93] Idem, p. 122.

[94] Idem, p. 130

[95] Idem, p. 135, 139.

[96] Nu cred că Eminescu a realizat o rimă imperfectă, ci, mai degrabă, că s-a rectificat tacit forma *sângur*, deopotrivă regională și arhaică (des utilizată în cărțile și manuscrisele vechi și pe care, iată, o folosește și Budai-Deleanu).

„Poezia lui Eminescu s-a imprimat în memoria și în sufletul nostru într-un veșmânt care nu este al lui, rezultat al unei acțiuni tacite dar eficiente de unificare, de modernizare nu numai – firesc – a ortografiei, dar și a pronunției, a limbii sale, căci poetul folosea adesea (manuscrisele sale o arată și mai multe luări de poziție o justifică) forme regionale, fonetisme moldovenești, pronunțări considerate astăzi nonliterare", *cf.* Mircea Anghelescu, *Lectura Operei*, Ed. Cartea Românească, București, 1986, p. 72.

[97] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 135.

- *să vârgoli*[98], aici cu sensul de *a ieși*. La Antim Ivireanul, spre exemplu, Pruncul Sfânt „*se vârgulește* [se mișcă] în iasle”[99];
- *străine*[100], cu sensul de *neobișnuite, extraordinare;*
- *chiară*[101] – clară.

Sunt și alte elemente care ne determină să privim, concomitent, în două direcții diferite: atât spre tradiția veche literară, cât și către poezia modernă, ulterioară.

În relatarea confruntărilor dintre Vlad Țepeș și turci, Budai-Deleanu recurge, în două secvențe distincte, la comparații care ne amintesc de *Scrisoarea III* a lui Eminescu[102]:

Și dorind să-ș’ facă-izbândă-amară,
Pe care cumu-i vine nainte
Frânge, spintecă,-încoalță, ș’înghiară,
Când cu brânci groaznice, când cu dinte
Apărându-să, sugrumă și ucide
Și printre dânșii drumu-ș’ deschide,

Așa Vlad văzând că de toate
Părți pe dânsul turcimea să scoală,
Unde vede că-s mai îndesate
Gloatele,-întracolò dă năvală,
Învârtind arma-încolea ș-încoace

---

98 Idem, p. 134.

99 Antim Ivireanul, *Opere*, ediție de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1972, p. 199.

100 Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 134.

101 Idem, p. 135.

102 Asupra acestor apropieri dintre Eminescu Budai-Deleanu, a se vedea și G. I. Tohăneanu, *Eminesciene. Eminescu și limba română*, Ed. Facla, Timișoara, 1989, p. 30-32.

Larg potec pintre păgâni-ș' face. /.../

Când iacă Vestea-în trâmbiță sună
Că vin turcii cât frunză și iarbă,
Ca robiei țara să supună.
Toți gată-a lua fuga oarbă, etc.

(*Cântul IV*)

Se pot rememora versurile lui Eminescu, din poemul amintit: „La Nicopole văzut-ai câte tabere s-au strâns/ Ca să steie înainte-mi ca și zidul neînvins./ Când văzui a lor mulțime, câtă frunză, câtă iarbă... /.../ Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliți,/ Printre cetele păgâne trec rupându-și large ulițí".

Comparația cu frunza și iarba provine din cronograful lui Mihail Moxa (care i-a oferit lui Eminescu sursa fundamentală pentru episodul bătăliei dintre Baiazid și Mircea), unde ilustrează metaforic mulțimea oștirii adunate de Foca împotriva împăratului Constantin al VII-lea[103].

Și alte versuri din cântul evocat trimit către *Scrisoarea III*:

În zădar Hamza oști împrăștiate
Va să-adune, războiu să-întrejască,
În zădar a le-îndemna să bate
Cu porunca tare-împărătească,
Căci oastea-în răsipă-acum pornită
Să calcă fugind ș-e neoprită.

---

[103] Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, Ed. Minerva, București, 1989, p. 188.

La Eminescu: „În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare,/ Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare;/ În zadar flamura verde o ridică înspre oaste,/ Căci cuprinsă-i de pieire și în față și în coaste”... (*Scrisoarea III*).

> „Însăși identitatea construcției sintactice a frazei – bazată pe repetarea binară a locuțiunii adverbiale *în zadar*, în aceeași poeziție a versurilor, și pe motivația introdusă prin același jonctiv (*căci*) este de natură să ne pună pe gânduri...”[104].

Dar și în *Cântul al VII-lea* există – tot într-o relatare a unei confruntări între Vlad și turci (în celebrul episod în care Vlad năvălește noaptea peste oastea otomană, travestit fiind, împreună cu oștenii săi, în turci), alte câteva versuri care ne reamintesc de Eminescu: „Oaste cu oaste și-ordii păgâne/ Fug însuși de-ai săi de mare frică;/ În zădar și sultanul de față,/ Îndeamnă, mustră,-arată ș' învață”.

Cel mai probabil, această retorică și stilistică, care îi apropie pe cei doi autori, au una sau mai multe surse comune: istorii, cronici sau cronografe.

Putem considera că, prin urmare, cronografele au constituit, ca și *Letopisețele*, o lectură predilectă pentru autorul *Țiganiadei* (așa cum, mai târziu, se va întâmpla și cu Eminescu[105]), consul-

---

[104] G. I. Tohăneanu, *Eminesciene...*, op. cit., p. 31-32.

[105] Călinescu făcuse această apropiere, între Budai-Deleanu și Eminescu, din perspectivă lingvistică, considerându-i doi mari creatori de limbaj: „Numai Eminescu mai târziu a siluit limba sau a scociorât forme cu atâta sistemă, și Budai îi este un mare înaintaș. De aceea, opera lui Budai-Deleanu pare azi așa de modernă și [...], deși începută înainte de 1800, lasă în urmă ca învechite atâtea lucruri dintre 1830-1850”, *cf.* G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, op. cit., p. 77.

tate fiind nu numai pentru informația de ordin istoric, dar și ca document literar.

Reflectând asupra importanței acestor prelucrări ale tradiției literare vechi, ne dăm seama că avem, în Budai-Deleanu, un precursor al lui Eminescu, care înaintea lui a pus în valoare textele vechi, și, de asemenea, constatăm faptul că receptarea, revalorificarea și trasmiterea literaturii vechi, recuperarea ei într-un produs literar nou, erau resimțite ca ceva foarte firesc.

Așa încât, în deceniile întregi în care s-a afirmat răspicat că literatura nouă, a secolului al XIX-lea, se desparte și se deosebește categoric de cea veche, s-a comis, mai mult sau mai puțin intenționat, o eroare foarte gravă.

Mai departe:

- *scopos*[106] – scop, formă întâlnită și la Cantemir;
- *a zătigni*[107] – a împiedica (regăsibilă și la Antim Ivireanul, spre exemplu);
- *plânsoare*[108]; termenul poate fi întâlnit de la Dosoftei („valea de plânsoare”, Ps. 83, 25) la Eminescu, Macedonski (pentru care pământul este „valea de vecinică plânsoare” *(La suflet)*), Goga și mulți alții;
- *ticăită*[109] – nenorocită, nefericită; termenul se întâlnește și mai târziu, la Creangă;
- *învârstat*[110] – pestriț, vărgat;
- *luce*[111] – strălucește;

---

[106] Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 130.
[107] Ibidem.
[108] Idem, p. 152, 155.
[109] Idem, p. 157.
[110] Idem, p. 166.
[111] Idem, p. 167.

- *cursul*[112] – drumul, călătoria.

Tot din relatările istorice preia Budai-Deleanu amănuntele referitoare la exercițiile de supraviețuire ale românilor – retragerea în munți – și la tactica de luptă a lui Vlad Țepeș:

Când iacă Vestea-în trâmbiță sună
Că vin turcii cât frunză și iarbă,
Ca robiei țara să supună.
Toți să gată-a lua fuga oarbă.
Boierii cei mari și mai cu minte
Luasă fuga mai înainte,

Iară țăranii săraci, în pripă,
Ca ș-o turmă de oi fără pază
Cari încătrò purced în răsipă;
Plini de frică și cuprinși de groază
Toată-ș’ lasă avere și sudoare,
Nedejdea puind numa-în picioare.

Fug copii cu tinere copile,
Fug muieri cu mititei în brață,
Iară cei mai încărcați de zile
Îi mângăie și le sunt povață.
De vaiet amar, țipete, jele
Plini-s codrii, câmpii și vălcele.

Ici unul își poartă pruncii-în spate,
Altul colea pe slabul părinte,
Cel-ar fugi, bietul, dar’ nu poate
Și stă ca zăpăcit de minte,

[112] Ibidem.

Neștiind cui mai curând s-ajute:
Pruncilor sau muierii căzute.

Nepotul duce pe moș de mână,
Moașa pe nepoției și nepoate,
Iar′ nòra pe soacră-sa bătrână;
Fieșcare din primejdie scoate
Pre cel mai iubit, mai de aproape,
Năzuind cătră munte să scape.

Numa Vlad, cu inimă nefrântă
Și-înarmat, pre păgânul așteaptă.
Nimic de la scopos nu-l desmântă,
Toate-orânduiește, toate-îndreaptă
Spre pierirea păgânelor gloate,
Tocma să fie nenumărate.

Cu călărimea lui cea vitează
Prin locuri dosite, lui știute,
Oștilor turcești de-aproape-urmează.
Din ascunziș cu năvală iute
Sărind pe șireaguri sângurate,
Neașteptat încungiură și bate.

Ca lupul flămând care, supt deasă
Tufă ciulit, pe pântece zace,
Când vede trecând o turmă groasă
De-oi sau alte slabe dobitoace,
Iar văzând pre vreuna sângurată
Sară,-o răpește și fuge îndată,

Așa Vlad urmând oștii cei mare

Turcești, ordiilor despărțite
Neașteptat înainte le sare
De prin locuri ascunse, dosite,
Ș-atâta știe-a-i zătigni de bine,
Cât nici măcar unul viu rămâne.

Între termenii vechi sau cu semnificații vechi din episodul consiliului demonic (*Cântul VI*), reprodus undeva mai sus în carte, amintim:

- *agareni*[113] – păgâni/ arabi/ musulmani (de la *Agar*, slujnica/ roaba Sfântului Avraam, care i-a născut pe Ismael, din care se trag arabii);
- *măiastră*[114] – înțeleaptă;
- *buiastră*[115] – nebună (și la Dosoftei);
- *supțiare*[116] – subtilitate;
- *vărtute*[117] – putere;
- *procopsit*[118] – înzestrat (cu sensul acesta, și la Caragiale, spre exemplu în *D-l Goe*: „Da cum, procopsitule?”[119]);
- *schime*[120] – năluci, stafii sau schimonosiri, strâmbături (aici cu sensul de *superstiții* și *credințe false*, prin care se caricaturizează credința adevărată și dreapta cinstire a lui Dum-

---

113 Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 179.

114 Idem, p. 184.

115 Ibidem.

116 Ibidem.

117 Idem, p. 185.

118 Idem, p. 186.

119 I. L. Caragiale, *Momente, schițe, notițe critice*, ediție îngrijită de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu și Liviu Călin, Ed. Minerva, București, 1983, p. 228.

120 Ion Budai Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 192.

nezeu: „Toată adevărată-închinăciunea/ Dumnezeirii ceii făptoare [făcătoare/ creatoare a lumii]").

Budai-Deleanu introduce în text și un neologism curios, *miluri*[121], însemnând *mile*: dacă demonii ar încerca să se răscoale împotriva lui Dumnezeu, i-ar afunda încă și mai multe *mile* în adâncul Iadului. Termenul trădează influența lui John Milton (*Paradise Lost*).

Ne-au atras atenția versurile în care Satana „scoate capul afară din unda/ Văpăii nestânse" (în același *Cânt VI*). *Unda* este un termen poetic des utilizat de Dosoftei. Dosoftei este primul nostru mare poet care a avut un simț deosebit pentru receptarea cuvintelor cu aură poetică. Am oferit mai demult exemplul cu echivalentul cuvântului *abis*, care în româna veche era o sintagmă, *fără fundul*, dar în locul căreia Dosoftei a găsit și a utilizat termenii *prăpastie* și *genune*.

Dar și Budai-Deleanu îl elogiază pentru aceeași rațiune, pentru că, în locul termenului – cu etimon slavon – *bozi*, care îi denumește în cărțile vechi românești pe zeii păgâni, „mai bine au nimerit unii zicându-le *zâni* [a cărui etimologie ar fi de la zeița *Diana*], precum Dositei la *Viețile Sfinților*"[122].

Așadar, un alt cuvânt cu adâncă sonoritate și valențe poetice la Dosoftei este *unda*. S-ar părea că manifestările mării au stat în atenția și în efortul lui de a găsi termeni sinonimi care să înfățișeze nuanțele: astfel, la el, în *Psaltirea pre versuri*, întâlnim *izvoare* și *fântâni*, *râuri* și *pârâuri*, *smârcuri*, *vâltori* și *adâncuri*, *val* și *undă*, *ape* și *mări*, *genune* și *prăpăstii*.

Încât mă întreb: interesul lui Heliade de mai târziu, de a poetiza apele, în *Anatolida*, de a urmări într-un crescendo descin-

[121] Idem, p. 191.

[122] Idem, p. 47, n. 1.

derea lor, de la *picătură* până la *oceane*[123], oare nu poate fi pus în legătură cu aceste nuanțe semantice, atât de atent elaborate, ale apelor, din psalmii versificați ai lui Dosoftei?

Anatolida însăși poate fi pusă și analizată în paralel cu *Psalmul 103* și cu alți psalmi versificați, după cum vom arăta în volumul următor...

Ne oprim însă pentru moment la *undă* și urmărim câteva exemple:

Minunată-i unda mării.

(Ps. 92, 19)

*

Și mările vesele să salte,
Cu unde s-arunce valuri nalte.

(Ps. 68, 115-116)

*

Glasul Domnului face holbură [volbură/ furtună] pre mare,
De-o îmflă cu unde și cu valuri mare.

(Ps. 28, 11-12)

*

Și cu urlete ploi mare[a] vărsa tare,

[123] Am comentat pasajul în cartea noastră, *Studii de poezie pașoptistă*, op. cit., p. 24-28.

De herbea undele-n bezne ca-n căldare.

(Ps. 76, 43-44)

*

Până la ceri îi suia cu unde,
Și-i pogorâia gios să-i afunde. /…/
Vânturilor zâsă de-ncetară
Și undelor de să alinară.
Și le păru bine că trecură
Valurile toate de tăcură.

(Ps. 106, 61-62, 69-72)

Ion Budai-Deleanu a fost foarte atent la tradiția literară veche și, mai ales, față de întâia mare izbândă în limba română pe care a reprezentat-o *Psaltirea în versuri*. După cum se poate observa, la Dosoftei *unda mării* este mai adesea *învolburată*. Spre deosebire de sensul actual (noi folosim cuvântul spre a vorbi de undele unui lac sau ale unui pârâu), semnificația veche era oarecum contrară. La Dosoftei, *undele* sunt valuri mari și înalte. Chiar atunci când e „minunată”, semnificația undei este aceea de: impresionantă, tulburătoare prin putere și măreție.

Sensul se păstrează la Budai-Deleanu:

Ca și când din munți unda pogoară,
Rumpe iazul, răstoarnă poprele,
Prevărsând lunca de bălțele.

(*Cântul VII*)

*

Tocma pe-acea vreme, supt afunda
Tartárului peștere, Sătana
Scoțind capul afară din unda
Văpăii nestânse…

(*Cântul VI*)

*

Și iacă bălaurii supt undă
Cumplit răgnind iară să cufundă.

(*Cântul IX*)

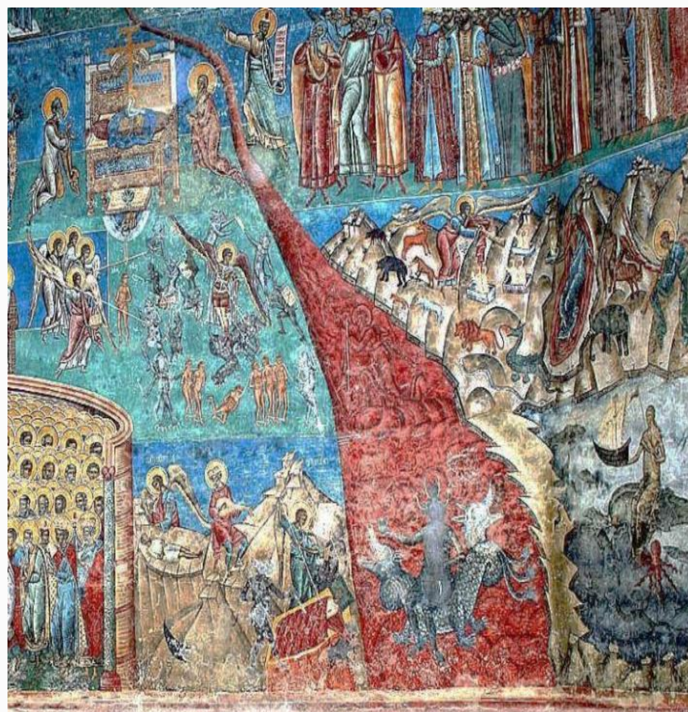
Balaurii din undă sunt chiții genunii din Psalmul 103 al lui Dosoftei, iar comentariul ortodox îi asociază cu demonii, care au fost alungați din ape la Botezul Domnului: „Tu ai zdrobit capetele balaurilor din apă” (Ps. 73, 14).

În poetizarea lui Dosoftei:

Tu ai bătut zmeii peste moale
Cu marea ce-ai lăsat ca din foale.
Pre chitul ce goniia să-nghiță
I-ai zdrobitu-i capul, să să simță…

Balaurul cel mare, Satana, după Budai-Deleanu, stă sub „unda văpăii nestinse”, pe care Varlaam o numește „marea cea de foc” și „matca focului de véci”[124].

[124] Varlaam, *Carte românească de învățătură*, op. cit., p. 133.

Pe un perete exterior al Mănăstirii Voroneț (imaginea supra), se poate observa și reprezentarea iconografică a acestor rânduri (în scena Infernului) – râul/ iezerul de foc în care stă balaurul/ șarpele cel vechi/ Satan –, variantă iconică pe care, alături de cele scrise de Varlaam și Dosoftei, se poate ca Budai-Deleanu să o fi avut în minte.

Probabil că schimbarea de sens despre care am vorbit, a termenului *undă*, se datorează lui Eminescu, care ne-a obișnuit mai degrabă cu undele lacului decât cu undele mării – ca în versurile:

Dându-și trestia-ntr-o parte,
Stă copila lin plecată,
Trandafiri aruncă roșii
Peste unda fermecată.

(*Crăiasa din povești*)

*

Și blânde, triste glasuri din vuiet se desfac,
Acușa la ureche-i un cântec vechi străbate,
Ca murmur de izvoare prin frunzele uscate,
Acuș o armonie de-amor și voluptate
Ca molcoma cadență a undelor pe lac.

(*Strigoii*)

Cu toate că și la Eminescu se întâlnește, în poeziile de tinerețe, sensul arhaic („Tu ești o undă, eu sunt o zare,/ Eu sunt un țărmur, tu ești o mare" *(Replici)*; „Credeam că ești chipul ce palida stelă/ Aruncă pe-o frunte de undă rebelă/ Pe valul amar" *(La o artistă)* etc.), totuși s-a păstrat până astăzi cealaltă semnificație, de mișcare/ tremurare mai degrabă lină și abia sesizată a apei.

Termeni vechi la Budai-Deleanu:

- *șireag/ șireaguri*[125] – cete, oști;
- *să tăbăreze*[126] – să facă tabără;
- *obraz*[127] – față;
- *nepreceput*[128] – neînțeles (termen regăsibil la Antim: „Împărățiia lui Hristos" este „nevăzută și nepreceputǎ"[129]);
- *smulte*[130] – smulse (formă ce poate fi depistată și la Eminescu: „Să uit, cum dup-o clipă din brațele-mi te-ai

[125] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 205, 219, 221, 228, 230.
[126] Idem, p. 205.
[127] Idem, p. 206.
[128] Idem, p. 207.
[129] Antim Ivireanul, *Opere*, op. cit., p. 183.
[130] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 209.

smult"...*(Departe sunt de tine)*; „Pe masa ta așez o foaie smultă" *(Albumul)*);
- *deștinde*[131] – se coboară; autorul însuși explică, la subsol, acest termen: „*deștinde* este *cuvânt vechi strămoșesc* (s. n.), puțin acum obicinuit, și va să zică *pogoară*, sau *să pogoară*. C. Filologos". Ceea ce denotă atenția sa față de limba veche.

Vasile Voiculescu folosește termenul într-un vers: „pe decindea Dunării, la vale". Nu ni se mai pare că *decindea* ar însemna, *celălalt mal*[132], așa cum explică DER-ul cuvântul folosit de Voiculescu, ci, mai degrabă, o formă de relief care coboară: o *pantă/ luncă*.

Însă Budai-Deleanu a luat acest termen de la Ureche: „Nu multă vreme după aceia au mai lovit cazacii din sus de Tighinea, pre decindea de Nistru, niște sate ce să discălicase pre hotarul leșescu"...[133].

- *românească*[134] – formă veche, folosită adesea, pentru *românească*;
- *tâmplarea*[135] – întâmplarea;
- *strâmbătate*[136] – nedreptate;
- *veștmânte*[137] – veșminte;

---

131 Idem, p. 213.

132 *Cf.* A. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române* (DER), Ed. Saeculum I. O., București, 2007, p. 282.

133 *Letopisețul Țării Moldovei*, Ed. Minerva, București, 1987, p. 158.

134 Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 214.

135 Ibidem.

136 Idem, p. 216.

137 Ibidem.

- *mutând* (vb. *a muta*)[138] – schimbând, modificând, prefăcând (*Somn dulce mutând în moarte rece*);
- *bucine/ bucini și dobe*[139] – buciume [lat. *buccinus*] și tobe (formele utilizate de Budai-Deleanu erau folosite adesea și în *Psaltirea* lui Dosoftei);
- *lămpade*[140] – făclii (de la etimonul grecesc *λαμπάς*);
- *întunerec*[141] – întuneric (adesea și la Eminescu este întâlnită forma veche);
- *Troiță*[142] – [Sfânta] Treime („Cântând Troiții pre[a] [î]nalte slavă”);
- *rumpe*[143] – rupe (și la Eminescu, spre exemplu: „S-adun flori în șezătoare/ De painjen tort [fir] să rumpă” *(Crăiasa din povești)*).

Am aflat în textul lui Budai-Deleanu comparații în stilul cazaniilor și al cronicilor:

Ca pârjolul [incendiul] ce-ntâi prin frunzare
Merge nădușit pe zios [jos], cu mică
Flacără, iar după ce din rare
Tufe răzbi-în brădet, să rădică
Bobotind în văpaie,-apoi prinde
Vânt și-în urmă tot codrul încinde

Așa muntenească-oaste-îndrăznită /…/
Făr’ veste din întunerec [i]ese…

---

[138] Idem, p. 219.
[139] Idem, p. 220.
[140] Idem, p. 221.
[141] Idem, p. 222.
[142] Idem, p. 225.
[143] Idem, p. 229.

*

Ca și când din munți unda pogoară,
Rumpe iazul, răstoarnă poprele [popréle],
Prevărsând lunca de bălțele.
/…/
Cum râul de munte primăvara,
Când în pripă neaua să topește,
Dintru nălțime urnind povara
Apelor, să varsă și bujdește [bușnește],
Toate-înneacă, surpă și prăvale
Și nu-i ce să-l oprească din cale,

Așa Vlad neînvinsul să răpede
Și cu șireaguri nespăimântate
Frânge, taie ce nainte vede…

Comparațiile din exemplele de mai sus reprezintă parafraze rimate ale unui tipar retoric pe care l-am întâlnit la Varlaam și Miron Costin:

„Cumu-s iarna vi[s]cole şi vânturi răci și vremi geroase, de carile să îngreuiadză oamenii și sămtu [sunt] supărați în vrémea iernei, iară dacă vine primăvara ei să iușureadză de acélea de toate și să veselesc, căce c-au trecut iarna cu gerul și s-au ivit primăvara cu caldul și cu seninul, așea și în vrémea de demult au fost vi[s]cole și vânturi de scârbe și de dosădzi pre oameni ca și într-o vréme de iarnă”[144];

„Ce cum floarea și pomeții și toată verdeața pământului stau ovilite de brumă cădzută peste vreme, și apoi, după

[144] Varlaam, *Carte românească de învățătură*, op. cit., p. 26.

lină căldura soarelui, vinu iară la hirea și la frâmseţele sale cele împiedecate de răceala brumei, așea și țara, după greutățile ce era la Radul-vodă [...], au venitu fără zăbavă țara la hirea sa, și până la anul s-au împlutu de tot bivșugul și s-au împlut de oameni”[145].

Uneori tradiția este însă recuperată sub aspect parodic – însă nu credem că e nevoie să extindem concluzia unor astfel de fragmente la întreaga operă, autorul delectându-se să parcurgă cât mai multe stiluri și perspective și nu să stagneze într-o singură atitudine.

Ironia la adresa tradiției, care poate fi numită „iluministă”, s-ar putea deduce din artileria pe care o folosește oastea îngerească (venită, ca în vechile cronici, în ajutorul creștinilor) împotriva demonilor:

Iar’ Mihail Arhánghel, întia
Cereștilor oștitori povață,
Zărind de parte cum vine-ordia
Dracilor învoaltă-în neagră ceață,
Tot cugetul Sătanei-înțăleasă
Și hotărî nainte să-i iasă.

Deci strigă-îndată: „la arme-afară!”.
Și luându-și o ceată cu sine
Îngerească, cu sabii de pară,
Câteva tunuri cu fulgeri pline,
Tot feliu de-artelerie cerească
Ca pre vrăjmașul să biruiască.

---

[145] Miron Costin, *Opere*, vol. I, ediție critică îngrijită de P. P. Panaitescu, EPL, Bucureşti, 1965, p. 71-72.

Era de viață dătătoare
Cruci acolò și-evanghelii sfinte,
Moaște, metanii cu sărindare,
Posturi cu rugăciune fierbinte,
Miruri, paraclise, liturghii,
Canoane, aghiazme și tămâi.

Cu cestea purceasă făr>ă<zăbavă
Oastea îngerească la bătălie,
Cântând Troiții pre nalte slavă,
Și stând în față negrii ordie,
Armele nebiruite prinsă
Și de-îmbe părți războiul s-aprinse.

Sabii de pară nemuritoare
Lucind aducea nevindecate
Rane dimoneștilor ciopoare;
Cu fulgeru ceresc încărcate
Tunuri vocnea nestânsă văpaie
Ș-acu fierbea groaznică bătaie. /…/

Atuncia și din artelerie
Începură-a-împroșca sărindare,
Sfeștanii, paraclise, tămâie,
Moaște sfinte ș-altele de care
Fug diavolii; iar apa sfințită
Ca povoiu mergea pe dânșii stropită.

Și iacă-oastea neagră-într-o clipită
Cu vaiet și multă zberătură
De tot în răsipă fu pornită;
Dracii care-încătro străbătură;

Undeva cercând cum să să-ascundă
Cu vreo mijlocire mai curundă.

Unii-intrară-în pământ, alții-în stânce,
Mulți în bălți încă să pitulară,
Prin râpe, lacuri, peșteri adânce;
Iar′ o zătignită cetioară [ceată]
Vrând a scăpa de-atâte nevoi
Să băgă-într-o cireadă de boi.

Mă întreb însă dacă nu cumva exagerăm intenția ironică/ parodică a autorului, privind prin prisma unei alte mentalități, secularizate, postmoderne, mai ales că notele de subsol precizează:

„Fiindcă oamenii lucrurile duhovnicești nu-și pot închipui numai [decât] trupește, iar′ lucrurile nevăzute, [le reproduc] omenește și cu oarecare închipuire vederată [prin imaginație și recurs la realitatea imediată], pentru aceasta și poetul vrând să scrie bătaia îngerilor cu duhurile necurate, face asemănare după oștile omenești; și precum au oamenii tunuri și artilerie, așa pune și la îngeri, precum au făcut și alții [în literatură sau poate chiar în explicațiile/ comentariile teologice]. Musofilos”;

„Aceste toate le-au spus poetul, după preceperea noastră, și trebu[i]e a să înțălege alegoricește, adecă că Sătana au vrut să pătrunză și să biruiască cetele îngerești, dar n-au putut. Musofilos”[146].

[146] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 226-227.

Există însă și o altă notă de subsol care, într-o altă ordine de idei, ne-a atras atenția. Comentând atacul nocturn al lui Vlad Țepeș asupra turcilor, autorul afirmă: „Această năvală este asemene[a] [celei] ce au făcut Ulis cu Diomèd în tabăta trațienilor la Troada [Troia]. De n'aș fi cetit însuș' [eu însumi] adevărate cronice, unde scriu de această năvală, aș gândi că poetul au împrumutat-o. Erudițian"[147]. Adică, dacă nu ar exista mărturii istorice ale evenimentului relatat, ar putea părea un simplu... împrumut literar.

Tocmai cu această periculoasă confuzie (consider eu) între realitate și împrumut/ topos literar mă lupt, de ceva vreme...Și care nu este ușor de rezolvat. Ce te faci atunci când nu ai „adevărate cronice", cum zice Budai-Deleanu, ci numai indicii, când e vorba de epoci foarte vechi sau pur și simplu nu deții sau nu mai există mărturiile istorice necesare? Nu mai intrăm în detalii, dar am băgat de seamă că adesea există tendința, mai ales în ceea ce privește literatura veche, a se face tot felul de apropieri și similitudini care nu țin cont de realitatea epocii și de a se subsuma unui oarecare topos, fapte care nu sunt înseriate...

În general însă, problema împrumuturilor, a interferențelor, a surselor, este spinoasă și provocatoare de controverse. De aceea, astfel de situații literare (din literatura mai veche sau mai nouă) trebuie cercetate și discriminate cu foarte multă atenție și zăbavă, căci nu este totul ceea ce pare.

Este, însă, foarte interesant faptul că un greco-catolic ca Budai-Deleanu, inserează, la începutul *Cântului VIII*, o învățătură ortodoxă, isihastă, cea despre treptele atacului demonic, în care e implicată libera voință umană:

În zădar omenirea să plânge
Cumcă-a toate mari și mici greșele

[147] Idem, p. 219.

Dracul poartă vina, care-împinge
Pe om la strâmbătate și rele,
Că cercând lucru-în amărunt bine,
Întia pricină din om vine.

Dacă n-ar dare-omul ascultare
La întia-îndemnătură drăcească,
Iadul, cu toată ceata sa mare,
N-ar nimeri ca să-l biruiască,
Dară noi lucrăm din voie-adinsă
Și totuș zicem: dracu mă-împinsă.

Vede lacomul scula [unealta] străină
Și-îndată-o râvnește; dracu-învită
Apoi, și nu-i dă loc de hodină,
Iară el din ce-în ce să-întărâtă,
Pănă ce-în urmă pofta l-învinge,
Pănă de lucru străin s-atinge.

Deci pentru că râvni el îndată
Când văzu, nu este dracu de vină,
Ci voia lui spre rău adâncată!…
Pentru ce-omenirea nu-ș' alină
Întia porneală, ci-ș' arată
Plecătura-inimii vederată?

Copila ce vede-întii pe-un june
Frumos care drag inimii cade
Rușește-în față ca viu cărbune,
Ochi îi scripesc, suflarea-i scade,
Și iacă dracu de-aci precepe
Că ia pe fecior a dori-începe.

Apoi să fie cât de curată,
Dacă nu-și va lua sama bine,
Fugind ș-uitând pe-acel june-îndată,
O! câtă jele, câte suspine
Și câte fierbinți lăcrămioare
O așteaptă-în urmă să-o-împresoare!

Că diavolul apoi nu-i dă pace,
Ci-în cuget îi pune ună ș-altă.
Atâte-arătări viclene-i face
Pănă-în lațul său o vede-învoaltă,
Atâta lucră și măiestrește
Păn' sângur cu sângură tâlnește.

Călugărul încă joară [jură] curăție,
Iar deacă văzând el o femeie
Frumoasă venindu-i în chilie,
Și el, în loc ca fugă să deie,
Va rămânea cu dânsa-împreună,
Pierde-va și el a sa cunună,

Că diavolul îndată precepe
Cumcă fratele bucuros vede
Femei și-i suflă gânduri surepe;
Deci, pentrucă el fuga nu dede
Dintr' început, pe dânsul rămâne
Toată vina poftelor păgâne.

Nici pentru dievoleasca-îndemnare
De păcat poate să să sloboadă,
De-ar face cumva scandală mare
Sau tocma doar' mătanii cu coadă!

Și-în zădar zice: dracu mă-împinsă!
Căci pentru ce el fuga nu-întinsă!

Nu am întâlnit astfel de învățături sau precizări în scrierile romano-catolice. Ele sunt însă foarte cunoscute și repetate în arealul ortodox. Sfântul Filotei Sinaitul în *Capete* [capitole] *despre trezvie*[148], descrie aceste trepte ale păcatului, pe care, dacă omul le cunoaște, se poate împotrivi mult mai ușor ispitelor și gândurilor rele:

> „Întâi este atacul (momeala), apoi însoțirea [admiterea gândului], pe urmă consimțirea (învoirea) [totală], apoi robirea, pe urmă patima îmbibată de obișnuință și continuitate. [...]
>
> Atacul spun [Sfinții Părinți] este gândul simplu, sau chipul lucrului născut de curând în inimă [aplecarea, pofta spre ceva], ce se arată minții.
>
> Însoțirea stă în convorbirea cu ceea ce s-a arătat, fie cu patimă [înflăcărare, ardoare], fie fără patimă.
>
> Consimțirea este învoirea bucuroasă a sufletului cu ceea ce s-a arătat [în minte].
>
> Robirea este ducerea fără voie a inimii [în sensul că acum, cu greu se mai împotrivește], sau amestecarea hotărâtă și nimicitoare a celei mai bune stări a noastre, cu lucrul respectiv.
>
> Iar patima este ceea ce se află cuibărit de multă vreme cu împătimire în suflet.

---

[148] *Filocalia românească*, vol. 4, traducere, introducere și note de Pr. Acad. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Harisma, București, 1994, p. 134-135.

> Dintre toate, cea dintâi e fără păcat [adică momeala demonică]; a doua nu totdeauna; a treia după starea celui ce luptă [în funcție de cât este de încercat; dacă este la început și încă slab, e mai puțin vinovat]. Iar lupta e pricină sau de cununi sau de pedepse”.

Față de această scriere, Ion Budai-Deleanu prezintă doar puțin mai poetic această luptă, descriind ispita și consimțirea omului. Demonul doar ispitește/ tentează pe om, dar nu îl obligă. Ci omul păcătuiește din cauză că se lasă în voia dorinței/ poftei sale, deși este nedreaptă, pentru că vrea „scula străină” (unealta/ obiectul care aparține aproapelui și pe care n-ar trebui să caute să și-l însușească) sau irațională – patima sexuală/ suferințele amorului, în ale cărui mreje cad nu numai tinerii, ci chiar și, uneori, cei care au depus jurământul castității.

Expresia „mătanii cu coadă” indică plastic asceza exterioară care nu este însoțită și de paza gândurilor și asceză interioară.

Iar versurile ”Rușește-în față ca viu cărbune,/ Ochi îi scripesc, suflarea-i scade”, nu anticipează oare, după cum am mai spus, descrierea mult mai detaliată a acelorași simptome, din *Zburătorul* lui Heliade?

Și din nou ne punem problema unei posibile receptări a *Țiganiadei*, care, la fel ca și *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir și *Didahiile* lui Antim Ivireanul – toate publicate târziu – ne ridică totuși mari semne de întrebare legate de o posibilă circulație anterioară publicării și de evidente influențe și împrumuturi…

- *să mâie*[149] – să rămâie/ să rămână; termen vechi, utilizat de cronicari, Dosoftei etc („Să fug pre la munte cu pădure deasă, / Ca o vrăbiuță să mâi [să rămâi] fără casă” (Ps. 10, 5-6)), ulterior și de Eminescu: „Astfel ades eu nopți întregi

[149] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 234.

am mas/ Blând îngânat de-al valurilor glas" (*Fiind băiet păduri cutreieram*);

- *cerbice*[150] – ceafă;
- *tâlni*[151] – întâlni (la Dosoftei există și „tâlniș");
- *măgure*[152] – munte;
- *noao*[153] – noi (adj.);
- *înși*[154] – dânșii;
- *jac*[155] – jaf (întâlnit la cronicari);
- *sâlință*[156] – silință;
- *jelnică*[157] – nefericită (întâlnit cu acest sens și la Dosoftei: „toată viața jelnic", Ps. 38, 46);
- *ciude*[158] – minunări;
- *răpausă*[159] – se odihni;
- *sângur de sine*[160] – de unul singur, el însuși;
- *custare*[161] – existență, viață, termen întâlnit adesea la Dosoftei;

Întâlnim și expresiile „a vieții fire" și „a custării ață"[162], autorul reproducând pe scurt imaginea din debutul poemului

[150] Idem, p. 242.
[151] Ibidem.
[152] Idem, p. 243.
[153] Idem, p. 244.
[154] Idem, p. 251.
[155] Ibidem.
[156] Idem, p. 253.
[157] Ibidem.
[158] Idem, p. 254.
[159] Idem, p. 262.
[160] Idem, p. 264.
[161] Ibidem.
[162] Idem, p. 263-264.

Viiața lumii al lui Miron Costin: „A lumii cântŭ cu jale cumplită viiața,/ Cu griji și primejdii cum ieste și ața”[163].

O expresie tipic bizantină, care face parte din retorica omiletică, e transformată într-o satiră, atunci când și contextul o cere: *„De-aș' avea piept vârtos ca de-aramă / Și glas mai mare de-un bou de baltă,*/ N'ași putea cânta, de bună seamă,/ Cum să cade, bătălia naltă,/ Care negrul norod aici fece,/ Că (spuiu drept!) peste putere-mi trece” (*Cântul VIII*). În altă parte însă uzează și de retorica gravă și de expresia transmisă prin Tradiție:

Măcar de-aș avea eu limbi o mie
Și-atâte guri bine grăitoare,
Nu vă-aș putea spune, nice scrie,
Lăcașurile desmierdătoare
Și frumusețele raiului toate,
Care pentru cei buni sunt gătate.

(*Cântul IX*)

Ne-a atras atenția folosirea frecventă a unor termeni pe care îi găsim des și la Creangă, cum ar fi „gligan”[164] sau „ticăit”[165]. Dar și o exclamație ca „Vai, dragă mămucă”[166], ni-l evocă din nou pe autorul *Amintirilor din copilărie* și al *Poveștilor* (*Capra cu trei iezi*, în acest caz).

Ironia, umorul, hazul nebun al *Țiganiadei*, amestecat uneori cu scene destul de crude (precum cea – între multe altele – a

---

163 Miron Costin, *Opere*, ediție, studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958, p. 319.

164 Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 238-240, etc.

165 Idem, p. 242, etc.

166 Idem, p. 241.

scalpării lui Păpuc de către ursul care „trecea pe-acolea cătrănit”[167], ar putea constitui motive întemeiate pentru o comparație între cei doi autori.

Termeni vechi:

- *Târgovești*[168] – pentru *Târgoviște*, formă veche, de plural (ca și București); echivalentul lingvistic, spre exemplu în spaniolă, ar putea fi *Burgos*[169];
- *mestecare*[170] – cu sensul de *amestecare*; forma veche o folosește și Eminescu în *Scrisoarea III*: „O, eroi!/…/ Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți,/ Și cu voi drapându-și nula, vă citează toți nerozii,/ Mestecând veacul de aur [Evul Mediu] în noroiul greu al prozii”;
- *divan*[171] – consiliu domnesc;
- *rost*[172] – gură;
- *priință*[173] – forță, putere;
- *privele*[174] – pluralul pentru *priveală*, însemnând: *imagine/ panoramă/ spectacol/ tablou real*;
- *bucinul*[175] – forma veche, *clasicizată* de Dosoftei, pentru *bucium*; termenul medieval, utilizat și de Budai-Deleanu, e mai apropiat de etimonul latinesc *buccinus*;
- *cununa*[176] – utilizat cu semnificația de: *biruința*;

---

[167] Idem, p. 242.
[168] Idem, p. 265.
[169] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Burgos.
[170] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 265.
[171] Idem, p. 265.
[172] Idem, p. 266.
[173] Ibidem.
[174] Ibidem.
[175] Ibidem.
[176] Idem, p. 269.

- *norocul schimbaciu*[177] – norocul schimbător, traducerea unui topos vechi, *fortuna labilis*;
- *tăbărea*[178] – își stabilea tabăra, tăbăra;
- *gătând*[179] – gătind, pregătind;
- *nun*[180] – naș; și la Eminescu (*Călin (file din poveste)*): „Socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună / Nunul mare, mândrul soare, și pe nună, mândra lună".

Ne întrebăm dacă versul „Fiecare-și poartă capu-n brață" (p. 267) este o simplă metaforă (desemnând amenințarea sub care se trăia în acele vremuri crâncene) sau putem lua în considerare și inspirația dintr-un detaliu aghiografic, din *Viața* Sfântului Ierarh Dionisios Areopagitul, care, fiind executat prin decapitare, și-a luat capul în mâini și a mers astfel o bună bucată de drum. Din opera Sfântului Dionisios s-au făcut traduceri în românește în secolul al XVIII-lea[181] și credem că ecourile au fost semnificative, pentru că un alt amănunt, din viața aceluiași, l-am găsit la Iordache Golescu[182].

- *tărie*[183] – firmament, cer;
- *nuori*[184] – forma veche pentru *nori*;

---

[177] Ibidem.

[178] Idem, p. 271.

[179] Ibidem.

[180] Ibidem.

[181] A se vedea Mircea Anghelescu, *Serafimi și heruvimi în poezia romantică. Pe marginea poeziei lui I. Heliade Rădulescu*, în vol. *Romantism și modernitate. Atitudini, reevaluări, polemici*, ediție de A. Mihalache și A. Istrate, Ed. Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2009, p. 371-372.

[182] Iordache Golescu, *Scrieri alese*, ediție și comentarii de Mihai Moraru, Ed. Cartea Românească, București, 1990, p. 26, 76.

[183] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 281.

[184] Idem, p. 282.

- *vârtoape*[185] – hârtoape, gropi (termenul regăsibil și la Cantemir, *Istoria ieroglifică*);
- *hierile*[186] – fiarele (sălbatice; sg. *hiară*);
- *măscară*[187] – batjocură;
- *marturi*[188] – martori;
- *jaloba*[189] – plângere, jalbă (formă pe care o reîntâlnim într-o poezie a lui Conachi, *Jaloba mea*[190]);
- *jeluire*[191] – plângere, jelire;
- *povața*[192] – călăuza;
- *ciudate*[193] – minunate;
- *pripește*[194] – arde (soarele);
- *osăbite*[195] – deosebite, de multe feluri;
- *nărănciuri*[196] – portocale;

Descrierea Iadului/ a Gheenei, de către Parpangel, beneficiază de un început poetic și apoi de o trecere de la poetic la oribil și terifiant (printr-o schimbare de registre cu care autorul ne-a obișnuit), intersectându-se și cu detalii oferite de cărțile religioase și de iconografie, dar și cu *Divina Comedie* a lui Dante:

Dar' o! cum voi spune toate-ahele

---

[185] Idem, p. 283.
[186] Idem, p. 287.
[187] Idem, p. 288.
[188] Ibidem.
[189] Ibidem.
[190] A se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Jaloba_mea.
[191] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 288.
[192] Idem, p. 291.
[193] Idem, p. 295.
[194] Ibidem.
[195] Ibidem.
[196] Ibidem.

Ce văzui ș-auzii față de față!
Că sângur pomenindu-mi dă ele
M-apucă nește fiori și greață,
Dă groază tot păru mi să-înspică,
Iar' inima-mi tremură dă frică.

Nice-un soare acolo luminează,
Nici pă ceriu sărin lună cu stele,
Ci numa văpăile fac rază,
Însă ce mai văpăi sunt ahele?
Dintr-însă nori dă fum să rădică
Și ploaie dă scântei arzând pică.

Râuri dă foc încolo ș-încoace
Merg bobotind ca nește pârjoale,
Focul nestâns toate-arde și coace,
Iar' pe zios, în loc de iarbă moale,
Jar și spuză fierbinte răsare,
Nespusă din sine dând putoare.

Văzui pe toți dracii-în pielea goală,
Cu coarne-în frunte, cu nas dă câne,
Păstătot mânjiți cu neagră smoală,
Brânci dă urs având și coade spâne,
Ochi dă buhă, dă capră picioare
Ș-arepi dă liliac în spinare.

Văzui muncile iadului toate.
Cum fii Sătanii-ș' fac izbândă
Asupra celor morți în păcate,
Sau și care au căzut supt osândă.
O, groaznică ș-amară vedere!

Vrând a spune, graiu-în gură-mi piere.

Toate păcatele mari dă moarte
Au și pedepse după măsură,
Căci prin aha și dă-ahaia parte
Îș' ia fieșcare certătură [certare/ pedeapsă],
Prin care-au greșit și dă pre care
Tras fiind s-abătu dân cărare, etc.

(*Cântul IX*)

Despre descrierea Raiului am mai vorbit ceva mai devreme...

Iarăși un aspect interesant este acela că Budai-Deleanu nu pomenește decât de Rai și de Iad, niciodată despre Purgatoriu, deși ar fi avut ocazia. Cu toate că Dante îi acordă în *Divina Comedie* o atenție egală ca și Paradisului și Infernului, în conformitate cu falsa „dogmă" romano-catolică, pe care Biserica Ortodoxă nu a acceptat-o niciodată (și pe care și Cantemir o respinge vehement în *Divanul*):

În raiu nimene nu să sloboade
Dacă nu e ca lamura curat,
Dăci, pă care din lăuntru roade
Dă-ar hi cât dă mic ghimp sau păcat,
Întii trăbuie pân iad să treacă
Și lungă pocăință să facă.

De-acolo venindu-i zioa scrisă
Scapă și trecând din vamă-în vamă

Sosește pănă la poarta-închisă
A raiului, dar' nime nu-l cheamă
Și nu poate să să bage-în raiu
Fără carte de la Sân Mihaiu.

O! dă iadul urât tot să fugi!
În raiu frumos tot să rămâi,
Tocma dă te-ar alunga cu drugi!
Ce desfătări și ce veselii
Sunt acolo, nu să poate spune,
Sufletul uimit dă minune!

Raiul e grădina desfătată,
Întră ceriu și-între pământ sădită,
Dă trup pământesc neapropiată,
Dă minte-omenească negâcită[197],
Care, după vrednicii, să-împarte
Sufletelor drepte după moarte.

Pocăința în Iad reprezintă o perspectivă teologică ortodoxă (condamnarea la Iad devine definitivă abia după Judecata de apoi/ finală/ universală), la fel ca și credința despre *vămile văzduhului*, despre care se face vorbire pe larg în *Viața Sfântului Vasile cel Nou* (un manuscris vechi al acestei aghiografii s-a aflat și în posesia lui Eminescu).

Explicațiile pe care ni le dăm pentru aceste atitudini sunt două: ori greco-catolicismul era, la începuturile sale, mult mai apropiat de gândirea și teologia ortodoxă decât de cea romano-

[197] Parafrază la I Cor. 2, 9: „Cele ce ochiul n-a văzut şi urechea n-a auzit, şi la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El”.

catolică (ceea ce e adevărat; între timp, lucrurile au evoluat în sens contrar, după cum și preconizaseră artizanii catolici ai *unirii*) ori Budai-Deleanu are în vedere o tradiție literară românească, care este covârșitor ortodoxă și se gândește cumva la publicul căruia îi era destinată opera sa.

Expresia „ca lamura curat" nu este neapărat o aluzie la Purgatoriul romano-catolic, pentru că de multe ori, în Vechiul și Noul Testament, se vorbește despre cel Drept ca despre cel care este ca aurul lămurit în foc, asta cu referire la durerile și ispitele din această viață...

- *chiar*[198] – clar;
- *sobor*[199] – adunare;
- *cazania*[200] – predica;
- *curat/ curate*[201] – limpede, de înțeles;
- *lămurată*[202] – lămurită, clară (*filosofia cea lămurată* = învățătura cea clară);
- *ajun*[203] – ajunare, post;
- *măcrie* [*rădăcini măcrie*][204] – de la *macru*, însemnând *slab*;
- *gingașe* [*obiceiuri gingașe* ale oamenilor din orașe][205] – fine, rafinate; având în vedere însă și contextul în care se face, parodic, apologia *pântecelor pline* în care „stă toată/ Filosofia cea lămurată", putem lua în considerare și o intenționată interferență semantică cu semnificația veche a cu-

---

[198] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 301.
[199] Idem, p. 302, 310, 319.
[200] Idem, p. 302.
[201] Idem, p. 301-302.
[202] Idem, p. 302.
[203] Idem, p. 303, 305.
[204] Idem, p. 303.
[205] Idem, p. 304.

vântului *gingaș*, care însemna *gras* (în *Letopisețul* lui Grigore Ureche, spre exemplu, se face referire la *caii gingași* ai turcilor, în bătălia de la Podul Înalt)[206].

- *lavirint*[207] – labirint (forma veche se regăsește la Cantemir);
- *rânduială*[208] – ierarhie, ordine;
- *tocmală*[209] – ordine – la Dosoftei, de asemenea;
- *divan*[210] – sfat, consiliu;
- *asemene*[211] – aceeași (*asemene vrednicie*);
- *pricire*[212] – stârnire, motiv;
- *îndesine*[213] – singură, de la sine;
- *supțiri*[214] – subtile (*voroave supțiri* = cuvinte/ cuvântări/ discursuri subtile, abile);
- *de-amăruntul*[215] – cu de-amănuntul;
- *amegei*[216] – amăgitori;
- *volnicie*[217] – voință (liberă voință);
- *să strămută*[218] – se schimbă;
- *răpace*[219] – lacome;

---

[206] În *Biblia* de la 1688, *gingașii* (substantiv) înseamnă „mai marii cetății", *cf.* Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 181.

[207] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 305, n. 1.

[208] Idem, p. 306, 309.

[209] Idem, p. 306.

[210] Idem, p. 307.

[211] Idem, p. 307.

[212] Idem, p. 309, 317.

[213] Idem, p. 310.

[214] Idem, p. 311.

[215] Ibidem.

[216] Idem, p. 314.

[217] Idem, p. 314, 319.

[218] Idem, p. 315.

[219] Idem, p. 316.

- *nime*[220] – nimeni;
- *vechie*[221] – veche;
- *pravile*[222] – legi, legislații;
- *soiu*[223] – neam;
- *în pripă*[224] – în grabă;
- *ispitire*[225] – încercare, experiență;
- *mișel*[226] – sărman, amărât;
- *ovilită*[227] – ofilită;

Ion Budai-Deleanu amintește în câteva rânduri de istoria veche, arătându-se un pasionat cercetător și cunoscător al istoriei antice și al istoriei în general.

Apar și titulaturi vechi ale unor demnități: „vozi, vornici, spătari,/ Logofeți, visternici și păharnici”[228]. Dar și altele, mai noi: „ministri, lorzi și pairi”[229].

Contextul dezbaterilor pe teme politice, pentru alegerea unei forme de guvernământ de către țigani, îi oferă autorului prilejul de a introduce în text, începând cu *Cântul al X-lea*, mai multe neologisme decât de obicei, ca spre exemplu: modă[230], delegat[231],

---

[220] Idem, p. 317.
[221] Idem, p. 318.
[222] Idem, p. 320.
[223] Ibidem.
[224] Ibidem.
[225] Idem, p. 326-327.
[226] Idem, p. 328.
[227] Idem, p. 338.
[228] Idem, p. 306.
[229] Idem, p. 329.
[230] Idem, p. 307.
[231] Idem, p. 309.

soțietate[232], democrație[233], republică[234], democrateca[235], predeștinat, aristocrație[236], autoritate, energhie, anarhia[237], pragmatece[238], proprietăți [sufletești], monarh absolut[239], demanții, eleganții, visuitori [visători][240], patrioți[241], intrige[242], teoria, prácteca[243], autocrát[244], priviléghii[245], noablă [nobilă], egoist[246], deputáția[247] etc.

Autorul nu ocolește însă nici grecismele: protimisire[248], metahirisind[249].

Gâlceava (un termen pe care autorul îl utilizează de câteva ori, fiind posibilă și o aluzie la *Divanul sau Gâlceava* lui Cantemir) țiganilor are ceva din Caragiale, mai precis din *O noapte furtuoasă* și din *Conu Leonida față cu reacțiunea*, cu monologurile lor pe tema guvernării ideale și a reacționarilor:

Unii poftea ca nice-un sărac
Să nu fie-în țara țigănească,

[232] Idem, p. 311, 324.
[233] Idem, p. 313, 321.
[234] Idem, p. 315, 316.
[235] Idem, p. 316.
[236] Idem, p. 317.
[237] Idem, p. 319.
[238] Idem, p. 320.
[239] Idem, p. 325.
[240] Idem, p. 326.
[241] Idem, p. 327.
[242] Idem, p. 330.
[243] Idem, p. 331.
[244] Idem, p. 336.
[245] Idem, p. 337.
[246] Idem, p. 338.
[247] Idem, p. 350.
[248] Idem, p. 321.
[249] Idem, p. 328.

Alții, ca de bir și dare-în veac
Nimic să nu să mai pomenească.
Ceștea, ca nice-o slujbă să fie,
Ceia, ca-alții să le lucre moșie!… /…/

Mulți oameni ințălepți să sculară
Cu voroave supțiri ș-învățate,
Carii de-amăruntul arătară
Că monarhia este din toate
Cea mai bună și mai potrivită
Pentr-o soțietate-omenită. /…/

Ș-adevărat! ori că nu-i viață
Fericită,-ori numa-în republecă;
Aceasta speriența ne-învață,
Dar' nice toate mă înduplecă
Ce-adusă Baroreu pentru monarhie,
Măcar adevărată să fie.

În republecă-omul să rădică
La vrednicia sa cea deplină,
Fie de viță mare sau mică,
Aibă-avuție multă sau puțină,
Totuș' asemene drepturi are
Cu cela care este mai mare.

Lui e patria ca dulce mamă,
Iar' el patrii ca ș-un băiat;
Și nu-în zădar fiiul ei să cheamă,
Căci îi dă hrană, viață, stat,
Om slobod îl face și viteaz,
Ba-l mângăe-în vreme de năcaz.

De-ar fi monarhia cât de bună,
Cu vreme să mută-în despoție
Care-apoi pe tirani încunună;
Acești duc pe norod la șerbie,
Apasă-în țărână ș-ovilesc
De-a-purure neamul omenesc.

În răpublecă-s toți cetățenii
Frați și fii a unii maice bune,
Ei sunt a țării deobște moștenii,
Legea pre toți asemene-i pune,
Și, de-are carevaș' osăbire,
E sângur cel cu-îmbunătățire.

Care-i mai vrednic dregătorește,
Ales fiind cu deobște voință,
Însă nu dă porunci volnicește,
După-a sa părere și putință,
Ci fieștecare dregătoriu
E numa de legi-împlinitoriu, etc.

(*Cântul X*)

Înaintea lui Nicolae Filimon, Budai-Deleanu introduce în literatură critica la adresa ciocoilor[250]:

Spre-aceasta monarhul totdeauna
Alege pre cei ce-s mai de-aproape,
Ce pe lângă tronul său s-adună,
Aibă ei direpte sau doară schioape

[250] Idem, p. 330-331.

Socoteli. Iar’ acei mai cu samă
Curteni sau ciocoi de curți să cheamă. /.../

Eu nu vă grăiesc din teorie,
Ci din prácteca de toate zile.
Căutați la fieșcare-împărăție,
Câte strâmbătăți și câte sâle
Să tâmplă bieților cetățeni
Prin acest feliu de ciocoi curteni!...

Debutul *Cântului al IX-lea* introduce în scenă…filosofia.

Felul acesta, de a intertextualiza, pe rând, literatura veche și modernă, istoria veche și modernă, filosofia veche și modernă, genurile literare, de la cronică la basm și la discursul politic, recuperarea secvențială și bine delimitată, în text, a unor atitudini literare sau filosofice, din opere universale celebre ori din canonul literar românesc, ori a tiparului lingvistic ce le poate fi atribuit, toate acestea indică un singur lucru: intenția. Încât *Țiganiada* devine din ce în ce mai mult un…discurs literar și nu mai pare a fi narațiunea în versuri a unei aventuri.

Avertizam, în nenumărate alte ocazii, că atitudinea dramatică a unor poeți a fost puțin luată în seamă de critica literară, și ofeream (și susținem mai departe) exemplele lui Bolintineanu și Eminescu.

În cazul lui Budai-Deleanu, excesul de retorică polemică și dramatizare a operei (impresie consolidată de dialogul personajelor-spectatori din subtext) are consecințe paradoxale, pentru că, pe de o parte, se poate trage concluzia anticipației (extrem de precoce) a postmodernismului iar, pe de altă parte, concluzia contrară a înrădăcinării adânci într-o mentalitate tradițională care alegorizează și filosofează în așa fel încât se străvede mereu

în fundal schema retorică (intenționat tautologică, precum este, spre exemplu, mai departe evocatul refren peren al nimicniciei, infuzat subcutanat în pretenția de dominație a concretului și a materialității).

Astfel, Budai-Deleanu, după ce căinează – în urma lui Plaut, Erasmus și Hobbes[251] – faptul că „omul pe om strică ș'ucide"[252], dezvoltă, în altă gamă, străvechiul dicton biblic, care a făcut carieră în literatura română (de la cea medievală la Eminescu), al *deșertăciunii deșertăciunilor* (vanitas vanitatum):

Săracă omenire-obidată!
Nu-ți ajunge că vreme puțină
De-a viețui în lume ț-e dată,
Ș-acuș' iară te-întorci în țărână,
Nu-ți ajung destul să pătimești
Slăbiciunile tale firești?

Dar' tu ți-otrăvești încă ș-acele
Puține zile ce din viață
Îți rămân fericite ș-a tele,
Dându-te patimilor în brață,
Care nu-ți aduc bine ș-odihnă,
Ci tot rău, năcazuri și netâhnă.

Muritoriul pentru bogătate
Plutește pre mări primejdioase,
Mărgele și pietrii nestămate
Căutând, sau de mari elefanți oase:
După-atâta-în urmă sbuciumare,
Cade hrană peștilor de mare!

[251] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Homo_homini_lupus.
[252] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 342.

Apucându-l poftă de domnie,
Să luptă-în gânduri zioa și noapte,
Dar' fiindcă sau n-are tărie,
Sau proiecturile nu i-s coapte,
Cu capu-în urmă vina-ș' plătește,
Vița toată-i piere mișelește.

Iar' care-ajunge la-întiețime,
Despòt și tiran fără milă
Să face-asuprind biata mulțime.
Atunci lege-i putința cu sâlă,
Voia lui e poftă desfrânată,
Iar' porunca crudă, neîndurată.

Puind el tot dreptul în putere,
Face pe cel mai slab să-i slujască
Despoindu-l cu sâla de-avere,
Apoi cu îndrăzneală tâlhărească
Robește țări, arde orașe, sate,
Și pe unde merge strică toate.

Fii de la părinți ia-în tărie,
Armându-i asupra lor ș-a toată
Patria, din deșartă mândrie,
Cu oaste la război învățată,
Face-asupra tuturor năvală;
De sânge-omenesc nu să mai spală.

Un tinăr Machidonean să scoală
Și júnghie-o jumătate de lume.
Pentru ce? Pentru deșartă fală

Vrând a dobândi slavă și nume!…
Pentru triumf a Romii cetate
Junghie ceaialaltă jumătate;

Un Cinghișhán, un Tamerlán face
Tot aceaiaș, din altă pricină,
Adecă sânge-a vărsa le place
De-alt neam, ce-altor dumneziei să-închină!…
Iar' spaniolii pentru bolovani
Cu aur, taie pe mexicani.

Un arap [arab] cu sabia-într-o mână
Cu Alcoránul [Coranul] în ceaialaltă,
Taie pe toți ș-apasă-în țărână
Ce nu cinstesc luna-îngiumătată
Nu-i primesc visurile și care
Nu-și taie împrejur mădulare!…

Și cestor slăviți tâlhari putință
Tu le dăduși, oame ticăloase!
Tu le-împrumutași ajutorință
Spre fapturi atâta nemiloase,
Spre-a fraților tăi crudă junghiare!
Dar încă-aceasta puținu-ți pare.

Ci ca să-ți covârșești răutate,
Scornești noao legi, faci dumnezei
Împrotiva ceii-adevărate
Dumnezeiri! Pui noi arhierei,
Noao beserici și-închinăciuni,
Toate-a dreptii minți îngânăciuni.

Înveți dogme, care nice-o minte
Le cuprinde,-obiceaiuri afară
De fire și crezământuri sfinte,
Însă nice-o știință-adevară,
Nice-o precepere și sâmțire
Potrivită cu omeneasca fire.

Tu-înveți pe om ca el să nu vază
Când vede, să nu știe când știe,
Iar' când-u-i de-a crede, să nu crează,
Zâcându-i că mintea-i nebunie,
Sâmțirea-i patimă rușinată,
Firea-i totdeuna necurată.

Mai departe, obiectul criticii autorului îl constituie fanatismul religios.

Însă, privind mai sus la fragmentul poetic citat, *plutirea pe mări primejdioase* este un topos ultrasolicitat în literatura română medievală (și pe care nici romantismul nostru nu l-a trecut cu vederea). L-am analizat în trecut și am făcut, de asemenea, numeroase trimiteri, cu alte ocazii, la această analiză.

Strofele acestea ale *Țiganiadei* ne aduc aminte atât de textele pe tema *ubi sunt?* din literatura română veche, cât și de poemele *Conrad* al lui Bolintineanu și *Memento mori* al lui Eminescu. Și ne gândim la evocarea – strict negativă, în cazul de față – a unor personalități istorice ca Alexandru Macedon, Gingis/ Ginghis Han și Tamerlan. Reamintim versurile lui Miron Costin, din poemul *Viiața lumii*:

Vrémea petréce toate; nicio împărăție
Să stea în veci nu o lasă, nicio avuție

A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume
Mari împărați și vestiți? Acu de-abiia nume
Le-au rămas de povéste. Ei sântŭ cu primejdii
Trecuți. Cine ai lumii să lasă nădejdii?

Unde-s ai lumii împărați, unde ieste Xerxes,
Alixandru Machidon, unde-i Artaxers,
Avgust, Pompeiŭ și Chesar? Ei au luat lume,
Pre toți i-au stinsŭ cu vrémea, ca pre niște spume.

Fost-au Țiros împărat, vestit cu războaie,
Cu avére preste toți. Și multă nevoie
Au tras hândii și tătarii și Asiia toată.
Caută la ce l-au adus înșelătoarea roată:
Prinsu-l-au o fămée, i-au pus capul în sânge.

„Satură-te de moarte, Țiros, și te stinge
De vărsarea sângelui, o, oame înfocate,
Că de vrăjmășiia ta nici Ganghes poate
Cursul său să-l păzească". Așa [bat]jocuréște [timpul]
Împărățiile lumii, așa [le] prăvăléște[253].

Faptul că în loc de Artaxerses și Cirus, spre exemplu, Budai-Deleanu îi pomenește pe Gingis Han și Tamerlan nu schimbă deloc semnificația retoricii.

De la Tamerlan își revendica Dimitrie Cantemir descendența, iar acesta era un personaj cunoscut, începând din Renaștere, în literatură, istorie și muzică[254].

---

253 Miron Costin, *Opere*, ESPLA, 1958, op. cit., p. 321.

254 A se vedea Ștefan Lemny, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Ed. Polirom, Iași, 2010, p. 29-31.

Dar strofele citate din *Ţiganiada* ne readuc în minte și *Scrisoarea I* a lui Eminescu. Pentru că versurile „Muritoriul pentru bogătate/ Plutește pre mări primejdioase" și, respectiv, „Apucându-l poftă de domnie,/ Să luptă-în gânduri zioa și noapte", nouă ni-l rememorează pe Eminescu: "Vezi pe-un rege cempânzește globu-n planuri pe un veac /.../ Iară altu-mparte lumea de pe scândura tarăbii,/ Socotind cât aur marea poartă-n negrele-i corăbii" (*Scrisoarea I*).

În ceea ce privește critica religioasă, ea nu reprezintă un discurs sceptic, ci, atent subliniat de către autor, un reproș la adresa celor care inovează în materie de dogme și teologie (recte protestanții) și, respectiv, a celor care își justifică crimele prin comandamente religioase.

În textul citat supra, autorul se referă în mod deschis la *Alcoran/ Coran* și, prin urmare, la musulmani, dar mai departe va vorbi și despre „incviziția sfântă"[255] și obiceiul romano-catolicilor de a-i arde pe rug pe cei condamnați ca eretici.

Dar Budai-Deleanu crede în „adevărata Dumnezeire" și că „mintea dreaptă" I se închină Acesteia[256].

---

[255] Ion Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, op. cit., p. 348.

[256] În altă parte, atribuia chiar unei căpetenii demonice, lui Velfegor/ Belfegor (am mai făcut referire, anterior), inspirarea acestor adaosuri fictive/ fanteziste (pe care le numește *schime* [schimonosiri, desfigurări ale credinței prin inventarea de superstiții]) față de teologia ortodoxă/ dreapta închinare – reamintim versurile:

> În urmă Vélfegor vorbă-apúcă,
> Stăpânul credințelor deșerte,
> Zâcând: „Nu-l opresc eu să să ducă
> Cărui i voia să să mai certe
> Odată, dar mie la-împărțire
> A fi cu dânsul nu-mi vine-în fire.

Apelul la Democrit și Heraclit[257] este inserat însă nu unei dezbateri filosofice pe marginea filosofiei lor, ci acestui mai vast discurs pe tema nimicniciei/ deșertăciunii/ vanității umane: „oame ticăloase!”.

Budai-Deleanu explică uneori la subsol neologismele pe care le introduce în text. Ne-a atras atenția faptul că, pentru un derivat neologic, face trimitere la *Minei*: „*Organisită* va să zică *rânduită* [„Organisită va fi cetatea”]. Vine acest cuvânt de la *orgán*, care cuvânt se află și în *Meneiul* nostru. [...] Filologos”[258].

Ne întrebăm dacă – având această mărturie a lecturii *Mineielor*, din partea lui Budai-Deleanu – autorul *Țiganiadei*, în

---

Eu mă sârguiesc în tot adinsul
Ca cea mai mică rază de lumină
Care-în om fu născută cu dânsul,
Să-o-întunec să nu fie sărină;
Ș-am făcut acu multe ispite
Cu tot feliu de-arătări măestrite.

Fieșcare crede în vreo lege
Care-o socotește preste toate,
Și tot însul prin minte s-amege
Sau lăturiș’ din cale s-abate.
Așa-l întunec! de nice sâmte
Că-are vreo precepere sau minte.

Fanatismul și Suprăstăciunea,
Ceste-a mele doao slujitoare,
Toată-adevărată-închinăciunea
Dumnezieirii ceii făptoare
În schime-o prefac necuvioase,
Nevrednice, ba și rușinoase.

[257] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 341-342.
[258] Idem, p. 358, n. 1a.

care am sesizat în câteva rânduri o sensibilitate preromantică la adresa naturii, nu cumva avea în vedere deopotrivă perspectiva și expresivitatea prefețelor din cărțile liturgice evocate.

Reamintim că, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, tocmai unele prefețe ale *Mineielor* lui Chesarie Râmniceanul, tipărite începând cu 1776, alături de alte texte de factură ecleziastică[259] (urmate ulterior, în prima parte a secolului al XIX-lea, de textele de întâmpinare a noului an, din revistele vremii – *Albina românească* și alte periodice –, ale lui Asachi, îndeosebi), reprezintă primele meditații (pre)romantice din literatura noastră.

---

[259] Encomionul lui Gherasim Putneanu (1770) și miscelaneele lui Gherasim Clipa, *vezi* N. A. Ursu, *Contribuții la istoria literaturii române*, Ed. Cronica, Iași, 1997, p. 285 ș. u. și Mircea Anghelescu, *Mistificțiuni. Falsuri, farse, apocrife, pastișe, pseudonime și alte mistificații în literatură*, Ed. Compania, București, 2008, p. 57.

Cei care introduc un nou limbaj și nuanțe literare în care se exprimă o filosofie mai veche (altfel spus, cum ar zice Budai-Deleanu, „un gust nou de poesie românească") sunt, nu de puține ori, fețe bisericești.

Cazul prefețelor la *Minei*, în care Episcopul Chesarie de Râmnic introduce fragmente din *Enciclopedia franceză* ar trebui să ne facă să regândim așa-zisul iluminism românesc, în lumina tradiției și a istoriei românești. Succesul deosebit al lui Voltaire pe piața literară românească (de care vorbește Paul Cornea), trebuie bine cântărit, din această perspectivă.

M. Anghelescu sesizase în altă parte, cu privire la poezia anotimpurilor: „Adevărata viziune preromantică a primăverii, poezia blândă dar nelipsită de măreție a peisajului, a cărui descriere se confundă cu expresia unui sentiment complex și nedefinit, o reverie melancolică cuprinzând într-o îmbrățișare universală cerul și pământul, lumina divină a zilei ca și culorile necunoscute ale asfințitului, foșnetul frunzelor și cântecul îndepărtat al păstorilor, apare nu în versurile *poeților consacrați* [Conachi, Iancu Văcărescu, Ioan Cantacuzino, etc.] [...], ci în proza *întâmplătoare* [s. n., în sensul că nu era literatură pură] a ieromonahului Eufrosin Poteca, fost student la Pisa și Paris, într-o predică de Paști din 1826", *cf.* M. Anghelescu, *Există un preromantism românesc?*, op. cit., p. 96.

Mai departe, dezbaterea țiganilor pe tema alegerii formei de guvernământ ajunge la o concluzie neașteptată, în care din nou recunoaștem o ironie ascuțită la adresa politicii românești:

După ce mult capete-și bătură
Și minții îș' frânsără-acești aleși,
În urmă-un mare fără măsură
Așezământ alcătuiră-și,
Ce păn' astezi la noi, țigănește
Anti-barorea să numește.

Din care va vedea fieștine
Că țiganii din toate știute
Forme de chivernisiri streine,
N-au așezat vruna, ci din tute
Luând cel mai bun și de folos,
Toate cele-întoarsără pe dos.

Adecă puseră să nu fie
Stăpânia lor nici monarhică,
Nici orice feliu de-aristocrație,
Dar' nici cu totul democratică,
Ci demo-aristo-monarhicească
Să fie ș-așa să să numească.

Era toate-înțălepte și bune
Rândueli, după-a lor socotință;
Ș-acum sfătuiea pe cine-ar pune
Plinitoriu ceștii deobște voință,
Care toate să chivernisască
După-astă lege-anti-barorească.

(*Cântul XI*)

Încercând să aleagă ce era mai bun din toate, rezultatul n-a fost cel scontat, ci acela că: „Toate cele-întoarsără pe dos”. O realitate pe care o recunoaștem până în ziua de astăzi în încercările și pretențiile de emancipare, care nu țin seama de condițiile practice asupra cărora trebuie aplicate principiile și teoriile propuse.

Numai că nici această soluție nu rezistă prea mult, pentru că intervin „lăieții și goleții/…/ și ciurarii sumeți”[260] care se declară nemulțumiți și care cer să-și aibă un „vodă”, cu „divan și boerie”[261]. Adică, fără prea multă filosofie politică: „Ce ne trebue noao sfat mult?”[262].

Armata de țigani nu a apucat o înfruntare cu turcii, dar se decimează singură în încăierarea care urmează disputelor politice, la finalul epopeei, în care cele șapte cete ale țiganilor se războiesc între ele până la auto-lichidare. Toată aventura lor ar putea fi rezumată prin versurile (dacă acceptăm să le oferim un alt sens, decontextualizat): „Din chaos, Doamne-am apărut/ Și m-aș întoarce-n chaos”…[263]. Și credem că putem invoca descifrarea autorului însuși, conferită alegoriei sale, în *Cântul I*:

Apoi zică cine câte știe,

---

[260] Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, op. cit., p. 363.

[261] Idem, p. 367.

[262] Idem, p. 366.

[263] Ioana Petrescu a făcut observația că țiganii „se reîntorc la haosul primar”, *cf.* Ioana Em. Petrescu, *Ion Budai-Deleanu și eposul comic*, op. cit., p. 200. Dar acest *haos primar* nu este, cum crede aceasta, „non-existență” (Idem, p. 196) – nici în *Țiganiada* și nici în filosofia antică –, ci doar dezordine, lipsă de armonie/ ordine (cosmos).

Eu cu mândru Solomòn oi zice:
Toate-s deșerte și nebunie!…
Căci numa de-acel este ferice
Care pe sine-a cunoaște-începe.
Și firea lucrurilor pricepe.

Dela miază noapte mai departe,
Sus, în văzduhul întunecos,
Este-un loc (precum scrie la carte)
Cărùi zic filosofii haòs,
Unde neîncetata bătălie
Face-asupra stihii stihie!…[264].

Heraclit susținuse că războiul e părintele tuturor lucrurilor. Poate că asocierea lui Solomon cu Heraclit nu este întâmplătoare: primul spusese „Nimic nou sub soare” (Eccl. 1, 9), iar al doilea că „Soarele este în fiecare zi nou”. Și că: „Totul curge și nimic nu durează”. O filosofie care a gravitat îndelung pe orbita literaturii române (sau pe orbita căreia a gravitat scriitura românească), caracterizând existența pământească drept efemeră…

De asemena, cunoașterea de sine socratică este pusă, în descendență patristică, tot sub semnul deșertăciunii: în sensul că omul trebuie să-și recunoască nimicnicia/ vanitatea.

Însă opera lui Budai-Deleanu nu se termină în cheie parodică. Autorul părăsește încăierarea țiganilor pentru a reveni la destinul lui Vlad Țepeș și al românilor. Ceea ce ne avertizează încă o dată, dacă mai era nevoie, că ne-am aflat tot timpul în mijlocul unei ficțiuni alegorice și al unei satire cu intenții morale.

---

[264] Cu privire la această strofă, Călinescu spusese: „Cosmologia se face în termeni bisericești”, *cf.* G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, op. cit., p. 77.

Și, în final, apare un nou personaj, *Romândor*, care – decriptând alegoric și profetic situația – reprezintă viitorul românilor, speranța de a se elibera de sub stăpânirea păgână. Dacă…nu se mai ceartă ca țiganii. Mai pe scurt.

Dincolo însă de această simplificată concluzie, *Țiganiada* e o alegorie complexă, având o simbolistică ramificată și multiple paliere de semnificație.

Fragii ca sugestie erotică la Budai-Deleanu și Ion Barbu

Observam altădată că Ion Barbu a împrumutat *„tronul de rouă”* al rigăi Crypto de la Bolintineanu, din poezia în care omul este un *„rege cărui cerul a dat tron de rouă”* (*Elegie*).

Dar și alegoria fragilor e introdusă și adaptată în poemul barbian dintr-un alt context poetic, și anume din *Țiganiada*.

La nunta lui Parpangel cu Romica, după ce cântă Neanes (un fel de menestrel, al cărui nume reprezintă sunetele cu care se ia tonul în muzica psaltică: ne-a-nes*)*, la ceteră cu strune de mătase, un cântec de nuntă în care Budai-Deleanu reia tradiționala temă a vânătorii din orațiile de nuntă, vine la rând cimpoieriul Viorel (nu excludem anumite influențe dinspre *Decameronul* lui Boccaccio asupra lui Budai-Deleanu, în felul în care se succed aceste povestiri erotice în versuri; după cum nu excludem, în ceea ce privește tendința spre grotesc, nu de puțin ori sesizabilă în *Țiganiada*, și alte ecouri dinspre Rabelais) care „au cântat miresii din cimpoi/ O cântare scornită de el/ Când fusese-încă la Dorohoi”.

Și această alegorie este destul de străvezie. Nu prin tradiție, ci pentru că poetul intenționează să fie transparentă*:* o tânără plecată la cules de fragi se rătăcește în pădure și se întâlnește cu Eros, care îi dăruiește o…„mură de-amor” (pentru că și erotismul, ca și eroismul, e parodiat și, în consecință, e vulgarizat și condimentat cu trivialitate):

Eram tinără ș-încă fragedă,
Mi-era lumea și zilele dragi.

Într-o zi fără nor și lúcedă[265],
Tocma pe vremea când să coc fragi,
Toate mearsără prunce tinere
La fragi, vesele, cu-a lor pinere.

Și eu ducu-mă cu-a mea pinară,
Eu încă-în codru la fragi roșii,
Dar' ah! iacă-mă-în urmă sângură,
De-a mele soațe eu rătăcii.
Eu strig, chiemu-le, dar' zădarnice
Sunt chiemările mele-amarnice.

Eu vărs lacreme, stau în cumpănă
Și mai că-mi vine de-urât să moriu,
Iacă un tinăr când mă tâmpină,
Cu chip și haină de vinătoriu
Care zise-mi: „Pruncă tinără,
Ce verși lacreme, ce te supără?”.

„Oh, mă supără (ziși) că iacătă,
De-a mele soațe eu rătăcii!
Acuș' soarele mândru scapătă
Ș-încă eu drumul nu nimerii!
La drum scoate-mă, de-oi fi trainică,
O! bun tinere, ți-oi fi harnică”.

Zâmbi tinăru ca și zorile
Ș-îi roși fața ca și rubin[266];

---

[265] E un cuvânt creat de Budai-Deleanu, un termen poetic. Nu se dă în lături, după cum se vede, nici de la creația lingvistică spre îmbogățirea registrului poetic, așa cum procedase și Dosoftei, înaintea lui.

[266] Epitetul rubiniu/ de rubin este utilizat, caracterizând zorile sau crepusculul, și în epoca pașoptistă.

Cu dâns râsără d-albe florile,
Soarele râsă pe ceriu sărin.
El s-apròpie și mă-împresură,
Biata d-inimă mie-mi tremură.

Iar' în pinăra mea cu fragile,
El pusă-o mură lin linișor,
Nu de cele ce culeg dragile
Fete prin codru cel verdișor,
Dar' cu murele foarte seamănă,
Poți-i zice tu mură geamănă.

Nu e fagure, mursă proaspătă
Așa de dulce, nice zahăr.
Zieii poate că numa s-oaspătă
În ceriu ș-închină cu cel păhar.
Nu-s a luncilor toate murele
Așa bune și mai mult vesele!

Strigai: „Tinere, drăguț pretene,
Spune-ți numele, dulce pruncșor!".
Iar' el: „Verzile ceste cetine
Mă cunosc numa ca vânătoriu,
Maica este-mi dulcea Vinere [Afrodita]
Vânez inime blânde, tinere!…

Iar' tu jură-te, pruncă tinără,
Că-mi vei fi bună, eu-s Amór!…".
Zisăi: „Juru-mă pe-astă pinară,
Că pentru tine eu viiu și moriu!…".
De-atunci pare că nu-s dulci fragile
Cumu-s murele de-amor, dragile!…".

Cântând Viorel, fetele toate
De rușine fața-ș ascunsese
Celor alte femei după spate,
Dar' urechile nu-și închisese
Și râdea pe-ascuns de cele mure
A lui Viorel, mari, de pădure.

Inițierea erotică e prezentată într-un veșmânt imagistic depoetizat și profan, ca o gustare dintr-un fruct sălbatic, de pădure, care e mura – o altă aluzie parodică, la adresa mărului sau a rodiei din imaginarul occidental.

Nu puține și nici dificil de sesizat sunt și aluziile obscene. E poate primul exemplu de text obscen dintr-o operă însemnată a literaturii române. Altfel, versuri triviale se scriseseră și circulaseră și mai înainte, dar de sine stătătoare.

La finalul *Cântului IV*, un comentariu care este de fapt vocea din off a autorului, deplângând rătăcirile lui Parpangel în căutarea Romicăi, are însă neașteptate accente...critice la adresa feminității considerate frivole:

Rău-mi pare, drăguț Parpangele,
Că-atâta pățești pentru-o copilă,
Că nu-s vrednice de-atâta jele
Copilele, ba nice de-o milă!...
Căci puține sunt, foarte puține!...
Cu care să te nărăvești bine[267].

---

[267] Nu este aceasta singura ocazie în care femeile au parte de o critică dură. Între cei chinuiți în Infern (în descrierea Gheenei pe care o face Parpangel) se află și femeile care își ucid soții pentru a se căsători cu ibovnicii lor:

Muierea care pă-al său bărbat

Ion Barbu e doar mai…ermetic, deși, cum notam și altădată, intenția seductivă a regelui ciupercilor este relatată în termeni care nu mai lasă loc de dubiu și care solicită cititorului intuiția instantanee a erotizării:

De la iernat, la pășunat,
În noul an, să-și ducă renii,
Prin aer ud, tot mai la sud,
Ea poposi pe mușchiul crud
La Crypto, mirele poienii.

Pe trei covoare de răcoare
Lin adormi, torcând verdeață;
Când lângă sân, un rigă spân,
Cu eunucul lui bătrân,
Veni s-o-mbie, cu dulceață:

– Enigel, Enigel,
Ți-am adus dulceață, iacă.

Pentru ibovnicul doară iubit,
Ce venin ș-otravă-au fermecat
Sau macar cum ea l-au omorât,
Pă-ahaia dracii suind călare
O duc unde-i văpaia mai mare.

Străpungându-o prin gemănare
Cu tăciuni aprinși sau înfocate
Frigări, ș-în asemene stare
Aflându-să purure va pate!...
O! voi muieri pre slabe dă minte,
Luați sama la heste cuvinte!...

(*Cântul IX*)

Uite fragi, ție dragi,
Ia-i și toarnă-i în puiacă.

– Rigă spân, de la sân,
Mulțumesc Dumitale.
Eu mă duc să culeg
Fragii fragezi, mai la vale.

De aceea nu ni se pare că ar fi o coincidență, ci credem că Barbu a valorificat butada erotică a lui Budai-Deleanu. De altfel, și răspunsul prompt al lui Enigel indică aceeași decriptare.

Ea nu dă curs îndemnului regelui ciupercilor, pentru că idealul ființei raționale nu poate fi nici carnalul și nici vegetativul, ci spiritualizarea afectivității:

Mă-nchin la soarele-nțelept,
Că sufletu-i fântână-n piept,
Și roata albă mi-e stăpână,
Ce zace-n sufletul-fântână.

La soare, roata se mărește;
La umbră, numai carnea crește
Și somn e carnea, se dezumflă,
Dar vânt și umbră iar o umflă…

Am comentat deja aceste versuri, cu altă ocazie, precum și semnificațiile întregului poem și nu mai insistăm acum asupra lor...

Există în *Țiganiada* germenii romanului românesc?

Aristotel[268] denumea epopeea ca fiind un gen al narativului superior.

Spre deosebire de dramaticul inferior, căruia – după el – îi aparține comedia, Poetica nu menționează cu precizie un gen care să corespundă narativului inferior, dar îl ilustrează prin parodia, printre exemple numărându-se și *Batrahomiomahia* lui Homer, amintită și de Ion Budai-Deleanu în debutul epopeei sale eroi-comico-satirice.

„Narațiunea comică pare să fi fost la origini în mod esențial ilustrată prin parodii de epopei”, afirmă Gérard Genette, în *Introducere la arhitext*.

Vom încerca să arătăm, însă, în continuare, de ce concepția privind descendența romanului din epopei, susținută prin continuitatea istorică a narativului superior, conform unei tradiții care s-a înrădăcinat în apusul Europei, nu se verifică, cel puțin nu în cazul literaturii române.

Omul este singura ființă care râde.

Iar râsul său stă la temelia oricărei zidiri umane, fiindcă orice zidire umană stă sub semnul efemerității.

---

[268] Capitolul de față a fost publicat inițial aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/15/Țiganiada-germenii-romanului-romanesc/.

El reproduce o ciornă incompletă pentru un referat pe care l-am scris în primul an de facultate, în 1996, pentru seminarul de *Literatură Română Veche*, și pe care, din păcate, nu l-am mai găsit în varianta finală. De asemenea, îmi cer scuze pentru că nu am mai găsit timpul necesar pentru a reface notele bibliografice.

Câteodată numai râsul îi mai îndeamnă pe ziditori să sfârșească lucrul și îi asigură subzistența.

Într-o lume care îngheață *sub raza morții*, creația omenească se salvează neluându-se în serios, la modul absolut.

Dacă vrea să fie luată în considerare, arta trebuie să se declare învinsă de secoli și de istorie, fiindcă, așa cum observa și Nicolae Steinhardt, *un infern asumat e un infern epuizat*.

Gratuitatea artei nu înseamnă că procesul creației în sine este un act ludic, ci ea rezidă în planul consecințelor ulterioare, în felul în care artistul nu-și venerează creația ca pe un idol și nu o propune astfel nici altora.

O creație serioasă, care nu știe să se persifleze niciodată, care n-are subtilitatea greșelii și a relaxărilor umoristice, cade sub incidența istoriei și a finititudinii.

Și de altfel, „sufletul umoristului este însetat de o substanțialitate mai autentică decât cea pe care i-o poate oferi viața” (Georg Lukács). Ortega y Gasset susținea că „arta se petrece în suflet” (*Meditații despre Don Quijote și Gânduri despre roman*).

Iar Dali ajunsese la concluzia că întreaga sa operă este mediocră și că numai el, ca artist, este genial, în timp ce Unamuno își cerea scuze cititorilor săi pentru că „am născocit cândva personaje de roman și le-am făcut să spună în glumă ceea ce pentru mine este cât se poate de serios”.

Bulgakov spunea că în om este ceva creat și ceva necreat. În consecință, în arta umană transpare o parte din acel necreat, adică din harul divin dăruit omului.

Putem considera că există o artă apriorică – dar nu în sens platonician, ci în sensul în care ea rezidențiază în sufletul uman ca sculpturile lui Michelangelo în piatră, așteptând dalta efortului artistic – și o artă empirică, adică rezultatul, ceea ce se vede.

Altfel spus, o față istorică și o substanță spirituală, pe care opera de artă o reproduce și o transmite numai parțial și infim

față de virtualitatea aproape infinită de manifestări artistice pe care o deține interiorul uman și care capătă numai plasticizări secvențiale.

Comicul, satira sau farsa, în ciuda statului inferior pe care li-l acordau Stagiritul și antichitatea greacă, au capacitatea de a travesti plastic inexprimabilul. Căci *umorul e metaforă și metafora e poezie*, după Vladimir Streinu.

Am făcut aceste precizări, încercând să înțeleg preferința lui Ion Budai-Deleanu pentru forma în care și-a îmbrăcat epopeea sa.

Țiganiada nu este o parodie a epopeei, în speță (ea este o parodie pe multe paliere, dacă o luăm ca atare, dar nu factura ei satirică ne interesează deocamdată), ci o parodie a actului artistic ca ideal uman absolut. Nu e o parodie donquijotească (*Don Quijote*, în intenția lui Cervantes, era o satiră la adresa romanelor cavalerești), și nu are urmași romanești. Dacă filosof este *cel care își râde de filosofie* (Pascal), artist e cel care poate râde de artă și nu își imprimă pururea pe față grimasele respectabilității de sine.

Țiganiada e, în același timp, o mare operă literară și un autopamflet. Autorul nu își privește propriul demers cu încredere literară.

Nemuritoarea artă pe care adulatorii au înălțat-o pe piedestal ca pe vițelul de aur („un idol plăsmuit dintr-o idee seamănă tot atât de puțin cu Dumnezeu ca oricare altul făcut dintr-un material grosier" – Șestov), este pură complimentare gratuită: „Întreaga operă a spiritului sunt miraje care se produc în lumea materială. Cultura tinde să se constituie ca o lume aparte și suficientă sieși. Aceasta este o iluzie, un miraj, și numai privindo ca atare putem așeza cultura la locul ei" (Ortega y Gasset).

Este foarte elocvent faptul că românii au gândit alegoric și comic în primele mari opere ale literaturii lor, și mă refer la *Istoria*

ieroglifică și *Țiganiada* (care nu e niciuna proză sau narațiune, nici nu vizează un scop narativ).

Și poate c-ar trebui să privim *Istoria ieroglifică* drept prima noastră epopee, dar nici pe aceasta nu credem că o putem integra, urmărind riguros definiția, în genul narativului superior. De fapt, nu le-am integra pe niciuna la nicun fel de narativ…

„Dialogul presupune o înaltă comunicare între singuratici. Limba solitarului absolut este lirică, monologică; în dialog se manifestă prea puternic incognito-ul sufletului său”, scrie Georg Lukács în *Teoria romanului*.

Dialogul este travestiul solitudinii atât în *Istoria ieroglifică* cât și în *Țiganiada*. Literatura în sine devine o țiganiadă, când încearcă să epuizeze teoretic și ideologic un neistovit dialog al textelor, o intertextualitate care este, în esență, seculară și naturală, iar nu programativă și exclusivistă.

Obiectul principal al parodiei, în *Țiganiada*, este...*Țiganiada*. Și nu cred că greșim dacă o privim pe aceasta ca pe o trăsătură etnică și spirituală mai profundă. Ne vine în minte, aici, aprecierea lui Vladimir Streinu la adresa umorului lui Creangă: *Creangă râde de semeni, adică de cei asemenea sieși, în cele din urmă de sine râde cel mai tare*.

Și iată cum, ceea ce părea un lung și interminabil dialog în epopeea noastră parodică, se descoperă a fi un monolog însingurat. Monolog e și opera lui Eminescu, și a lui Creangă, și a multor altora…

Între *Țiganiada* și *Ciocoii vechi și noi* (primul nostru roman autentic, realist) e destul de clar că nu se poate stabili un raport de descendență. Cu toate că, încercând să descrie ospățurile pe care le organiza Dinu Păturică, Nicolae Filimon se surprindea vizitat de tentații și veleități epopeice, afirmând că ar trebui să scrie o epopee (destul de tragi-comică și aceasta), dar își declină responsabilitatea: „Aș dori să descriu numărul ospeților, îm-

preună cu calitățile morale și fizice ale fiecăruia în parte, dar asta se atinge de epopee și mi-e frică să nu mă trântească Pegas”.

Țiganiada își subminează în mod conștient verosimilitatea și o face în virtutea unei concepții despre literatură care torpilează adorația modernă a ei: „Și fieș’care poate să crează/ Cestor întâmplări adevărate/ Ce se vor spune de-acum nainte,/ De nu cumva toată cartea minte”.

E greu să se nască de aici epigoni...

Așteptând romantismul. Între *Divanul* și *Memento mori*: *Reporta din vis*[269]

Între sfârșitul epocii medievale, spre jumătatea secolului al XVIII-lea și ceea ce istoria literară românească numește iluminism (în Transilvania) și, respectiv, perioada prepașoptistă și pașoptistă (în Moldova și Țara Românească), cum spuneam undeva mai sus, intervalul de timp este foarte scurt.

Iluminismul (ca să păstrăm denumirea încetățenită, într-o anumită măsură acceptabilă) și prepașoptismul au marcat reorientarea literelor și a culturii românești cu preponderență către Occident.

În acest interstițiu temporal, în care s-a pregătit nașterea literaturii noastre preromantice și romantice (adică a pașoptiștilor și a lui Eminescu), Transilvania și-a luat revanșa față de secolele în care marii scriitori și creatorii de limbă română s-au numit: Varlaam, Dosoftei, Ureche, Costin (Miron și Costin), Milescu, Cantemir, Năsturel, Greceanu, Cantacuzino (stolnicul), Antim Ivireanul, Neculce…

---

[269] Capitol publicat inițial online sub forma a 13 articole, între 1 septembrie 2013 și 12 octombrie 2013.

Primul articol este aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/09/01/intre-divanul-lui-cantemir-si-memento-mori-al-lui-eminescu-reporta-din-vis-1/.

Ultimul:

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/10/12/intre-divanul-lui-cantemir-si-memento-mori-al-lui-eminescu-reporta-din-vis-13/.

Sigur, nu-i uităm nici pe ardelenii Simion Ștefan, Ioan Zoba din Vinț sau Teodor Corbea...

Școala Ardeleană preia idealurile lingvistice și istorice ale lui Dosoftei, Miron Costin și Cantemir pentru a le purta mai departe (cu tot cu exagerările sau inexactitățile lui Costin referitoare la exterminarea dacilor de către romani). Uneori va exagera, prin unii dintre reprezentanții săi, greco-catolici mai ales, datorită unei mult prea mari dorințe de a se apropia de Roma.

În Moldova și Țara Românească însă, după Dimitrie Cantemir și Brâncoveanu – ce reprezintă o culme a culturii și a literaturii românești de dinainte de occidentalizare/ modernizare – se instaurează domniile fanariote. Acestea au întrerupt evoluția firească a literelor românești. În aceste condiții, pentru câteva decenii, până la revoluția de la 1821, marile proiecte românești, cultural-științifice și literare, s-au elaborat în Transilvania.

În Moldova și Țara Românească, fanarioții n-au avut intenția de a investi în proiecte culturale românești de anvergură ci, dimpotrivă, pe aceea de a înstrăina averile celor două țări. Deși un oarecare aport în dezvoltarea culturală a celor două țări se poate spune că au avut, prin însăși orientarea interesului livresc spre producții occidentale. Imperiul Otoman își manifesta însă, prin ei, ultima și poate cea mai nefastă consecință a ingerințelor sale în teritoriile românești.

În Ardeal, pe de altă parte, se acutizează lupta de emancipare a românilor și, pe acest fond, se înregistrează o efervescență a activităților literare și științifice, urmărindu-se a se demonstra vechimea și unitatea națiunii, romanitatea și calitatea literară a limbii ei.

Pe noi ne interesează evenimentele literare, dintre care putem reține două, ca fiind fundamentale, pentru originalitatea lor și pentru vastitatea proiectului: *Țiganiada* lui Ioan Budai-Deleanu și, respectiv, *Reporta din vis* a lui Vasile Aaron.

Altfel, traduceri, prelucrări și compoziții literare pot fi mult mai multe, și în Transilvania, ca și în Țările Române.

Chiar fără să fi cunoscut poemul *Reporta din vis*, Marin Sorescu făcea următoarele aprecieri:

> „Alfabetul poeziei românești va începe multă vreme, obligatoriu, cu ardeleanul Aaron Vasile (dacă între timp nu se va ivi un altul, care să-și ortografieze numele cu trei *a*). Mai toți cercetătorii îl trec la traducători și prelucrători, ceea ce a și fost, toată viața, dar acesta era înțelesul pentru noțiunea de poet, la vremea respectivă. […]
>
> Efortul ardelenilor și bănățenilor la începutul secolului trecut trebuie subliniat. Sunt cu un pas înaintea muntenilor. Strădania lor la versificația românească nu va fi lipsită de urmări. Generația lui Heliade-Rădulescu are în fața ei câteva modele. Aaron, prin hărnicia și izbânzile în împerecherea cuvintelor, poate fi socotit un precursor al multora, până hăt-încoace”[270].

Se vorbește foarte mult despre Petru Maior, Gheorghe Șincai și Samuil Micu, în prezentarea Iluminismului românesc, și

---

[270] Marin Sorescu, *Biblioteca de poezie românească. Comentarii și antologie*, Ed. Creuzet, București, 1997, p. 122.

cu dreptate pentru a susține activitatea științifică (istoric-lingvistică) și teoretică a curentului.

Însă, pentru literatura română, dintre corifeii Școlii Ardelene, doar Budai-Deleanu și-a adus o contribuție cu adevărat semnificativă. Mai rar pomeniți (sau menționați în trecere) – și pe nedrept, credem – sunt însă Ioan Barac și Vasile Aaron, pe care un cercetător avizat îi consideră „singura sforțare notorie pe teren transilvan, de a asigura poeziei românești o existență de sine stătătoare"[271]. Cei doi își desfășoară activitatea literară „sub influența acelorași direcții literare"[272].

Majoritatea scrierilor lor, având o puternică amprentă religioasă și morală, constau în traduceri și prelucrări, a căror notă de originalitate nu a fost însă analizată până în prezent. Istoria și critica literară nu le-a acordat încă, din păcate, destul interes, deși ar fi fost cazul.

Autorii sunt deopotrivă ortodocși și amprentați de ideologia Școlii Ardelene (în sensul afirmării latinității limbii și a unității de neam). Este interesant de observat atitudinea lor de a se orienta spre valorificarea cărților populare (între care *Halimaua* și *Arghir și Elena*, traduse și prelucrate de Barac, sunt două titluri de rezonanță) și spre narațiunile cu subiect moral și religios, preluate din literatura clasică, renascentistă sau din cea romantică (*Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului* de Barac, *Patimile și moartea a Domnului nostru Iisus Hristos*, de Aaron etc.).

---

[271] Mircea Popa, *De la Iluminism la Pașoptism*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2004, p. 54. A se vedea, în deosebi, p. 54-81.

[272] D. Murărașu, *Istoria literaturii române*, ediția a III-a, Ed. Cartea Românească, București, 1943, p. 143.

Chiar direcția orientării lor poate califica această atitudine, în istoria noastră literară, drept preromantică. Alexandru Duțu a remarcat însă și spiritul retoricii medievale, în care își redactează Aaron poemele. Astfel,

> „în spiritul retoricii medievale, Vasile Aaron leagă poezia de pictură, în *Anul cel mănos* (1820), pentru a pune la încercare posibilitățile oferite de poem, atât de propriu unei literaturi didactice. […]
>
> Aaron versificase, în 1805, *Patimile Mântuitorului* pornind de la Klopstock, și poezia nu poate fi considerată prolixă și ridicolă decât «dacă socotim tot astfel originalul însuși» [Al. Piru]”[273].

Ne vom opri, după cum am precizat, asupra poemului original (intenționat a fi de proporții vaste și neterminat) *Reporta din vis*, al lui Vasile Aaron, asupra căruia s-a atras în câteva rânduri atenția, dar care nu a făcut subiectul unei analize amănunțite. Reținem aprecierea lui Mircea Popa:

> „De o mare importanță nu numai în literatura lui Vasile Aaron, ci chiar în aceea a epocii, ni se pare poema filosofică *Reporta din vis*, care înscrie, după părerea noastră, o dată de seamă în lirismul românesc. Înclinăm să afirmăm că, după *Țiganiada* lui Budai-Deleanu, *Reporta din vis* este a

---

[273] Alexandru Duțu, Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821): Studii și Texte, Ed. pentru Literatură, București, 1968, p. 324.

doua mare creație epică pe care literatura Școlii Ardelene o dă în efortul ei de a realiza marea epopee.

Mai puțin realizată compozițional decât *Țiganiada*, ea o depășește însă pe aceasta prin aderența sa la noile tendințe preromantice și romantice care își fac apariția la orizont. […] Ideea esențială este aceea a deșertăciunii bogățiilor lumești și a necesității omului de a aspira spre perfecțiune…”[274].

În opinia lui Paul Cornea,

„înclinăm să credem că *Reporta din vis* e o operă de sfârșit de parcurs [al vieții autorului], elaborată în jurul anilor 1820-1822. Ea încununează cariera scriitorului, reprezentând punctul cel mai înalt pe care l-a atins. […] *Motive binecunoscute și frecvente în vechea noastră literatură* (s. n.), cărora preromantismul le-a dat un nou destin: *ruinele*, *fortuna labilis*, *atotputernicia morții* etc. se suprapun, se contaminează și revin sub diverse ipostaze.

Uneori, ca în cazul disputei dintre Omenire și Lume (versurile 309-448) […] reeditează judecata dintre suflet și trup, atât de bogat atestată în literatura bizantină (*Dioptra* lui Filip Solitarul și *Personificările* lui Mihail Choniates[275]), în literaturile medievale și în literatura noastră veche.

---

[274] Mircea Popa, *De la Iluminism la Pașoptism*, op. cit., p. 76.

[275] Pe lângă *Personificările* lui Mihail Choniates a circulat și prelucrarea Sfântului Grigorie Palama, intitulată *Prosopopee* (tipărită în PG 150).

> E prin urmare de netăgăduit că în *Reporta din vis* există numeroase elemente alogene, veritabile locuri comune ale simbolisticii tradiționale, pe care Aaron le-a prelucrat, după toate probabilitățile, din mai multe izvoare”[276].

Poema lui Vasile Aaron are 4.088 de versuri și a rămas, din păcate, neterminată.

În cuvântul către cititori, autorul amintește *Cronica* lui Miron Costin și *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, în apologia sa despre latinitatea limbii române.

Vom vedea că a apelat și la *Viiața lumii* a lui Costin, precum și la *Divanul* lui Cantemir, în care autorii realizaseră o încetățenire literară românească a binecunoscutelor teme legate de deșertăciune.

Argumentația sa urmează acest traseu:

> „mulți sunt carii socotesc limba noastră așa a fi de sacă, cât într-însa nice o carte frumoasă, învățată și cu dulceață ca într-alte limbi nu s-ar putea da”[277].

Dar „limba românească e cea mai adevărată soră a limbei italienești”, limbă în care s-au scris „cele mai dulci verșuri și mai

---

[276] *Scrieri literare inedite (1820-1845)*, alese, adnotate și comentate de Paul Cornea, Andrei Nestorescu și Petre Costinescu, Ed. Minerva, București, 1981, p. 14. Vom utiliza această ediție, în care opera amintită a lui Vasile Aaron este reprodusă între p. 16-109.

[277] Idem, p. 17.

desfătătoare”[278]. Prin urmare, și în limba română se pot scrie opere mari și de valoare. Aceeași convingere o afirmase atât Miron Costin, cât și Budai-Deleanu. Iar Dosoftei, versificând *Psaltirea,* nu îi auxiliază o justificare în acest sens, dar e neîndoielnic că trebuie să o fi avut în minte.

Poemul său epic, ne spune Vasile Aaron, uzează de „niște închipuiri poeticești (*fictiones poeticae*)”[279], dar substanța sa e constituită din „învățătură moralicească” și „adevăruri din fire curgătoare, a[le] căruia legi sunt vecinice”[280].

Deși în textul poemului propriu-zis nu există delimitări pe fragmente, se pot totuși deosebi episoade diferite. Menționăm că singura delimitare operată de autor împarte epopeea în două capitole, dintre care primul are 3.552 de versuri, iar al doilea numai 536, urmarea lor fiind întreruptă de moartea autorului.

În ceea ce am putea considera un fel de prolog al întregii desfășurări viitoare, V. Aaron introduce în scenă locul și personajul principal al versurilor sale, care narează, la persoana I, un vis extraordinar, pe care îl dorește notat în scris, pentru a nu-l uita. Peisajul, tipic romantic, este astfel prezentat încât seamănă cu niște indicații regizorale, amintindu-ne de cele ale lui Eminescu de la începutul poemului dramatic *Andrei Mureșanu*.

Personajul narator, aflat la vânătoare, se trezește dintr-un vis și ne indică spațiul în care se află:

În Dachia sunt acum și eu,

[278] Idem, p. 18.

[279] Ibidem.

[280] Idem, p. 19.

Precum au voit bunul Dumnezeu,
Aproape de locul unde fu zidită
Sarmizeghetuza, cetatea vestită.

Zidurile rupte încă o arată
Că au fost cu totul mărită odată,
Iar acum vatra abia să cunoaște.
O, cum să topește tot orice să naște!

Petrii răsturnate, ziduri ciungărite,
Monumenturi scrise de vremi prăvălite,
Pivniți în pământ urșilor cășcioare –
Trist, trist strălucește și înaltul soare!...

Toată starea ei e asemănată
Cu cetatea Troia, cea prin greci stricată.

Însă lângă dânsa, puțintel departe
Se aflǎ dumbravă minunată foarte.
Ce râuri curate, din peatră ieșite,
Curg în toate părți prin ea împărțite!

Ce aură [atmosferă] bună și desfătătoare!
V[i]ersul paserilor celor zburătoare
Covârșește tot gândul omenesc,
Cu care și alte multe să unesc.

Motivul ruinelor își va afla în curând poeții: Cârlova, Alexandrescu, Heliade, Bolintineanu și alții. De asemenea, antiteza dintre ruine și natura edenică – dintre fulguranța măririi omenești și persistența ritmurilor naturale – este realizată în anticiparea lui Eminescu și a vastului său poem, *Memento mori*.

Numai că, la Eminescu, este mult mai extinsă această antiteză, iar Dacia nu are parte de o ipostaziere…în ruine.

Și tot în avanpremiera lui Eminescu, dar a unui alt poem (*În vremi de mult trecute* sau, cum l-a numit Călinescu: *Povestea magului călător în stele*), apare imaginea personajului inițiator al tânărului, a bătrânului enigmatic și înțelept: „Văzui de departe că un bătrân vine/ Cu barba căruntă, cu albe veșminte,/ La căutătură blând, și la cuvinte”. Acesta va deveni însoțitorul tânărului vânător, în visul său inițiatic, cel care îi va deschide ochii pentru a cunoaște adevărata semnificație a vieții.

Prezența lui are rostul: „Să-ți fac cunoscute lucruri minunate/ Și până acum nemaiarătate,/ Care să le spui altora, pe rând [pe fiecare, în ordine]/ Nici adăogând, nici ceva lăsând”.

Acesta îi dă tânărului „un nume: *Reporta din vis* numele săți fie”. Numele real al tânărului, „de la botez dat”, nu este amintit în poem, pentru că el trebuie să devină aici un simbol într-o narațiune alegorică. Tânărul *Reporta din vis* seamănă cu un personaj din basm sau din cărțile populare.

Viața sa e fericită și cu totul lipsită de griji. Are: „Căsi foarte frumoase, palaturi înalte/ În care persone multe pot să salte./ Privind pe fereastră, privești la grădină/ Cu deosăbite feliuri de pomi plină,/ Cărări crucișate tot în sfoară trase,/ Straturi pintră

iale stau de flori frumoase,/ Râuri ca cristalul curg cu măiestrie,/ De la munți aduse, precum lumea știe" etc.

Are prieteni, e învățat, în palaturile sale se dau ospețe la care lăutarii cântă mai frumos decât Orfeu.

Condiția sa e similiară celei a lui Ioasaf, din *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, o carte de largă circulație la noi.

Desigur, spațiul este altul – descrierile au o culoare locală, deși este evidentă și inspirația din cărți populare – și lipsește amănuntul izolării depline într-o insulă. Însă viața personajului de față se desfășoară în aceeași ignoranță față de întrebările fundamentale existențiale și față de problemele grave ale vieții.

El însuși recunoaște că: „Mi se pare că moartea nu vine /…/ Eu poci să trăiesc o viață lungă/ Și la bătrâneță moartea să m-ajungă./ Acum, fiind tinăr, nu gândesc la moarte".

De aici înainte începe pedagogia bătrânului și, odată cu ea, desfășurarea de motive subsumabile temei deșertăciunii.

În versurile care urmează, citim așadar o nouă dezvoltare a motivelor similare din psalmii versificați ai lui Dosoftei, din poemul lui Costin și din *Divanul* lui Cantemir.

Recunoaștem, în primă instanță, refrenele *fugit tempus* și *vanitas vanitatum*:

Cornul sumeției tale fraget iaste.
Să mă crezi, că nici vei prinde de veste
Când puțintel vânt, aură mișcată,
Îl va răsturna; ești gata îndată.

Cornul sumeției, rouă pe scăieți;

Din ea să iai pilda vie și să-nveți:
Roaua noaptea cade și pe iarbă pică,
Soarele răsare și cât să redică

O soarbe, o uscă și nimic o face.
Gânduri tinerești cu totul stângace!

/…/

Toate câte vezi sunt deșertăciune,
Toate prav, cenușă, toate stricăciune.
Să le iau pe rând, privește la mine,
Vei afla că-n lume nu e nici un bine.

Vârsta și frumseța tinerească trece
Ca floarea bătută de o vreme rece.

Este evocată, de fapt, o retorică biblică extinsă, care se află expusă în *Psalmi*, la *Iov*, în *Eccleziast*, în *Pilde* și în alte cărți ale canonului vechitestamentar. Așa cum am arătat și cu alte ocazii, aceste cugetări despre condiția umană, despre moarte, lume și univers, se află reproduse, sub nenumărate forme literare, la Neagoe Basarab, Dosoftei, Costin, Cantemir, în literatura populară. Adică: în aproape toată literatura noastră veche. Ele nu vor cădea în uitare odată cu romantismul, ci doar se vor metamorfoza stilistic, fiind actualizate de prepașoptiști și pașoptiști și apoi de Eminescu.

Reamintim versurile din Ps. 89 al lui Dosoftei, unde viața omului este:

Ca otava ce să trece
De soare și de vânt rece,
De demineață-i cu floare,
Sara-i veștedă de soare.

A doua zî să usucă,
Ca-n cuptori când o aruncă.

Cantemir glosează:

„Lumea dară ca o grădină, într-însa oamenii ca niște flori, precum mărturisește [Prorocul]: «Izrail va răzsări ca crinul» (*Osie* gv. 14, sh. 6), «Toată carnea fân și toată slava ei ca floarea câmpului» (*Isaiia* gv. 40, sh. 7, 8). […]

Lumii dară singur omul urmadză, pentru că dzice: «Omul, ca iarba dzilele lui» (*Psalm* 102, sh. 15). […] După aceasta, într-această lume, deșertarea urmeadză, că iarăși acesta zice: «Deșertarea deșertărilor și toate deșerte» ([Eccl.] gl. 1, sh. 1)”[281].

Revenind la versurile lui Vasile Aaron, aflăm că moartea „e în lume peste toți mai mare,/ Nice o știință de preteșug are./ La

[281] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. cit., p. 64-65.

bătrâni vedem că cumplită vine,/ Însă de cei tineri au iaste-i rușine?/ Pre toți într-un chip soarbe tirănește/ Și la locul său [de veci] îi povățuiește”. Ne amintim că Miron Costin scrisese aceste versuri:

Moartea, vrăjmașa, într-un chip calcă toate casă,
Domnești și-mpărătești, pre nime nu lasă:
Pre bogați și săraci, cei frumoși și tare.
O, vrăjmașă, priiatin ea pre nimeni n-are.

În ceea ce privește expresia plastică a morții care soarbe („Pre toți într-un chip soarbe tirănește”), am atras atenția asupra utilizării ei frecvente de către Dosoftei, de unde a intrat în conștiința poetică a celor moderni[282].

Vasile Aaron va spune și puțin mai departe: „Unde sunt acuma? I-au sorbit pământul,/ Nemiloasa moarte răpindu-i ca vântul”.

Demonstrația se face prin apelul la nume sonore din Sfânta Scriptură („Precum ne arată drept Sfânta Scriptură”):

Absalon frumosul pieri spânzurat,
Plata sumeției pe drept ș-au luat.
Samson pătimașul, vestit de tărie,
Căzu prin a unei muieri mișelie; /…/

[282] A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română*, vol. I, *Dosoftei*, Teologie pentru azi, București, 2013, p. 45-47.

Craiul Salamon, plin de-nțelepciune,
Încă fără veste în mormânt să pune.
Ce n-ar fi dat craiul David să trăiască
Și grozava moarte să o ocolească?

Ce n-ar fi făcut fiara cea cumplită,
Navohodonosor în Scripturi numită,
Numai ca să scape de secera morții
Care-i veni după rânduiala sorții?

Periplul istoric, obișnuit pentru motivul *ubi sunt?*, continuă cu enumerarea împăraților romani și a altora, precum Țir/ Cirus, rememorare pe care am văzut-o desfășurată atât la Miron Costin, cât și la Cantemir. Scopul era același: de a dovedi că moartea nu iartă pe nimeni. O evocare similară făcuse și Budai-Deleanu, în *Cântul al IX-lea* din *Țiganiada*.

Ca și Miron Costin, Aaron dezvoltă toate aceste motive ale deșertăciunii episodic.

Astfel, după moartea atotputernică (Eminescu o va reprezenta prin sintagma *„geniul morții" (Scrisoarea I)*) urmează motivul *norocului nestatornic/ fortuna labilis* sau al *instabilității soartei*:

Averile tale sunt putrezitoare
Și ori de ce foc lesne arzătoare.
De molii să mâncă, de furi să răpesc,
Precum fără număr pilde dovedesc.

Pătimașul Jov câte n-au avut?
Și în scurtă vreme toate le-au perdut. /…/
Din câte avu în trecuta vreme
Întru o minută de ceas căzut geme.

/…/

Norocos fu Cres, a lidilor crai,
Și să socotea cum că a lui trai
E mai fericit decât lumea toată,
Iar ticăloșia de el sta legată.

Nici prinde de veste, de craiul Țir prins
Și legat pe foc, să arză, întins. /…/
Acuma Cres vede că zisul noroc
Cu statornicie nu stă într-un loc.

Pe cine îl are, lesne-l părăsește,
Cu pași îndoiți la altul grăbește /…/
Se gioacă cu noi precum lui îi place,
Cunoscut fiind că n-avem ce-i face!

/…/

Potopul supt Noe când să întâmplă,
Atunci toată lumea beu și mâncă,
Toți să abătusă de la Dumnezeu,
Umbla fieșcare pe drumul cel rău,

Lepădase frica Celui Preaputernic,
Nu găseai, afară de Noe, vreun smernic.
Nice prind de veste, le veni peirea,
Căci că admosfera își schimbasă firea.

Să sloboade ploaie nemaipomenită,
Să redică apă cu totul cumplită,
Pănă să îneacă om și dobitoc,
Nefiind uscat pe lume vreun loc.

Averile tale au nu pot să piaie
Și cu întâmplare sfârșitul să-și iaie?
Pe-a cui samă trupul cu mâncări îngrași,
Cui gândești grăsimea trupului să lași?

După modele mai vechi din literatura bizantină și după cel al *Divanului* cantemirean, Aaron introduce în continuare în poem un dialog între Omenire și Lume. Lamentoul Omenirii este produs de faptul că a pierdut nemurirea și fericirea de care se bucura în Rai și că a fost aruncată în brațele Lumii, unde trebuie să își agonisească totdeauna cu durere și cu sudoare traiul. Dar nu numai durerea fizică este avută în vedere, ci și sufletul omenesc nu mai este în pace, mintea se tulbură pururea de griji: „Gânduri cumplite prin minte/ De pururi se-nvârtesc;/ Cată să fiu îngrijată,/ Totdeauna deșteptată”…

Cu toată suferința existenței pământene, omul este însă atașat de Lume și și-ar dori să nu moară niciodată. De aceea, Omenirea iubitoare de Lume îndreaptă către ea o întrebare justificată, și anume: ce va câștiga pentru această iubire, fiind „deplin nădăjduită/ Cum că ești cu totul pornită/ Bine să mă omenești".

Răspunsul Lumii este în spiritul *Divanului* lui Dimitrie Cantemir:

Ticăloasă Omenire
Zidită spre nemurire
De cerescul Împărat,

A ta cădere cumplită
Pagubă neprețuită
Din a lui Adam păcat,

O știu și o cunosc bine
Și-mi iaste milă de tine
Știe sângur Dumnezeu!

Că ești cu moartea-njugată
Și-ți stă-n spate acățată,
Îmi pare cu totul rău!

/…/

A iubirii tale plată
Ți o voi spune îndată

Chiar[283], limpede și curat. /…/

A vieții ață taie [moartea],
De suflet trupul despoaie
Și trupul rămâne jos.

Sufletul merge să-și primească de la Dumnezeu răsplata pentru faptele omului,

Iar trupul rămâne mie
În care poci sluji ție
În chipul cel următor:

Eu sap gropi întunecoase
Și fac gauri cufundoase
Având bun în toate spor.

Aici trupul așezându-l
Și cu pământ astupându-l
De mistuire-i [în]grijesc;

Trimit muște mușcătoare,
De viermi pricinuitoare,
Viermii în scurt să prăsesc.

---

[283] *Chiar* = clar. Cuvânt al limbii române vechi, moștenit din latină. A fost înlocuit de neologismul *clar*.

Sug sânjele cu cumplire,
Mâncă carnea cu răpșire [invidie]… /…/

Eu trimit broaște râioase
Și șărpi reci fără de oase
Și-i așez liniștuiți

În locurile golite
Și de carne lăzuite [curățite]
Să petreacă odihniți.

Aproximativ aceeași retorică întrebuințaseră Miron Costin (am recunoscut costiniana metaforă a vieții ca o ață) și Dimitrie Cantemir, mai puțin detaliil*e* macabre care îl apropie pe Aaron de romantism. Aceea „anticipare" o aflăm însă chiar la Cantemir:

> „căci țărna pe pieptul lui [al lui Alexandru Macedon] s-au suit, ochii i-au împlut, gura i-au astupat și cu aciasta pildă aducându-i că, nesăturându-să de slavă, să să sature de lut; și trupul acela ce oamenii fiiu lui Dumnedzău – pentru frumusețea [lui Alexandru] – a fi socotiia, viermii și gândacii pământului l-au mâncat, și din țărnă fiind, iarăși în țărnă s-au întors"[284].

Ironia la adresa recunoștinței Lumii, față de ardoarea iubirii oamenilor pentru ea, era la fel de usturătoare și în paginile *Diva-*

[284] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, op. cit., p. 21.

nului (iar Cantemir, printr-un soi de maieutică socratică, o inserează chiar în apologia Lumii):

„Să știi că numai cu o felegă de pândze înváliți, ca [și] cum ar fi în cămeșă de mătasă învăscuți, și într-un săcriiu aședzați, ca în haina de purpură mohorâtă[285] învăscuți [îmbrăcați], și în gropniță aruncați, ca în saraiurile și polaturile [palaturile sau cămările împărătești] cele mari și desfătate aședzați, s-au dusu-să, iar altă nemică nici în sin [sân], nici în spate n-au rădicat cu sine să ducă"[286].

Un alt episod al acestui lung poem epic face din eroul său un peregrin printr-un țintirim (cimitir), unde are prilejul să citească epitafurile de pe morminte și să contemple îndeaproape finalitatea aspirațiilor umane deșarte. Versurile pe care are ocazia să le citească Reporta pe „monumenturi scrise" sunt grăitoare. Încercăm să facem o selecție:

Averile mele au fost multe foarte,
Ci nu mă putură scăpa de la moarte. /…/
Maica mea, pământul, gol lumei m-au dat
Gol mă duc la dânsa, gol și despuiat.

/…/

---

[285] *Mohorât* = roșu-închis, purpuriu, stacojiu.

[286] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, op. cit., p. 27.

[Un altul] lasă câte avu toate
Prin sudoare adunate,
Într-o groapă-ntunecoasă
Puind truditele oasă.

/…/

Un mormânt cernit le cuprinse toate.
Învățați din mine, ticăloase gloate! /…/

Din câte avu, nimic nu are,
Decât trupul dat vermilor mâncare. /…/
Vârsta și frumseța, veșminte grijite,
Toate putrejunei se află jârtfite.

/…/

Vai, lume amară și înșelătoare
Bine cunoscui a ta umblătoare!
Din nimic născută mă-ncurci cu norocul,
Când arde mai bine îmi potolești focul.

Îmi lași obidită direapta soție,
Chemându-mă-n grabă cătră vecinicie.
O, ticăloșie! O, deșertăciune!
Eu îți cunoscui a ta-nșălăciune!

/…/

Vină, cearcă, vezi, acuma ce sunt?
Vei găsi cenușă, pulbere, pământ.

/…/

Frumseța smolită, roșața schimbată,
Putredă în groapa supt petră săpată /…/
Învățați, o, tineri, ce iaste viața,
Și cât de supțire ni să toarce ața!

/…/

Sângură vârtutea și fapta cea bună
Nu ne părăsește ori la ce furtună.
Celelalte toate obidiți ne lasă,
Ba încă la ceasul morții ne apasă.

De mici ne trudim, asudăm lucrând,
Ziua, noaptea, multe averi adunând.
Redicăm grânare, strângem avuție,
Uitând de schimbarea ce va să ne vie.

Ne înfrumusățem cu scumpe veșminte
Puțin socotind despre cele sfinte.
Când gândim că treaba ne curje mai bine,
Moartea ca un fulger fără veste vine.

Sufletul ni-l cere, trupul se răstoarnă

Și în lut, din care ieșì, să întoarnă.

/…/

Spune adevărul, om, vas de cenușă:
Ce iaste frumsețа și umflata gușă? /…/
Om bun, ce aduni lucruri peritoare
Și tocma ca umbra de spini trecătoare? /…/

A lumei mărire, scurtă și ușoară
Ca un vis, ca roaua ne lasă și zboară. /…/

Ce folosește argintul
Dacă ne soarbe pământul?

Izvoarele acestor cugetări sunt numeroase: Sfânta Scriptură, literatura patristică, literatura română veche (Neagoe Basarab, Miron Costin și Dimitrie Cantemir, la care se adaugă retorica omiletică), chiar și slujba înmormântării, și anume strofele Sfântului Ioan Damaschin. Dar sursa primară este fără îndoială Vechiul Testament. La acesta, pentru amănuntele sepulcrale menite să zdrobească sumeția umană, trebuie adăugată o bogată literatură patristică, din care nu lipsesc Sfinții Ioan Hrisostom, Vasile cel Mare, Antonie cel Mare, Arsenie cel Mare sau Ioan Damaschin.

Realismul care ține să specifice aceste detalii va fi din nou gustat însă, odată cu romantismul. Îl vom regăsi, în curând, la Bolintineanu.

Poemul lui Aaron este un adevărat rezumat al nenumăratelor pagini de retorică poetică ce s-au scris, în tradiția iudeo-creștină, pe această temă. Ceea ce nu constituie însă un impediment pentru a fi mai atent la tradiția literară românească, ea însăși un rezumat și o perpetuare a gândirii proprii scrierilor patristice, literaturii așa-zis bizantine. Imaginea cimitirului nu este însă completă dacă nu sunt urmărite și scenele dramatice ale unei înmormântări.

Astfel încât, pe când Reporta mai citea încă epitafuri, se apropie un cortegiu mortuar. Însoțitorii intonează un cântec funebru, care repetă, în esență, aceeași pedagogie: „Mult amăгitoare lume/ Toate câte ai sunt glume,/ Visuri închipuitoare/ Ca și umbra trecătoare,/ Toate sunt deșertăciune,/ Toate prav și stricăciune. /…/ Nice nu ne naștem bine,/ Val de năcazuri ne vine;/ Înotăm cu obidare/ Ca un vâslător pe mare. /…/ Tocma atunci când gândim/ Că mai fericiți trăim,/ Secera cea ascuțită,/ Spre acea treabă gătită,/ Cu cumplire [moartea] o sucește,/ De viață ne lipsește/ Și după multe nevoi/ Ne trimite înapoi/ În ticălosul pământ,/ Ne așază în mormânt. /…/ Moartea toate stăpânește/ Și peste toate domnește./ Toate per, să mistuiesc/ Și nu să mai pomenesc”. Ș. a. m. d.

Lumea ca umbră și vis, viața ca o călătorie plină de primejdii pe mare, moartea care stăpânește toți oamenii: sunt didascalii repetate la nesfârșit, pentru a se întipări în mintea omului, ca să nu îndrăgească viața aceasta, crezându-se nemuritor. Și alte câteva versuri ne amintesc în mod stăruitor de Slujba Înmormântării: „Acela ce nu vrea să crează/ Vie la mormânt să vază/ Unde zac nenumărați/ De la-nceput [al lumii] îngropați/ Și să-mi

spue apriat:/ Care au fost cel bogat?/ Care sărac și lipsit/ În viață au trăit?/ Care au fost cel urât/ Și de lume ocărât?/ Care tinăr și frumos?/ Și care neputincios?/ Au nu-ntr-un chip putrezesc?/ Nu-ntr-un chip să mistuiesc?”.

Reproducem mai jos și troparele din această Slujbă, la care ne-am referit:

> „Adusu-mi-am aminte de Prorocul ce strigă: eu sunt pământ și țărână; și iarăși m-am uitat în morminte și am văzut oase goale și am zis: oare cine este împăratul sau ostașul, bogatul sau săracul, dreptul sau păcătosul? […]
>
> Ce este viața noastră? Cu adevărat floare și abur și rouă de dimineață. Veniți să vedem lămurit în morminte: unde este frumusețea trupului, unde sunt tinerețile? Unde sunt ochii și chipul trupului? Toate s-au veștejit ca iarba, toate au pierit. [...]
>
> Viața cea trecătoare […] este umbră fără ființă, vis de înșelăciune care se arată ca o nălucă, chin al vieții pe pământ. Să fugim departe de tot păcatul lumesc, ca să moștenim cele cerești. […]
>
> Văzând pe mort zăcând, toți să ne gândim la ceasul din urmă, căci omul trece ca fumul pe pământ, ca floarea a înflorit, ca iarba s-a tăiat, cu pânză se înfășoară, cu pământ se acoperă[287]. […]
>
> Veniți, fraților, la groapă să vedem țărâna și praful, din care am fost zidiți. Unde mergem acum? Și ce ne-am făcut?

---

[287] Eminescu a utilizat acest tropar ca motto al poemului *Strigoii*.

> Cine este săracul sau bogatul? Cine este stăpânul? Cine este slobodul [cel liber]? Au nu sunt toți țărână? Frumusețea chipului a putrezit și toată floarea tinereților a veștejit-o moartea”[288].

Multă vreme, până la Eminescu și chiar și după el, poeții vor mai face apel la aceste comparații sau măcar la acest tip de retorică funebră, îmbinând experiența personală cu experiența milenară a tradiției.

Mihai Moraru ne comunică unele fapte esențiale, cu privire la poezia semi-populară, care circula mai ales în Transilvania, la începutul secolului al XIX-lea, și care poate fi pusă în relație cu intențiile poetice ale lui Aaron:

> „În versurile quasi-folclorice de la începutul secolului al XIX-lea reîntâlnim evocarea tragicei nimicnicii a existenței în termeni similari celor din *Viața lumii*: «Viermilor sântem mâncare/ pământului îngrășare…» (vezi ms. B.A.R. 6007, f. 78r), rămânând în urmă numai faptele cele bune.
>
> Este evident că în versurile de acest tip predomină caracterul moralizator. În același timp este notabil că înlănțuirea unei serii de topoi proveniți din omiletică («Acela ce nu va să crează/ meargă în mormânt și vază/ unde zac nenumărați/ de la-nceput îngropați/ și să-m spuie apriiat/ care au fost cel bogat,/ care sărac și lipsit/ în viiață au trăit…» sau «Unde e frumusețea care/ multora face mișca-

---

[288] *Molitfelnic*, Ed. IBMBOR, București, 2002, p. 228, 237-238.

re?/ Unde easte voinicia,/ unde-i vâlva [faima] și tăria», ibidem) este aplicată decesului unei anumite persoane […]. [Dar] textul a circulat și datorită interesului său literar.

De altfel, în ms. B.A.R. 1652 el este urmat de o altă cazanie versificată, destinată a fi rostită la îngropăciunea unei tinere și în care, după cugetările cu caracter general despre moarte, apare și un recitativ al celei răposate în floarea tinereții: «Cum mă vedeți și pre mine,/ cea ce-am fost tânără-n lume./ Ieri, alaltăieri eram/ ca un tânăr măieran,/ eram la față voioasă,/ ca o floare prea frumoasă./ Nici floarea, nici verdeața/ nu-m întrecea-atunci fața./ Ca floarea cea din ulcea/ oichii miei îm strălucea./ Dar vedeț lumea ce poate,/ dacă moartea strică toate,/ dacă fața veștejăște,/ dacă limba o oprește,/ dacă gura o închide,/ dacă vorba o cuprinde,/ să-închid oichii cei frumoși,/ tineri, veseli și voioși,/ putrezăsc sprâncenele,/ frumoasă ca murele». […]

O observație cu caracter general privitoare la circulația *verșurilor* (în special a *verșurilor la morți*) este că acestea se găsesc în mod precumpănitor în manuscrise transilvănene”[289].

Întorcându-ne la poemul lui Aaron, înmormântarea la care asistă Reporta este cu atât mai tristă cu cât cel mort era un tânăr.

Bineînțeles, autorul viza, prin această pildă, educarea personajului său, el însuși un tânăr bogat, care nu se gândise să se interogheze asupra sensului și finalității existenței umane.

---

[289] Mihai Moraru, *Studii și texte*, vol. I, *O carte populară necunoscută: Viteazul și moartea*, Ed. Cartea Universitară, București, 2005, p. 96-97.

Periplul acesta în cimitir și printre morminte se încheie într-un mod neașteptat, printr-un alt episod dramatic, dar totodată fantastic. Bătrânul înțelept, însoțitorul eroului acestor întâmplări, dorește să îi ofere acestuia o dovadă irefutabilă a realității celor citite în epitafuri sau auzite în cântarea cortegiului funerar. Așa încât un nor negru acoperă toate și un fulger puternic strălucește peste cimitir. În urma lui, „după ce înceată volbura și valul,/ Iată ținti- rimul făcut ca cristalul./ Vedeai prin pământ, către adâncime/ Ca printr-o fereastră privind spre mulțime./ Morții câți era pe rând îngropați,/ În gropile sale sta toți așezați".

Este foarte interesant că, într-o epocă poetică viitoare, Emil Botta își imagina ceva asemănător: „pământe, pământe, vere,/ fă-te cristalin, și morții tăi/ vedea-i-aș ca florile-n văi" (*Dulciule, ascunsule* din vol. *Pe-o gură de rai*).

Diferența față de viziunea lui Botta este aceea că morții din poemul lui Aaron, contemplați prin pământul făcut străveziu, nu vor apărea „ca florile-n văi", ci într-o priveliște de o dureroasă și cutremurătoare concretețe. Dar și Botta, în alte poezii, nu se ferește de realitatea crudă a morții. Și el poate reactualiza motive uitate, într-o poezie modernă:

Ca firul trandafirului te pleci,
tinerețe în soartă,
ca umbra unei umbre te pleci,
tinerețe moartă.

(*Elegie*)

Motivul pelerinajului la morminte este unul preromantic și romantic. Îl regăsim și în poezia lui Asachi și Alexandrescu. Motivul elegiei sepulcrale

> „poate fi întâlnit la preromanticii secolului al XVIII-lea și chiar la romanticii din secolul următor. În 1722, Thomas Parnell publică o elegie noctură [*A Night-Piece on Death*], Richard Blair tot o elegie: *Mormânt* (1743). [Aceștia se numără printre poeții preromantici cunoscuți ca *The Graveyard Poets*.] Urmează apoi *Meditațiile printre morminte* (1748) de J. Harvey, și *Elegie scisă într-un cimitir de țară* (1751), a lui Th. Gray. Cea din urmă va fi imitată de Asachi. Cu Legouvé (*La sépulture*, 1801), Delille (*L'imagination*, 1806) și Ugo Foscolo (*I sepolcri*, 1807), meditația pe tema mormintelor depășește vechile ei tipare. […] Lirica noastră romantică împrumută însă și *tema tânărului stins în floarea vârstei*, cultivată de Chénier (*La jeune captive*) și Lamartine (*Le poète mourant*)"[290].

Unii dintre autorii citați mai sus sunt clerici, ca preotul irlandez Thomas Parnell sau abatele Jacques Delille, autor despre care Călinescu spune că era nelipsit din bibliotecile boierilor români. Am putea afirma, prin urmare, că Vasile Aaron – care studiase Teologia și Dreptul – își construiește poemul pe o temă preromantică și romantică ce fusese deja consistent explorată și exploatată poetic în Apus.

---

[290] George Sorescu, *Gh. Asachi*, Ed. Minerva, București, 1970, p. 166.

Vastitatea poemului său, deși nu este o reușită stilistică de la cap la coadă (poate că autorul ar mai fi lucrat la el, dacă ar mai fi trăit), este totuși cea mai semnificativă realizare în literatura română pe această temă. Și aceasta cu atât mai mult cu cât poetul nu a recurs la imitații după modele străine, ci la fondul literar autohton, din care a preluat motivele și imaginile poetice pe care le-a dezvoltat în versurile sale.

Mergând mai departe cu analiza poemului său, autorul expune viziuni sepulcrale de un macabru grotesc. Reporta are parte de vederea unor scene oribile, aproape insuportabile, care se petrec în mormintele din pământul acum făcut transparent pentru el: contemplă atât rămășițele celor morți de multă vreme, cât și pe ale celor înhumați recent.

Și într-un caz, și în celălalt, Aaron nu face economie de detalii care inspiră oroare, dar care sunt puse în slujba moralei, pentru că ele au rolul de a demonstra nimicnicia vieții umane și a lumii materiale și de a-l înstrăina pe cititor de vicii și de aplecarea spre desfătări contrare principiilor creștine.

Mormintele vechi erau pline de șoareci, de broaște râioase și de șerpi care își făceau cuibul în tigvele goale: „Sună căpățâna ca o oală spartă./ Vai, ticăloșie! Vai, lume deșartă!/ Așa ne grigești, răpindu-ne moartea!/ Aceasta ni-i starea, norocul și soartea!”. Cele noi, de asemenea, terifiază pe tânărul privitor și ignorantul, până de curând, al acestei realități post-mortem.

După această aventură care privește subteranele, răsună din nou refrenul: „…toate sunt deșertăciune/ Toate prav, cenușe, toate stricăciune./ Ca iarba răsar, să topesc ca ceara/ Când, aproape stând, o topește para”.

Îndemnul în sine, de a privi înăuntru în morminte este unul vechi-patristic. Sfinții Părinți recomandau adesea vizitarea cimitirelor și meditația lângă morminte, dar și reflecția care să coboare chiar în interiorul mormintelor și să admire acolo slava omenească. Sigur, recomandările acestea îi vizau în primul rând pe monahi, dar nici creștinii obișnuiți nu erau excluși. Reamintim apoftegma Sfântului Vasile cel Mare, care a străbătut veacurile: *Adevărata filosofie este cugetarea la moarte*.

Tânărul Reporta, călător prin cimitir și privitor chiar în străfundurile pământului, remarcă, precum Iov odinioară:

Foarte rău îmi pare că mă văz născut
Și cu lapte dulce de maică păscut.
De nu mă nășteam, nu-mi vedeam perirea,
Fiindcă atunci îmi lipsé simțirea.

Iar născut fiind, trebuie să mor
Fiind, ca și alții, și eu muritor.
Cunosc unde lumea vrea să mă trimită
Îmi văzui polata [cămara] mie rânduită.

Bătrânul însoțitor întregește semnificațiile: „lumea e amăgitoare,/ Având tinse multe curse vânătoare”. Dintre acestea, foarte periculoasă este sumeția (mândria), pentru că datorită ei omul nu mai e capabil să își vadă sfârșitul și trăiește în lume fără Dumnezeu. Despre lumea care întinde curse avem de asemenea pagini multe în literatura veche, la autorii deja amintiți.

După care periplul acesta ia sfârșit și urmează alte dezvoltări narative. Peisajul se modifică brusc. Bătrânul declară că: „îmi place dumbrava și cântul”, așa încât cei doi intră în dumbravă [pădure], unde este: „frumusețe nespusă”.

Un vers, în mod neașteptat, este…simbolist:

Că, mai înainte cum ploaie căzusă
Și ceriul în pripă iar să limpezisă,
Soarele, căldură țipând, să ivisă.

Mă gândesc fără să vreau la *Soleil cou coupé* al lui Apollinaire, deși semnificația imaginii poetice este contrară. Destul de modernă este și expresia lui Vasile Aaron, surprinzătoare, cum spuneam. Autorul a intenționat probabil să contureze un peisaj romantic, un tablou al naturii bogate și proaspete, încântătoare. Însă e mai mult descriptiv, prozaic, și nu reușește întotdeauna să preschimbe ceea ce vede în poezie lirică sau în metaforă poetică. Se pot totuși reține câteva strofe, din ansamblul acestei descrieri de natură:

Cum întra prin ramuri a soarelui raze
Ca petrile scumpe arborii sclipea. /…/
Versul cel frumos de privighetoare
Și alor mai multe paseri zburătoare
Legăna dumbrava și apele ei.

/…/

Pe fața de munte frumoasă făgime,
Nefiind tăiată cândva din vechime,
Să ivi cu flori de gir încărcată,
Veselă priveală și prea minunată!

Scoborând printr-însa, să vedea departe
O luncă frumoasă și netedă foarte.
Râuri ca cristalul, din munte ieșite,
Îi da umezeală prin ea împărțite.

Păstrăvii din râuri întrec toată firea,
Că nu-i pescuia nime, nicăierea; /…/
Să mă culc să dorm gios pe iarbă deasă,
La a unui fag umbră răcoroasă,

Întră [între] răsunarea râurilor iuți
Curgând pe supt arbori de vânturi bătuți.
Scoborâm supt poala muntelui, târziu,
Lângă răsuflarea unui rece râu.

Ultimele versuri l-ar fi putut – eventual – sugestiona pe Eminescu: „Respirarea cea de ape îl îmbată, ca și sara” (*Scrisoarea IV*). Este încă o dovadă că la Eminescu nu e vorba de animism sau de panteism, cum încearcă unii să susțină.

De asemenea, comparația sclipirilor vegetale cu pietrele scumpe o va utiliza și Eminescu (nu neapărat inspirat de Aaron).

Se vede – și se va vedea și la pașoptiști – că românii nu au încă, până la Eminescu, foarte multă subtilitate în contemplarea naturii sau cel puțin nu în transpunerea poetică a acestor priveliști.

Poetul *Reportei din vis* ne reprezintă însă o natură romantică: sălbatică, ingenuă, pură, nealterată de prezența umană. Tabloul e format din codri de fag străvechi, paradisiaci, cu râuri reci și limpezi ca cristalul, cu faună și vegetație neatinsă de rosturile civilizației. Aceasta era natura cântată de preromantici și romantici.

Dacă nu am recunoaște elementele peisajului autohton, l-am putea confunda cu America neumblată de oameni civilizați, din *Atala* și *René*.

Trilurile privighetorii leagănă pădurea și apele („dumbrava și apele ei"). E o legănare care ne poartă cumva în afara lumii acesteia. Iar Reporta dorește să adoarmă „între răsunarea râurilor iuți", ca mai târziu Eminescu: „Astfel ades eu nopți întregi am mas,/ Blând îngânat de-al valurilor glas".

Toate aceste elemente sunt menite să indice ritmurile unei existențe fericite și necorupte. Și, cu adevărat, a te lăsa în voia lor înseamnă a dori transgresarea într-o altă viață, extenuat de oboseala existențială prezentă.

Peisajul este, desigur, intenționat construit în antiteză cu elegiile sepulcrale și contemplațiile tombale de mai devreme. Aaron a imaginat un fel de trecere a lui Reporta din Infern în Paradis…Însă pe această lume nu e posibil, încă, Paradisul. Dar e de dorit pentru cea viitoare. Pădurea e o anticameră simbolică, prefigurativă.

Templul în ruină al zeiței Fortuna este următorul loc vizitat de cele două personaje. Nu doar norocul este instabil, ci chiar templul său, căzut în ruină, cunoaște așadar…schimbările sorții. E un simbol pus în adâncime/ un mise-en-abîme.

Deși templul antic este o paragină, în care zidurile stau să se năruie, în mod paradoxal, în interior s-au conservat elemente esențiale, arhitectonice și de cult:

În fundul capiștei, altar păgânesc:
Idolii pe dânsul părea că trăiesc!
Altarul înalt, de petrii cioplite,
După măiestrie și rând bun tocmite,

De marmură șase stâlpi îl țăpenea
Și toată frumsețea i o înmulțea.
Să cunoștea bine și vatră și locul
Pe care la idol jirtfind ardea focul.

Idolul, Fortuna, din peatră cioplit,
Atât de bine era nimerit,
Încât săpătoriul [sculptorul] trebuì să fie
Cel mai minunat întru măiestrie.

Orb fără vedere, redicat pe roată,
Nestatornicia închipuind toată. /…/
Pe altar, de-a stânga, o roată cumplită
De același mare săpător cioplită:

Pe a ei obezi, scaune frumoase
Așa de cu bun rând să așezase,
Cât ședea mulțime mare de oameni pre iale,
Unii având zile bune, alții rele.

Câți sta de-a direapta capu sus ținea
Și a lor noroc încet să mărea.
Cel tocma deasupra era mai mărit,
Decât ceialalți toți mai fericit.

Cei de partea stângă ținea capul gios,
Mergând din noroc la stat ticălos.
De partea cea stângă, tocma lângă roată,
A iadului gură să vedea săpată.

Lumea ticăloasă roata învârtește
Și învăluiala tristă săvârșește,
Că cei de-a direapta în sus să ridică,
Cei de-a stânga gios, pe rând, în iad pică.

Ce închipuire poate fi mai vie
De a lumei mare cu noi tirănie?
Pe unii ridică, pe alții scoboară
Și pe rând pe toți îi pune-n comoară [mormânt].

Tema norocului ca o roată care se învârte e antică. O reînviase și Miron Costin, în *Viiața lumii*: „Norocul la un loc nu stă, într-un ceas schimbă pasul./ Anii nu potu aduce ce aduce cea-

sul". Reamintim aprecierea lui D. H. Mazilu: tema *norocului nestatornic* era „cultivată la noi, în descendența lui Ioan Chrisostom, încă de Neagoe Basarab și ale sale *Învățături*"[291].

Capiștea aceasta suportă oarecare comparație cu templul din cetatea *Epithimiii*, în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir, în ceea ce privește realismul sculpturilor sau înfățișarea idolului[292]. Oarbă era și *boazda* [zeița/ idolul] *Pleonaxis*, la Cantemir, ținând o cumpănă și având *gura tartarului/ iadului* deschisă dedesubt:

Unde în mijlocul capiștii, boadza Pleonexis
într-un scaun de foc ședea,
supt a căruia picioare un coptoraș de aramă
plin de jeratic aprins a fi să videa.

Iară din giur împregiur
făclii de tot feliul de materie ardzătoare
cu mare pară, vârtos ardea. /…/

Cu ochii închiși și cu ureche plecată,
ca [și] când ce în poale i s-ar pune să nu vadă,
iară ce materie ar fi carea s-ar pune
audzind să înțăleagă.

---

[291] Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Ed. Universității din București, 1998, p. 96.

[292] Se pot revedea pasajele din *Istoria ieroglifică* aici:

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/09/19/istoria-ieroglifica-in-versuri-11/.

În mâna dreaptă cumpănă ținea,
în carea de o parte, în locul dramului,
piatra ce-i dzic ahortatos
și anevsplahnos
(căci piatra aceia doaâ numere are)
pusese, iară de altă parte,
chipul a toată lumea pus a fi să părea.

Însă cumpăna din dreapta la pământ atârna,
iară cumpăna din stânga ca pana în aer giuca
(că unde nesațiul stăpânește,
acolo toată lumea decât bobița strugu[re]lui
mai mică ieste).

Iară în mâna stângă ținea
o leică, a căriia țievie până gios,
la picioarele scaunului agiungea
și deasupra cuptorașului celui de aramă
într-o gaură ce avea
să sprijieniia.

Deci, pre cât socoteala mea
agiungea,
prin leică printr-aceia
toate celea ce să punea
trecea
și în cuptorașul cel de aramă să topiia,
deciia în pară aprindzându-să

scaunul în carele boadza ședea
să făcea. /…/

Că pre cât puteam cunoaște,
supt fundul coptorașului gura Tartarului era,
și din fundurile pământului
focul nestins în fundul coptorașului loviia,
de unde atâta putere de fierbinteală și de văpaie
ca pre o cahlă [coș] izbucniia[293].

Subliniem aceste similitudini nu neapărat pentru a sugera o filiație literară – deocamdată imposibil de dovedit –, ci pentru a pune în lumină o înrudire de mentalitate și de viziune. Care tot în tradiție se înscrie. Învățătura morală a poemului lui Aaron este aceea că până și păgânii înțelegeau foarte bine natura labilă a norocului și că știau să reprezinte foarte bine patimile umane.

În sens creștin: „Dumnezeu ț-au dat, El poate să-ți iaie/ Și cele ce ai într-un ceas să piaie. /…/ Ai văzut cum lumea cu omul să giocă/ Și cum îl aruncă de sus în bolboacă[294]? /…/ Fugi cu fericirea ta, om ticăloase!/ Că toate oricâte ai sunt putregăioase,/ Să uscă ca iarba, p[i]er ca o nălucă,/ P[i]erirea de iale lesne să apucă!”.

De asemenea, omul avar, lacom „e rob la avere, averea îl poartă/ Cum poartă pisica o pasăre moartă. /…/ Scumpul e ca porcul, care cât trăiește/ Răpune și strică și nu folosește”.

---

[293] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 136.

[294] *Bolboacă*, *bulboacă* sau *bulboană* = *vâltoare* (termen utilizat foarte mult de Dosoftei), vârtej de apă, care se formează acolo unde e apa adâncă.

Cel bogat și zgârcit moare și lasă altora cele ale sale, iar pentru sine numai un nume rău și urât de ceilalți.

Aaron amintește pilda împăratului roman Titus, care era foarte milostiv, și conchide: „De s-ar redica acuma păgânii,/ Ne-ar ținea pre noi mai răi decât câinii”.

Subiectul îi permite autorului un discurs moral destul de lung și diatribe împotriva rapacității și a lipsei de compasiune pentru semenul aflat în suferință, luări de poziție care ne amintesc de cazanii și didahii – de omiliile ortodoxe, în speță – dar și de literatura clasică franceză. Totodată, autorul făcuse studii teologice și era un spirit religios.

Față de cel căzut în nenorocire, creștinul de azi se poartă ca „un tiran plin de bucurie/ Când vede pe altul în ticăloșie/ Înotând în apă, mai sorbit de undă/ Și în loc să-l scoață mai tare-l cufundă”.

Comparația metaforică ni se pare inspirată din *Psaltirea în versuri* lui Dosoftei, unde „vivorul apei”, „genunea cea largă” sau „smârcul” (vâltoarea), „unda mării” își deschid buza și soarbe pe cel aflat în nevoie, dacă nu se roagă la Dumnezeu pentru izbăvire (Ps. 68, 35-50). Totodată, Dosoftei se ruga ca pe cei răi: „Să-i agiungă undă cu urgie” (Ps. 68, 82).

Aceeași influență a lui Dosoftei se vede și câteva versuri mai departe, în cadrul altui discurs religios și moral, în care bătrânul susține o învățătură psalmică (biblică), aceea că Dumnezeu poartă grija zilei:

Că Acela ce astăzi nu ne părăsi,
Acela și mâne de noi va griji.

De mult pentru noi au rânduit toate,
Ca un Stăpân care, oricâte vrea, poate.

La Dosoftei: „Că Dumnezeu toate/ Câte va, le poate” (Ps. 47, 49-50).

Urmează o poveste cam lungă și presărată de amănunte prisositoare, în opinia noastră, despre prinderea păstrăvilor de către Reporta și cina sănătoasă a celor doi. Autorul încearcă, cu puțin succes, să fie liric și să înfățișeze momentul înserării, dar e mai mult clasic decât romantic în descrierea sa.

Redăm câteva versuri din descrierea sa poetică, care ni s-au părut mai sugestive:

Soarele, cum tare spre apus pâșisă
Și zvârlind căldură gios să pogorâsă,
Umbrele din fagi pre lunci să tinsese
Și mai toată fața lor o cuprinsese. /…/

Gios pe lunci, pe unde raza cea de soare
Mai strălucea încă, sta tot ațișoare,
Pe flori și pe iarbă, de păiangini tinse /…/

Unele din ierburi, fiind bătrânite,
Își lepăda gios florile smolite,
Le zbura pe lunci puțintica boare.
Cele verzi umplea câmpul de mirare.

Și cu cât mai gios soarele mergea,
Cu atâta umbra mai tare creștea.

Aaron are mai puțin talent și mai puțină înfiorare (pre)romantică decât pașoptiștii. Dar nici aceia nu vor ajunge cu mult mai departe, din punct de vedere literar, față de acest tip de versificare a unui peisaj. Romantică este și atenția acordată trilurilor din miez de noapte ale privighetorii – după ce personajele trec printr-o furtună teribilă – :

Veni miezul nopții și privighetoarea,
După obicei își porni cântarea.
O auzeam bine și totuș[i] durmeam
Și ca în nescare visuri o vedeam.

Părea că o văz în aripi lovind
Și, ciocul căscând, în ram chiuind.

Răsuna dumbrava de a ei cântare.
Fiindcă era o liniște mare
Și de toate părți afundă tăcere,
Revărsa un sunet dulce ca de miere.

Așa petrecui durmind noaptea toată,
Noapte mai nainte nemaiarătată.

Deși, la trezirea lui Reporta, poetul pomenește și despre ciocârlie și mierlă, totuși nu mai recurge la notația poetică a im-

presiilor sale. În literatura romantică, celebră este *Odă la o privighetoare*, a lui John Keats, despre care vom vorbi mai jos, observând că și pașoptiștii noștri au fost fermecați de viersul privighetorii și al ciocârliei.

Deși rafinamentul poetic al lui Aaron este încă departe de cel al unor poeți ca Keats sau Shelley, observăm totuși că acesta a intuit bine anumite elemente care țin de profunzimea contemplației romantice: adâncul nopții și tăcerea adâncă, cântarea ireal de dulce răsunând în această liniște aproape metafizică, visarea care este un element sugestiv pentru extaz, pentru revelație, pentru ieșirea din perimetrul acestei lumi.

Atât *Odă la o privighetoare*, a lui Keats, cât și *Odă la o ciocârlie*, a lui Shelley, au fost scrise în același an 1819. În ambele, privighetoarea și, respectiv, ciocârlia reprezintă o deghizare a poetului, un simbol al sublimului și al cântecului poetic care traversează lumea, caută transcenderea ei. Însă e puțin probabil ca Aaron să fi avut cunoștință de ele. Așa încât, deși realizarea poetică lasă de dorit, intuiția sa este totuși de remarcat.

Am putea oare să considerăm că impresiile atribuite tânărului Reporta, percepute într-o stare de semitrezie/ semivisare, reprezintă totuși un episod liric care intenționează să sugereze dorul transcendenței? Din păcate, poemul rămânând neterminat, nu putem ști ce surprize ne rezerva Aaron.

Un alt peisaj ne întâmpină la răsăritul soarelui, care unește melancolia romantică generată de contemplarea ruinelor și cugetarea veche românească pe temele *ubi sunt?* și *deșertăciunea deșertăciunilor*:

Numai deodată despre [dinspre] răsărit
Nici prinzând de veste, ceriul să roșește,
Raza cea de soare încet să ivește.

Peste vârv de munte, cu totul departe,
Trecând prin ruptura unui zid vechi foarte,
Lovea pe deasupra noastră în făgime.

Păsările mici, prin ramuri mulțime,
Atinse de rază proaspetă de soare,
Desfăta dumbrava cu a sa cântare.

Zidul acel rupt departe ivit
Pe un vârv de munte înalt și cumplit,
Era rămășiță de veche cetate.

Zidurile ei, prăvălite toate.
Numai poarta încă mai sta redicată
Și aceasta încă numai aninată. –

Ci trecând printr-însa raza cea de soare,
Să părea cu totul tristă arătare.

Soarele frumos cetatea zdrobită
Făcându-mi-o mie mai întâi ivită,
Mă prinsă o geale [jale] de a noastră soarte,
Cu tot ticăloasă și fragetă foarte.

Gândeam întru mine cu ce sudori crunte
Să va fi zidit pe vârvul de munte!
Cei ce au zidit-o periră curând,
Ci, iată, și dânsa să strică pe rând.

Așa per cu vreme, fiind peritoare,
[Toate] Peste câte trece luciiosul soare.

Este de luat aminte, credem, cu multă atenție, la astfel de tentative literare intermediare, în literatura noastră, care sunt în măsură să ne explice metamorfozele suferite de curentul romantic atunci când a pătruns pe teritoriul românesc, dominat de viziunea sa existențială proprie, de teme și concepții care au fost dezvoltate veacuri de-a rândul.

Peisajul înfățișat prezintă multe elemente specific romantice: relieful muntos și abrupt, prăpăstios („vârv de munte înalt și cumplit"), ruinele cetății vechi, impresia puternică provocată de contemplarea unificată a naturii aspre și a ruinelor dezolante, reflecția deopotrivă lucidă, dezabuzată și melancolică asupra istoriei și a condiției umane. Observăm că poetul iubește să construiască antiteze: natura splendidă/ edenică (păsările care desfată dumbrava și „raza proaspetă de soare") versus cetatea în ruină, simbol al iluziilor umane care sfârșesc cu moartea.

Ceea ce posedă Aaron în acest pasaj este genialitatea sugestiei unei drame de tip shakespearian, proiectată asupra destinului uman în general și nu doar a unui personaj. În comparație cu tablourile romantice, meditația aaroniană nu se produce într-un

moment al apusului de soare, al înserării contigue cu evanescența lumii. Contemplarea romantică a ruinelor se făcea…în penumbră[295]:

În poemul lui Aaron, într-un mod surprinzător, contemplarea ruinelor și reflecția au loc la crăpatul zorilor și în lumina veselă a dimineții. În „raza proaspătă de soare”, ruinele cetății zdrobite sub apăsarea timpului sunt o „tristă arătare” (o imagine remarcabilă) – aproape o fantomă shakespeariană. Prin poarta cetății, care stă să se prăbușească, intră raza strălucitoare a dimineții.

Raza proaspătă e singurul pasager – ca un cavaler fantomatic – prin monumentul zidit de oameni spre a îmbăta vanitatea lor, apetitul lor pentru grandoare. (Să notăm că versurile lui Aaron sunt anterioare poemului *Umbra lui Mircea. La Cozia*, al lui Gr. Alecsandrescu.)

---

[295] Sursa imaginii: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Joseph_Wright_-_Lake_with_Castle_on_a_Hill.jpg.

Autorul a premeditat fără îndoială efectul și îi recunoaștem meritul.

Raza aceasta am întâlnit-o la Dosoftei și o vom regăsi la Eminescu, în *Scrisoarea I*, chiar cu aceeași dublă semnificație pe care o are și aici: de imagine spectrală, de realitate aproape fictivă, ireal de scurtă și nebuloasă („Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze” *(Scrisoarea I)*) și, totodată, pe aceea contrară, de trimis inefabil al Divinității, de simbol a ceea ce rămâne/ persistă când toate pier („Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții” *(Scrisoarea I)*).

Toate lucrurile acestei existențe sunt fantomatice, agonizante – sunt năluciri, cum afirmă Scriptura – toate „p[i]er cu vreme, fiind p[i]eritoare,/ [Cele] Peste câte trece luciiosul soare”.

Acest soare care lucește indescriptibil, apoteotic peste ruina tuturor lucrurilor sensibile, ca și peste năruirea visurilor umane hegemonice, este, aici la Aaron, ca și la Dosoftei și Eminescu (în poezia căruia luna preia potențele simbolice solare) – și ca în toată literatura noastră veche – acel Soare care a zidit lumea și care Singur are veșnicia: Dumnezeu.

Perspectiva aceasta, dominată de motive în vogă ale romantismului apusean, este totuși restructurată după o gândire specific românească și răsăriteană, ortodoxă. Cu alte cuvinte, romantismul este totuși adaptat unei tradiții de gândire, este însușit în măsura în care sprijină dezvoltarea noastră literară, dar și satisface o hermeneutică tradițională.

Aceasta este a treia reprezentare a ruinelor în poemul lui Aaron. Să fie fără nicio semnificație?

Periplul lui Reporta cuprinde, așadar, în afară de cimitir și monumente funerare, contemplarea unor „rămășițe”/ schelete arhitectonice („rămășiță de veche cetate”). Rămășițele umane și rămășițele visurilor umane (Eminescu: „sunt gândiri arhitectonici de-o grozavă măreție” *(Egipetul, Memento mori)*) cunosc, prin urmare, aceeași soartă. Așa încât, deși poemul pare lung, iar autorul său lasă uneori senzația pierderii în detalii nesemnificative, iată că ansamblul capătă, treptat, unitate.

Narațiunea nu este totuși prolixă, întregul acestor povestiri însumate tinzând să conducă la aceeași concluzie a vanității, care se infiltrează și erodează întreaga construcție a celor materiale, contingente. Era concluzia psalmilor versificați ai lui Dosoftei, a poemului *Viiața lumii* al lui Costin, a *Divanului* lui Cantemir (nu mai vorbesc de retorica religioasă) și a încă multor altor creații ulterioare, de mai scurtă întindere.

Vasile Aaron utilizează cât se poate de conștient atât elementele novatoare, cât și tradiția de care, ca și Budai-Deleanu, nu vrea să se îndepărteze în mod fundamental, ci în care, dimpotrivă, vrea să se înscrie.

Fragmentul/ episodul următor din poem ne prilejuiește o nouă alăturare de epopeea lui Budai-Deleanu, pentru că introduce elemente de basm. Fantastică și chiar neașteptată este prezența balaurului („șarpele cel mare, groaznic și cumplit”), care își avea sălașul în apropierea vechiului templu păgân, într-un loc sălbatic, cu o peșteră mare și un lac adânc. Totodată, narațiunea se ramifică și intră în scenă un nou personaj, alt tânăr, „voinic călare, armat foarte bine”. Acesta îi avertizează de pericolul care îi paște, acela de a fi devorați de șarpele uriaș.

Din fericire, ei găsesc balaurul („lung ca de cinci stângini” [stânjeni][296]) mort, trăsnit de fulgerele provocate de furtuna din noaptea trecută, care atât de mult îl înspăimântaseră pe Reporta.

Înfățișarea lui e bine de reprodus: „Capul lui era cât un cap de bou./ Un ochi mai cumplit și decât un ou,/ Pestriț ca ghiocul, din ochi ieșea foc,/ Pe cap ca o stea pe câte un loc./ Limba toată cruntă, trei rânduri de dinți /…/ Ascuțiți ca acul și mari ca de porc /…/ Pe spinare solzi vineți ca pe pești”…

Credem că utilizarea acestor elemente, care țin de cultura populară, reprezintă tot o influență (pre)romantică, la fel ca și în cazul lui Budai-Deleanu. Este de reținut comparația prin care poetul încearcă să stabilească culoarea neobișnuită a ochiului acestui șarpe de poveste: „pestriț ca ghiocul”[297]. Descrierea este fabuloasă, iar aluzia la ghioc – ca și vecinătatea templului antic/ păgân – nu este întâmplătoare, poetul încercând să circumscrie evenimentul într-o secvență bine definită, presărând indicatori semantici în context. Ne lămurim însă curând că predominant este tot interesul retoric și că peripețiile/ narațiunile nu servesc, în cele din urmă, decât unui epilog etic-religios.

---

[296] *Stânjen* = unitate de măsură pentru lungime, folosită înaintea introducerii sistemului metric, care a variat, după epocă și regiune, de la 1, 96 m la 2, 23 m.

Prin urmare, șarpele/ balaurul închipuit de Aaron avea vreo 10 metri lungime.

[297] Prin *ghioc* se denumește *albăstreaua*, dar și cochilia unei anumite specii de melci, cu ajutorul căreia se făceau ghicitori de către vrăjitoare, de unde expresia: *a da cu ghiocul* sau *a căuta în ghioc*.

Comparația lui Aaron se referă la cochilia melcului.

Bătrânul însoțitor al lui Reporta găsește prilejul de a extrage o învățătură din toate cele petrecute sau cugetate de acesta în ultima vreme, discurs care poate să stea foarte bine lângă pagini asemănătoare ca mesaj din *Învățăturile lui Neagoe Basarab* sau din *Divanul* lui Cantemir:

Te mirai, Reporto, pe drept mai nainte
Văzând că răsare soarele fierbinte,
Gândeai la frumseța cea neprețuită
Lui de Făcătoriul lumei dăruită.

Cu adevărat, cel ce cumpănește
Pe drept câte sunt și bine gândește,
Nu poate să ție limba neclătită[298].

Lăudând mărirea cea nemărginită [a lui Dumnezeu],
Cu ce rânduială bună făcu toate,
Mintea noastră nice a gândi nu poate.

Și cum le-au făcut El înțălepțește,
Într-același chip de toate grigește [îngrijește].
Ai pornit de-acasă cu soții [însoțitori] pe cale,
Unde sunt acuma soțiile tale?

De ei te-ai perdut, m-ai aflat pe mine,

[298] Cu sensul: nu poate să nu-și miște limba spre lauda lui Dumnezeu. Este un mod de exprimare foarte vechi, conservat în limbajul religios.

Carele te port și umblu cu tine,
Te învăț vârtutea și fapta cea bună,
Prin care te poți scăpa de furtună.

/…/

Ci Tatăl ceresc, Carele grigește
Și pre ale Sale nu le părăsește,
În ce chip de toate, grigi și de noi
Și ne apără din câte nevoi.

Iată, ne aflăm sănătoși, întregi,
Ocolind departe a Satanei mregi [mreji/ mreje].
Șarpele cel mare îl vedem zdrobit
Într-un chip de nime[ni] văzut și gândit.

Și iată cum întâmplarea reală se transformă în parabolă. Este un procedeu care este aplicat adesea de Sfinții Părinți textului biblic sau chiar evenimentelor istorice mai recente.

Realitatea este astfel interpretată ca text, personajele și întâmplările căpătând valoare de simbol/ semnificație alegorică. Totul în această lume este text și cele ce sunt în lume sunt considerate litere sau cuvinte care exprimă o a doua realitate (mai nuanțată și mai profundă) și care indică prezența necurmată a proniei dumnezeiești.

Dumnezeu este Cel ce scrie neîncetat semne/ litere/ cuvinte în fața ochilor noștri, pe foaia tuturor lucrurilor, ființelor sau

evenimentelor de care ne ciocnim. Această scriere este inepuizabilă, iar Dumnezeu ne vorbește cu semne pe care le cunoaștem, pe care le putem descifra. Adică pe măsura conștiinței fiecăruia, numai să fie curată și trează.

Credem că putem sesiza o interferență cu basmul și în întâlnirea lui Reporta cu un confrate, tânărul vânător care îi avertizase în privința balaurului care sălășluia în acele părți. Acesta are un nume la fel de alegoric (și, totodată, la fel de neobișnuit): *Pilda bunătății*. Onomastica întrebuințată de Aaron este așadar pur… retorică. Aceste reuniuni ale unor voinici, care se înfrățesc și se decid spre fapte mari se întâlnesc în basmele noastre.

Prin urmare, pe urmele lui Dosoftei și Budai-Deleanu (deși opera celui din urmă probabil că nu îi era cunoscută) și anunțându-i pe pașoptiști, Vasile Aaron recurge la procedeul – de largă utilizare în literatura noastră –, al autohtonizării unor teme și concepte literare. Mixând motive romantice cu altele de veche tradiție românească, cultă și populară, autorul apelează, de fapt, la un procedeu în esență romantic. Îi poate fi imputată autorului ținuta stilistică – perfectibilă – a versurilor sale, dar considerăm că poemul a fost pe nedrept ignorat de critica noastră până acum.

El are multe să ne spună despre receptarea romantismului în literatura română, în pragul epocii pașoptiste, receptare care are, de altfel, prestigioși precursori în Dimitrie Cantemir și Budai-Deleanu[299].

---

[299] A se vedea Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Posteritatea literară a lui Dimitrie Cantemir*,

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/02/17/posteritatea-literara-a-lui-dimitrie-cantemir-1/,

Din păcate, percepția generală este că romantismul începe la noi cu Asachi în Moldova, respectiv cu Cârlova și Heliade în Țara Românească.

Și, deși Asachi, în Moldova, o ia puțin înaintea lui Cârlova și Heliade, să nu uităm însă că o activitate semnificativă în procesul de introducere a ideilor și a tonalității poetice romantice o au în Țara Românească Ioan Cantacuzino și Iancu Văcărescu (*Primăvara amorului*), ultimul considerat de contemporanii săi – și pe drept – părintele poeziei române moderne (așa cum i-au și scris pe mormânt).

Costache Conachi nu a reprezentat, pentru Moldova, o personalitate promotoare a noului gust de poezie, romantică, deși, privind din perspectiva noastră, a celor de azi, el poate fi considerat „părintele găsit al poeziei românești”, așa cum îl identifică Mihai Zamfir: „cel dintâi veritabil poet al nostru de epocă modernă”[300]. Zamfir aduce în discuție și argumentul succesului nebun la public al poeziei lui Conachi: „De la prietenii și cunoscuții poetului la lăutari și la rapsozi ocazionali, de la poeții contemporani lui la îndrăgostiții de poezie”[301], lumea din Principate i-a apreciat versurile. Nu ne-am baza însă pe un asemenea argument pentru a stabili capacitatea unui poet de a avea descendenți în plan literar și de a inaugura o tradiție.

---

https://www.teologiepentruazi.ro/2013/02/18/posteritatea-literara-a-lui-dimitrie-cantemir-2/.

[300] Mihai Zamfir, *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române*, vol. I, Ed. Cartea Românească & Polirom, București și Iași, 2011, p. 29 ș. u.

[301] Idem, p. 35.

Așa, putem aminti că, despre scrierile lui Vasile Aaron,

„G. Bariț afirma, în acest sens, următoarele: «Mii de români începură să învețe carte numai ca să poată ceti, pe lângă [Alexandria populară], încă și versurile lui Aaron. Această lectură a rămas până în ziua de astăzi una din cele mai căutate și mai plăcute la poporul nostru […]».

La rândul său, un alt cercetător al poetului, G. Sion, afirma: «Într-adevăr mi s-a întâmplat a vedea într-o librărie din Timișoara, venind niște ciobani și cumpărând cărticele din acestea în mare număr. Îi întrebai ce face cu aceste cărticele și-mi răspunseră că lectura acestor cărți este singura distracțiune a păstorilor de munte, că cumpără mai multe, fiindcă are mulți tovarăși care doresc să aibă această resursă de petrecere»"[302].

Popularitatea versurilor aaroniene rivaliza cu *Alexandria* și ajungea până în creierii munților…

Mihai Zamfir are, desigur, și alte argumente, dar nu mi se pare niciunul suficient de puternic pentru a-l considera pe Conachi „cel dintâi veritabil poet al nostru de epocă modernă", care trece „pragul inaugural al noii poezii românești de factură decis europeană"[303]. Întâietatea aceasta ni se pare foarte discutabilă. Conachi are merite evidente, dar, așa cum am precizat mai sus (când am vorbit despre Conachi), nu văd tradiția pe care a

---

[302] Mircea Popa, *De la Iluminism la Pașoptism*, op. cit., p. 74.

[303] Mihai Zamfir, *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române*, vol. I, op. cit., p. 29.

născut-o imediat Conachi și nici Mihai Zamfir nu o vede (cum de asemenea am arătat anterior). Iar, pe de altă parte, dacă tradiția poetică se măsoară la noi cu sincope de cel puțin un secol, de ce lui Dosoftei și Costin li se refuză sistematic recunoașterea rolului pe care l-au jucat în formarea tradiției poetice românești?

Revenind la poemul *Reporta din vis*, acesta împărtășește soarta ingrată a multor producții de seamă românești, rămânând multă vreme în manuscris. Însă el este un exemplu elocvent (și, totodată, activitatea literară a lui Aaron și Ioan Barac, per ansamblu), reprezentativ mai ales pentru Transilvania, al metamorfozelor care se produceau în societatea românească, în rândul cărturarilor, al felului în care va fi receptată atmosfera romantică, în perioada pașoptistă, și tradusă în poezie românească.

Întorcându-ne deci la poem, tânărul numit *Pilda bunătății* se miră de…numele celuilalt: *Reporta din vis*. Un artificiu cam fad…

Eroii își continuă împreună drumul intenționat spre munte, bucurându-se de întâlnire. Făcând un popas („Aerul fiind proaspet, lin și bun,/ Odihnim la umbră deasă de alun”), lucrătorii la câmp, care strângeau fânul în clăi, le dau de știre că s-au înmulțit lupii, care pradă turmele păstorilor. Desigur, se ivește astfel prilejul așteptat de cei doi vânători, pentru a se face de folos.

Segmente întregi din această relatare reprezintă o…proză realistă în versuri. Deranjează și numărul mare de regionalisme și registrul cam popular/ vulgar al exprimării – probabil intenționat –, prea puțin stilizat.

Sigur, putem discuta despre posibila verosimilitate pe care și-ar fi putut-o propune autorul sau despre recuperarea palierului popular al limbii și chiar al traiectului narativ. Așa încât

opțiunile sale ne apar amendabile sau nu, în funcție de perspectiva din care sunt înțelese.

De asemenea, se poate bănui, din partea autorului, intenția de a împărtăși, de a lăsa urmașilor nu numai o poezie epică, ci și informații bogate de altă natură: sociologică, geografică, cinegetică etc. Astfel, ceea urmează, consemnând călătoria și episoadele de vânătoare, conțin multe asemenea amănunte, care ies din sfera interesului pur literar sau care ar fi apreciate într-un roman realist sau zolist.

Combinația aceasta insolită de practici literare pare greu de omologat. Însă – cu mai mult talent poetic, e adevărat – la fel de insolită și de greu definibilă este și *Țiganiada*. Câte o insulă de poezie însă tot se mai arată în această avalanșă epică:

Grăind noi pe cale de toate cu dor,
Să ivi brădetul verde ca un nor,
Să ivi departe verde-ntunecat,
Ca un nor spre ploaie groaznică plecat.

Reporta își regăsește alaiul cu care plecase la vânătoare, de care se rătăcise – ceea ce îi prilejuise întâlnirea cu bătrânul înțelept, pelerinajul la morminte și celelalte aventuri –, dar lasă explicațiile pentru o viitoare consemnare în scris, literară:

După ce prin peșteri de munți vom pătrunde,
Prin culmile lor, prin văli, prin brădețe,
Și vom răsturna coarnele sumețe
A iuților cerbi și vom prinde câte

Căprioare sunt prin iale vârâte
Și vom goni toți urșii verșinați
Și câți lupi să află pe [a]ici veninați,

Întorcând casă toate le voi scrie,
Oricâte pății lumea să le știe,
Chipul rătăcirei și a mea umblare,
Ca cei viitori, cetind cu mirare,
Cât de puțintel încă să gândească
De cele ce poate soarta omenească.

E dezvăluită de fapt intenția autorului (finalitatea morală a poemului) prin intermediul…naratorului-personaj (a personajului reflector). Intrăm pe un făgaș critic mai neobișnuit decât cărările întortocheate prin munți ale vânătorilor în căutare de cerbi și lupi. Ni se pare, de altfel, că vânătoarea și vânatul nu au aceeași valență parabolică, ca și povestirile anterioare, au valoare de pildă.

Vânarea ursului, după ce este relatată cu exces de amănunte, se transformă așadar într-o fabulă, în poveste cu tâlc:

Să împlini zisa celuia ce zice
Că de multe ori cel ce cearcă price,
Pere, în nevoe căzut, ticălosul,
Câștigând pe drept plata și folosul.

Cu care tu ai măsurat,
Cu aceia ție încă ți s-au dat.

Ursul, ucigând cumplit dobitocul,
Își găsi și el plata și norocul.

Comentariul aforistic ne este deja cunoscut. Dacă n-ar fi vorba (totuși) de poezie, am putea face o paralelă cu proza lui Slavici și cu sentințele sale morale. Însă, înaintea lui Slavici, Costin și Neculce erau la fel de sentențioși.

Urmează alte câteva aventuri cinegetice, în același stil narate și cam lungi, încât pot lăsa la un moment dat impresia că autorul a renunțat la proiectul său inițial. În mijlocul evenimentelor în derulare, însă, se întâmplă ceva neașteptat: Reporta se trezește din nou singur cu bătrânul, într-un loc neștiut și fără compania tovarășilor de vânătoare:

A doaua zi, foarte des [dis] de dimineață,
Mă trezesc, ca unul din morți înviat,
De câte avui toate despoiat.

Mă aflu-ntr-un câmp frumos, neștiut,
Neumblat și mie nemaicunoscut.
Singurele bătrânul durmind lângă mine…

Bătrânul îl liniștește:

Dumnezeu de toți, fătul meu, grigește.
Cel Atotputernic și milos Părinte
Ne va agiuta, de ici înainte,
De vom isprăvi cursul pentru care

E orânduită această umblare /.../

Lacu și câmpia, de nu-ți sunt știute,
Mie amândouă îmi sunt cunoscute. /.../

Această câmpie se cheamă Ispită
Și spre-nvățătură e orânduită.
Lesne să înșală cel ce nu grigește
Și povățuirea Firei părăsește.

Oamenii cei tineri și necopți la minte
Lesne să înșală ori de ce cuvinte,
Precum mai de-aproape mâne vei cunoaște
Și minte cu pildă vie îți vei paște.

Gătește-te bine și cearcă temeiul,
Stăi pe lângă dânsul mai vângios ca cleiul,
Fără fundament nimic să nu crezi,
Ca nu fără veste în laț să te vezi.

Câmpia care se numește *Ispită* are aceeași semnificație cu *valea plângerii*[304]. Eroul nostru pare că merge pe aceeași traiectorie pe care a urmat-o fiul de împărat din *Tinerețe fără bătrânețe*

---

[304] A se vedea explicațiile și comentariile noastre anterioare: https://www.teologiepentruazi.ro/2008/02/14/valea-plangerii/, https://www.teologiepentruazi.ro/2007/10/21/valea-smereniei/, https://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/27/alexandru-macedonski-poetul-in-valea-plangerii-2/.

și viață fără de moarte. Doar că Reporta are un însoțitor care îl ghidează permanent și îi poartă de grijă și nu îl lasă să moară de jale.

Valea plângerii sau *valea ispitirii* este pământul sau existența pământească omului, a omului căzut din înălțimea Raiului în această vale în care trebuie să mediteze la condiția sa plin de penitență. Aceasta ne atrage atenția că ne apropiem, în poem, de ilustrarea unui alt topos străvechi, de largă circulație și în literatura noastră medievală. Se ivesc interogațiile filosofice: tânărul este nedumerit de inegalitatea care există între oameni, care este motiv pentru fericirea unora și suferința altora.

Urmând din nou expresivitatea psalmilor versificați ai lui Dosoftei, Aaron pune pe seama bătrânului învățătura despre „sfatul /…/ Și ințălepciunea cea cu tot adâncă/ A Celui ce ceriul făcu și pământul/ Și oricâte sunt numai cu cuvântul". La Dosoftei: „A Ta este, Doamne, lumea și pământul,/ Ce le-ai împlut sângur dintâi cu cuvântul" (Ps. 23, 1-2). Sau: „Ceriurile și pământul/ Tu le-ai făcut cu cuvântul" (Ps. 88, 43).

Și versurile care urmează, în poemul lui Aaron, s-ar putea să-i fi fost sugerate tot de Dosoftei:

Cetăți și crăimi, pănă să-nvoiesc,
Neclătite stau și să fericesc
Iar de încep a să-mpărechia,
Să cadă încet, încet a cădea,

Și de ne-nvoirea oarecum nu curmă,
Crăimi și cetăți cad gios mai pe urmă.

(*Reporta din vis*)

*

Cine face zidi de pace,
Turnuri de frățâie,
Duce viață fără grață
'Ntr-a sa bogățâie.

Că-i mai bună, depreună,
Viața cea frățască,
Decât armă ce destramă
Oaste[a] vitej[e]ască.

(Dosoftei, versuri adăugate la Ps. 132)

Discursul bătrânului, mai departe, se concentrează spre apologia unității între oameni: „Lipsa au făcut și cetăți și sate,/ Din ea să făcură crăimile toate. /…/ Lipsa, drept aceia, de la început/ Orice însoțire dreaptă au făcut./ De icea să naște iubirea cea mare/ Carea un tovarăș către altul are./ Omul cel cu minte pe alt om iubește,/ Pentru că, iubindu-l, lui își folosește".

În expunerea sa, bătrânul transformă toate întâmplările povestite mai sus în…fabule, în evenimente cu finalitate morală. Ba chiar introduce, din nou, momente de predică morală:

Numai omul scump, orbit de avere,
Nu să mișcă văzând că vecinul pere,
Ba de să și mișcă, în loc să-i agiute,
Îl mai asuprește, să piaie mai iute.

Au nu-i, drept aceia, ca porcul mai rău
Și negânditor de sfârșitul său?

Parcă îl reauzim pe Antim Ivireanul…

Să-i fi fost cunoscute lui Aaron predicile acestuia și vehementa cu care el flagela viciile și mai ales neomenia „creștinilor” contemporani?

Predica bătrânului înțelept și mustrarea lui vizează direct un singur auditor, pe *Reporta din vis*, dar intenția autorului se înțelege că are în vedere o plajă de audiență mult mai numeroasă. Regăsim în aceste ipostaze pe teologul și moralistul Vasile Aaron. Se poate chiar susține că el a încercat să conceapă o lucrare vastă menită educării în spirit ortodox a tinerelor generații și mai cu seamă a tinerilor cu potențe intelectuale și materiale, care trebuia să devină liderii societății românești:

Un filosof mare, un om procopsit,
Cu minte înaltă de sus dăruit,
Cum și tu pe tine te ziseși a fi,
Nu e cu putință așa [egoist] a gândi.

/…/

Socotesc că tu încă te căiești
Și așa mai mult nice nu grăiești.
Nice cum ai zis vei [mai] face cu fapta,
Ci vei să ții mai deschisă [spre compasiune] direapta,

Precum legea firei sângură poftește
Și Însuși Stăpânul cel ceresc poftește.

Au mai fost ca tine avuți și-nvățați
Ș-acum putrezesc în gropi astupați!
Și tu astăzi, mâne, poți ca ei umbla,
Și a ta avere cui o vei lăsa? /…/

Au mai fost puternici și plini de avere,
Au mai fost voinici frumoși cu putere,
Și frumseța lor o zmoli mormântul,
Averea, tăria o sorbi pământul!

Sângură vârtutea și fapta cea bună
Au călătorit cu ei dempreună!

Este indirect evocat (din nou) Miron Costin: „În lut și în cenușă te prefaci, o, oame/ În viiarme, după care te afli în putoare /…/ Una fapta, ce-ți rămâne, buna, te lățește,/ În ceriu cu fericie în veci te mărește” (*Viiața lumii*). Reporta primește o învățătură cu adevărat creștină, care astăzi s-a cam pierdut: „Pe orice străin, sau îți e știut,/ Sau tocma de nu-ți iaste cunoscut,/ Ca pre un al

tău frate credincios/ A-l zice, a-l crede, e cuviincios”. Dacă nu procedează astfel, este exclus „din catalogul celor învățați/ Cu înțelepciunea bine adăpați”. Vedem că înțelepciunea/ știința/ filosofia este în primul rând teologică și morală și abia după aceea empirică, așa cum era considerată în toată epoca veche și după cum o promovează și Dimitrie Cantemir în *Divanul* său.

Și tot ca în *Divanul* lui Cantemir sau ca în culegerea numită *Floarea darurilor*, învățătura bună este susținută și prin invocarea filosofilor, care au ascultat de legea firii (cum a numit-o Sfântul Pavel), de legea sădită de Dumnezeu în inima și conștiința omului:

Din veacuri trecute și din vremi păgâne
Oricâși filosofi, oricâți învățați
Și în legea firei cu spor bun umblați
A fi cel mai bun au și învățat
Și altora pildă prin sine au dat.

De acestea sunt a lor scrisori [scrieri] pline,
Precum socotesc că știi și tu bine,
Ca unul ce zici că ești învățat,
Citit și prin țări străine umblat
Precum cei avuți să obicinuiesc
A școalelor curs cât îl isprăvesc.

Avem la final: fizionomia pașoptistului…Dăscălirea tânărului are loc în aer liber, așa cum erau odinioară școlile filosofice sau așa cum propovăduiau Apostolii: „prin livezi, prin iarbă cu

mine umblând,/ Dintr-un loc într-altu șederea mutând”. Cei doi adorm, apoi, „gios pe iarbă verde, în pustietate,/ Pe câmp larg, cu tot depărtat de gloate”. Pustietatea câmpiei va deveni o constantă a peisajului romantic al epocii pașoptiste.

Aaron imaginează, în ultima parte a textului (din ce a apucat să scrie) și o dispută filosofică, o confruntare a tânărului Reporta cu Epicur, care apără filosofia hedonistă:

Pe bătrâni, pe tineri, toți de vârsta toată
Îi are legați a iubirei roată. /…/
Om și dobitoc, bolnav sau întreg,
A iubirei rod în timp bun culeg.

Și ce culeg alta decât dezmerdarea
Și în desfătări trupești cufundarea?

Așadar, de sine urmează că toată
Fericirea, câtă lumea o arată
Stă în dezmierdare, în pofte trupești.
Altele sunt toate aflături băbești!

Acest Epicur este mai mult un simbolic apologet al ideologiei pleziriste. Pledoaria lui merge în același sens cu a personajului Lumea, din *Divanul* cantemiresc. El recenzează doctrina creștină despre sufletul nemuritor și răsplătirea veșnică pentru a o nega: „Oricarele crede a fi nemurire/ Fără îndoială ș-au ieșit din fire” etc.

În încercarea de a demonstra că ființa umană piere definitiv odată cu moartea, discursul lui atinge note eshatologice (similare celor din *Viiața lumii*): „Munții cei înalți și ape cumplite/ Cândva de perire nu vor fi scutite”. Însă, cum observam și altădată, Aaron e mai mult narativ-retoric decât poetico-retoric. Epicur îl conduce la palatul Dezmierdării și la casa lui Plutus, pentru a-l corupe. Din păcate, manuscrisul se întrerupe brusc la relatarea banchetului deșucheat, la care urmau probabil să fie convocate de Aaron multe alte personaje (au apucat să apară doar Cupidon și Sardanapal). Ne putem da seama, desigur, care era sensul dezvoltării mai departe al noii intrigi.

Concluzia este că tânărul neexperimentat poate fi cu ușurință sedus. După promisiunea bătrânului înțelept, acesta avea să reapară puțin mai departe și să îl mustre pentru uitarea învățăturilor sfinte. Versurile se opresc aici, dar ne-a fost de ajuns pentru a observa că tradiția literaturii vechi nu era deloc părăsită.

Cuprins

Biblioteca
Teologie pentru azi

1. *Acatistul Nunții* (35 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/01/acatistul-nuntii/

2. *Troparul, Condacul și Acatistul Fericitului Serafim Rose al Platinei* (20 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/01/troparulcondacul-si-acatistul-fericitului-serafim-rose-al-platinei/

3. *Lumea postmodernă și depersonalizarea omului* (335 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/01/lumea-postmoderna-si-depersonalizarea-omului/

4. *Viața lui Adam și a Evei* (27 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/03/viata-lui-adam-si-a-evei/

5. *Teologia îndumnezeirii* (202 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/03/teologia-indumnezeirii/

6. *Twitter pentru azi (vol. 1)* (32 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/04/twitter-pentru-azi-vol-1-2009/

7. *Bucuria comuniunii (vol. 1)* (280 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/06/bucuria-comuniunii-vol-1/

8. *Pelerina Egeria și Cultul ortodox* (60 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/07/pelerina-egeria-si-cultul-ortodox/

9. *Biblia Satanică* (157 pagini), ca text auxiliar al cărții: *Lumea postmodernă și depersonalizarea omului*.
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/12/biblia-satanica-editie-exclusiv-online-ro/

10. *Traduceri patristice (vol. 1)* (73 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/19/traduceri-patristice-vol-1-2009/

11. *Bucuria comuniunii (vol. 2)* (309 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/26/bucuria-comuniunii-vol-2/

12. *Fragmentarium (vol. 1)* (126 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/26/fragmentarium-vol-1/

13. *Nichita Stănescu. Fenomenul limbii poezești* (disertație de master) (155 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/10/26/nichita-stanescu-fenomenul-limbii-poezesti/

14. Sfântul Sfințit Mucenic Irineu al Lyonului, *Contra ereziilor (vol. 1)* (341 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/03/sfantul-sfintit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-1/

15. *Bucuria comuniunii (vol. 3)* (248 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/07/bucuria-comuniunii-vol-3/

16. *Teologia vederii lui Dumnezeu* (252 pagini): introducere la teza doctorală:
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/18/teologia-vederii-lui-dumnezeu/

17. *Vederea lui Dumnezeu în teologia Sfântului Simeon Noul Teolog* (teză doctorală) (287 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/18/vederea-lui-dumnezeu-in-teologia-sfantului-simeon-noul-teolog/

18. Sfântul Sfințit Mucenic Irineu al Lyonului, *Contra ereziilor (vol. 2)* (457 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/23/sfantul-sfintit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-2/

19. *Bucuria comuniunii (vol. 4)* (449 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2009/12/12/bucuria-comuniunii-vol-4/

20. *Bucuria comuniunii (vol. 5)* (366 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/01/02/bucuria-comuniunii-vol-5/

21. *Fragmentarium (vol. 2)* (270 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/01/13/fragmentarium-vol-2/

22. *Cuvinte cu amândouă mâinile* (82 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/01/21/cuvinte-cu-amandoua-mainile-2010/

23. *Bucuria comuniunii (vol. 6)* (144 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/02/11/bucuria-comuniunii-vol-6/

24. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 1)* (377 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/03/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-1/

25. *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și Opera* (teză doctorală) (561 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/

26. *Aspecte dogmatice ale imnologiei ortodoxe. Săptămâna Patimilor și Săptămâna Luminată* (teză de licență) (212 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/23/saptamana-patimilor-si-saptamana-luminata-teza-de-licenta-2010/

27. *Bucuria comuniunii (vol. 7)* (315 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/01/bucuria-comuniunii-vol-7/

28. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 2)* (128 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/12/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-2/

29. *Bucuria comuniunii (vol. 8)* (382 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/29/bucuria-comuniunii-vol-8/

30. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 3)* (191 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/06/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-3/

31. *Epilog la lumea veche (I. 1)* (506 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/14/epilog-la-lumea-veche-i-1/

32. *Twitter pentru azi (vol. 2)* (35 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/25/twitter-pentru-azi-vol-2-2010/

33. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 4)* (388 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/05/30/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-4/

34. *Epilog la lumea veche (I. 2)* (378 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/04/epilog-la-lumea-veche-i-2/

35. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 5)* (175 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/06/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-5/

36. *Teologia mântuirii la Sfântul Marcu Ascetul* (disertație de master) (154 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/09/teologia-mantuirii-la-sfantul-marcu-ascetul-2010/

37. *Bucuria comuniunii (vol. 9)* (188 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/20/bucuria-comuniunii-vol-9/

38. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 6)* (130 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/27/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-6/

39. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 7)* (76 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/06/30/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-7/

40. Sfântul Epifanie al Salaminei, *Despre măsuri și greutăți și numere și alte lucruri care sunt în Dumnezeieștile Scripturi* (100 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/07/16/sfantul-epifanie-al-salaminei-despre-masuri-si-greutati-2010/

41. PS. Acad. Melchisedec Ștefănescu, *Viața și Scrierile lui Grigorie Țamblac (adaptare a textului ed. din 1884)* (138 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2010/08/21/ps-acad-melchisedec-stefanescu-viata-si-scrierile-lui-grigorie-tamblac-versiune-adaptata2010/

42. Sfântul Sfințit Mucenic Antim Ivireanul, *Sfătuiri creștine-politice (text adaptat)* (33 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/08/29/sfantul-antim-ivireanul-sfatuiri-crestine-politice-2010/

43. Sfântul Varlaam al Moldovei, *Răspunsul împotriva Catehismului calvin (text adaptat)* (52 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/09/22/sfantul-varlaam-al-moldovei-raspunsul-impotriva-catehismului-calvin-2010/

44. *Traduceri patristice (vol. 2)* (347 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/10/06/traduceri-patristice-vol-2/

45. PS Damaschin Dascălul, *Învățături pentru șapte Taine (text transliterat și adaptat)* (27 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/10/26/ps-damaschin-dascalul-invataturi-pentru-sapte-taine-2010/

46. Dorin Streinu, *Opere alese, vol. I, Despre mine însumi (Jurnal de scriitor. Fragmente)* (526 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2010/12/12/dorin-streinu-opere-alese-vol-i-2010/

47. *Traduceri patristice (vol. 3)* (288 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/02/traduceri-patristice-vol-3/

48. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 2)* (160 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/07/dorin-streinu-opere-alese-vol-2/

49. *Epilog la lumea veche (I. 3)* (256 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/08/epilog-la-lumea-veche-i-3/

50. *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă (vol. 1)* (237 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/01/31/studii-de-teologie-dogmatica-ortodoxa-vol-1/

51. *Cuvintele duhovnicești (vol. 1)* (390 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/02/12/cuvintele-duhovnicesti-vol-1/

52. *Bucuria vine de departe (carte dialogică cu Prof. Otilia Kloos)* (55 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/03/21/bucuria-vine-de-departe-2011/

53. *Cuvintele duhovnicești (vol. 2)* (558 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/03/26/cuvintele-duhovnicesti-vol-2/

54. *A vedea și a fi văzut (vol. 1)* (460 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/04/16/a-vedea-si-a-fi-vazut-vol-1/

55. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 8)* (549 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/06/06/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-8/

56. *Praedicationes (vol. 1)* (199 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/06/20/praedicationes-vol-1/

57. *Twitter pentru azi (vol. 3)* (26 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/07/31/twitter-pentru-azi-vol-3/

58. *Evanghelia după Matei* (112 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/08/11/evanghelia-dupa-matei/

59. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 3)* (214 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/10/30/dorin-streinu-opere-alese-vol-3/

60. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 4)* (129 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/05/dorin-streinu-opere-alese-vol-4/

61. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 5)* (283 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/21/dorin-streinu-opere-alese-vol-5/

62. *Studii de poezie pașoptistă* (82 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2011/11/28/studii-de-poezie-pasoptista-2011/

63. Fericitul Ilie văzătorul de Dumnezeu, *Opere complete (vol. 9)* (225 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2011/12/16/fericitul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-opere-complete-vol-9/

64. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 6)* (209 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/01/14/dorin-streinu-opere-alese-vol-6/

65. *Statistici. Concluzii. Sublinieri. Lucruri văzute de-aproape* (121 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/02/18/statistici-concluzii-sublinieri-lucruri-vazute-de-aproape/

66. *Predicile din Săptămâna Mare* (25 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/04/13/predicile-din-saptamana-mare/

67. *Despre omul Împărăției* (190 pagini). Este al 10-lea volum și ultimul al *Operelor complete* ale Fericitului Ilie văzătorul de Dumnezeu.

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/05/29/despre-omul-imparatiei/

68. *Țiganiada: tradiție și inovație. Aventura scriiturii și canonul literar românesc* (111 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/07/19/tiganiada-traditie-si-inovatie/

69. *Praedicationes (vol. 2)* (253 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2012/08/07/praedicationes-vol-2/

70. *Twitter pentru azi (vol. 4)* (30 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/10/10/twitter-pentru-azi-vol-4/

71. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 1)* (251 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/11/21/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-1/

72. *Praedicationes (vol. 3)* (337 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/12/10/praedicationes-vol-3/

73. *Epilog la lumea veche (I. 4)* (247 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2012/12/22/epilog-la-lumea-veche-i-4/

74. *Praedicationes (vol. 4)* (352 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/01/09/praedicationes-vol-4/

75. *Praedicationes (vol. 5)* (366 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/01/27/praedicationes-vol-5/

76. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 2)* (261 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/03/07/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-2/

77. *Praedicationes (vol. 6)* (308 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/03/29/praedicationes-vol-6/

78. *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română (vol. 1)* (228 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/

79. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 3)* (308 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/07/31/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-3/

80. *Bucuria comuniunii (vol. 10)* (356 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/09/21/bucuria-comuniunii-vol-10/

81. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 7)* (241 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/09/23/dorin-streinu-opere-alese-vol-7/

82. *Vorbiri de Facebook (vol. 1)* (508 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2013/10/20/vorbiri-de-facebook-vol-1/

83. *Epilog la lumea veche I. 1 (ediția a doua)* (862 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/

84. *Praedicationes (vol. 7)* (619 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/16/praedicationes-vol-7/

85. *Bucuria comuniunii (vol. 11)* (361 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/31/bucuria-comuniunii-vol-11/

86. *Atenție teologică* (216 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/03/04/atentie-teologica/

87. *Interviuri de conștiință [vol. 1]* (367 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/04/21/interviuri-de-constiinta-vol-1/

88. *Twitter pentru azi (vol. 5)* (59 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/05/21/twitter-pentru-azi-vol-5/

89. *Vezi ceea ce ești (vol. 1)* (80 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/05/24/vezi-ceea-ce-esti-vol-1/

90. *Fragmentarium (vol. 3)* (388 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/05/26/fragmentarium-vol-3/

91. *Vezi ceea ce ești (vol. 2)* (94 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/02/vezi-ceea-ce-esti-vol-2/

92. *Trei poeți și-un început de secol* (280 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/

93. *Vezi ceea ce ești (vol. 3)* (99 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/20/vezi-ceea-ce-esti-vol-3/

94. *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă (vol. 2)* (305 pagini) https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/25/studii-de-teologie-dogmatica-ortodoxa-vol-2/

95. *Studii literare (vol. 1)* (447 pagini) https://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/

96. *Vezi ceea ce ești (vol. 4)* (101 pagini) https://www.teologiepentruazi.ro/2014/07/05/vezi-ceea-ce-esti-vol-4/

97. *Traduceri patristice (vol. 4)* (427 pagini) https://www.teologiepentruazi.ro/2014/07/10/traduceri-patristice-vol-4/

98. *Praedicationes (vol. 8)* (510 pagini) https://www.teologiepentruazi.ro/2014/08/15/praedicationes-vol-8/

99. *The Sight of God in the Theology of Saint Symeon the New Theologian* (first book in english; my doctoral thesis) (499 pages) https://www.teologiepentruazi.ro/2014/09/15/the-sight-of-god-in-the-theology-of-saint-symeon-the-new-theologian/

100. *Vorbiri de Facebook (vol. 2)* (393 pagini) https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/07/vorbiri-de-facebook-vol-2/

101. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 4)* (441 pagini) https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/20/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-4/

102. *Mâncăruri românești cu gust* (27 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/27/mancaruri-romanesti-cu-gust/

103. *Acatistul Sfinților pomeniți pe 31 octombrie* (27 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/29/acatistul-sfintilor-pomeniti-pe-31-octombrie/

104. *Studiu despre Viața Sfântului Macarie Romanul* (68 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/

105. *Fragmentarium [vol. 4]* (502 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/11/29/fragmentarium-vol-4/

106. *Luceafărul. Comentariu literar* (156 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/18/luceafarul-comentariu-literar/

107. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 8)* (216 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2014/12/30/dorin-streinu-opere-alese-vol-8/

108. *Creatori de limbă și de viziune poetică [vol. 2. 1]* (283 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/

109. Pr. Prof. Acad. Dr. Dumitru Popescu, *Dumnezeu e viu și prezent în lume prin slava Sa* (132 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/15/dumnezeu-e-viu-si-prezent-in-lume-prin-slava-sa/

110. Sfântul Apostol Pavel, *Epistola către Efeseni* (26 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/20/epistola-catre-efeseni/

111. *Cartea Sfântului Profet Ionas* (13 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/21/cartea-sfantului-profet-ionas/

112. *Cele 3 Epistole catolice ale Sfântului Apostol Ioannis* (25 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/23/cele-3-epistole-catolice-ale-sfantului-apostol-ioannis/

113. *Epistola catolică a Sfântului Apostol Iacovos, fratele Domnului* (20 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/30/epistola-catolica-a-sfantului-apostol-iacovos-fratele-domnului/

114. *Cartea Sfântului Profet Ioil* (17 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/04/cartea-sfantului-profet-ioil/

115. *Cărțile Sfinților Profeți Avdiu și Angheos* (16 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/10/cartile-sfintilor-profeti-avdiu-si-angheos/

116. *Epistola către Filippeni a Sfântului Apostol Pavlos* (19 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/13/epistola-catre-filippeni-a-sfantului-apostol-pavlos/

117. *Cântarea Cântărilor* (40 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/18/cantarea-cantarilor/

118. *Evanghelia după Marcos* (130 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/22/evanghelia-dupa-marcos/

119. *Epilog la lumea veche I. 2 (ediția a doua)* (952 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/05/16/epilog-la-lumea-veche-i-2-editia-a-doua/

120. *Teologia Dogmatică Ortodoxă (vol. 1)* (397 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/06/12/teologia-dogmatica-ortodoxa-vol-1/

121. *Praedicationes (vol. 9)* (675 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/06/29/praedicationes-vol-9/

122. *Creatori de limbă și de viziune poetică [vol. 2. 2]* (303 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/07/07/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-2/

123. *Cartea Sfântului Profet Naum* (14 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/09/09/cartea-sfantului-profet-naum/

124. *Epistola către Galatei* (25 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/10/10/epistola-catre-galatei/

125. *Cartea Sfântului Profet Amvacum* (14 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/10/21/cartea-sfantului-profet-amvacum/

126. *Epistola către Colossei* (20 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/11/08/epistola-catre-colossei/

127. *Eminescu: între modernitate și tradiție. Importanța tradiției literare și spirituale românești pentru viziunea romantică eminesciană* (teză postdoctorală) (884 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/11/16/eminescu-intre-modernitate-si-traditie/

128. *Traduceri patristice (vol. 5)* (455 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2015/12/06/traduceri-patristice-vol-5/

129. *Istoria începe de oriunde o privești (vol. 5)* (289 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/01/12/istoria-incepe-de-oriunde-o-privesti-vol-5/

130. *Praedicationes (vol. 10)* (627 de pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/01/23/praedicationes-vol-10/

131. *Twitter pentru azi (vol. 6)* (100 de pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2016/03/22/twitter-pentru-azi-vol-6/

132. *Vorbiri de Facebook (vol. 3)* (190 de pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/03/22/vorbiri-de-facebook-vol-3/

133. *Evanghelia după Ioannis* (129 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/05/10/evanghelia-dupa-ioannis/

134. *Cartea Sfântului Profet Sofonias* (32 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/05/10/cartea-sfantului-profet-sofonias/

135. *11 elegii (comentariu literar)* (157 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/06/15/11-elegii-comentariu-literar/

136. *Epistola întâia către Timoteos* (41 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/06/15/epistola-intaia-catre-timoteos/

137. *Epistola a doua către Timoteos* (37 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/06/15/epistola-a-doua-catre-timoteos/

138. *Despre nimic* (conferință online) (54 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/07/27/despre-nimic-conferinta-online/

139. *Cântările* (57 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2016/08/12/cantarile/

140. Sfântul Sfințit Mucenic Antim Ivireanul, *Didahiile (prima ediție actualizată)* (350 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/08/25/sfantul-sfintit-mucenic-antim-ivireanul-didahiile-prima-editie-actualizata/

141. *Praedicationes (vol. 11)* (698 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/10/19/praedicationes-vol-11/

142. *Parimiele lui Salomon* (117 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/10/29/parimiele-lui-salomon/

143. *Studii literare (vol. 2)* (162 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/11/05/studii-literare-vol-2/

144. *Epilog la lumea veche, vol. I. 5. Emil Botta* (239 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/11/21/epilog-la-lumea-veche-vol-i-5-emil-botta/

145. Sfântul Împărat Salomon, *Ecclisiastis* (59 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/11/23/ecclisiastis/

146. *Mântuirea este eclesială* (conferință online) (54 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2016/12/19/mantuirea-este-eclesiala-conferinta-online/

147. Dorin Streinu, *Opere alese (vol. 9)* (270 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2017/01/20/dorin-streinu-opere-alese-vol-9/

148. *Praedicationes (vol. 12)* (571 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/02/11/praedicationes-vol-12/

149. *Psalmii (ediția LXX)* (329 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/03/04/psalmii-editia-lxx/

150. *Psalmii liturgici* (299 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/03/05/psalmii-liturgici/

151. *Epilog la lumea veche (vol. I. 6). Nichita Stănescu* (759 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/06/01/epilog-la-lumea-veche-vol-i-6-nichita-stanescu/

152. *Praedicationes (vol. 13)* (530 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/07/10/praedicationes-vol-13/

153. *Twitter pentru azi (vol. 7)* (254 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/08/30/twitter-pentru-azi-vol-7/

154. *Epilog la lumea veche, vol. I. 3 (ediția a doua)* (699 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/10/02/epilog-la-lumea-veche-vol-i-3-editia-a-doua/

155. *Cartea Sfântului Profet Iov* (144 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/10/03/cartea-sfantului-profet-iov/

156. *Studii literare (vol. 3)* (157 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/10/23/studii-literare-vol-3/

157. *Maturizarea poeziei* (173 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/11/05/maturizarea-poeziei/

158. *Înțelepciunea lui Salomon* (86 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2017/12/16/intelepciunea-lui-salomon/

159. *Viețile Sfinților (vol. I)* (461 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/03/16/vietile-sfintilor-vol-i/

160. *Vorbiri de Facebook (vol. 4)* (337 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/03/22/vorbiri-de-facebook-vol-4/

161. *Praedicationes (vol. 14)* (658 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/05/02/praedicationes-vol-14/

162. *Întrebări și răspunsuri teologice (vol. 1)* (319 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/06/18/intrebari-si-raspunsuri-teologice-vol-1/

163. *Studii literare (vol. 4)* (326 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/07/01/studii-literare-vol-4/

164. *Înțelepciunea lui Sirah* (192 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/10/04/intelepciunea-lui-sirah/

165. *Înțelepciunea lui Sirah (ediția liturgică)* (151 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/12/08/intelepciunea-lui-sirah-editia-liturgica/

166. *În ajutorul tău* (151 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/12/10/in-ajutorul-tau/

167. *Twitter pentru azi (vol. 8)* (127 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/12/16/twitter-pentru-azi-vol-8/

168. *Studii literare (vol. 5)* (184 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2018/12/16/studii-literare-vol-5/

169. *Psalmii lui Salomon (ediția științifică)* (71 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/01/20/psalmii-lui-salomon-editia-stiintifica/

170. *Psalmii lui Salomon (ediția liturgică)* (62 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/01/22/psalmii-lui-salomon-editia-liturgica/

171. *Studii literare (vol. 6)* (105 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/03/21/studii-literare-vol-6/

172. *Evanghelia după Lucas* (173 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/04/11/evanghelia-dupa-lucas/

173. *Evanghelia după Lucas (ediția liturgică)* (133 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/22/evanghelia-dupa-lucas-editia-liturgica/

174. *Epistola către Evrei* (69 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/24/epistola-catre-evrei/

175. *Cartea Sfântului Profet Osie* (59 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/27/cartea-sfantului-profet-osie/

176. *Vorbiri de Facebook (vol. 5)* (423 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/05/29/vorbiri-de-facebook-vol-5/

177. *Cartea Sfântului Profet Amos* (49 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/06/05/cartea-sfantului-profet-amos/

178. *Geneza creștină în opera lui Eminescu* (157 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/06/15/geneza-crestina-in-opera-lui-eminescu/

179. *Cartea Sfântului Profet Miheas* (45 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/07/02/cartea-sfantului-profet-miheas/

180. *Praedicationes (vol. 15)* (741 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/07/11/praedicationes-vol-15/

181. *Cartea Sfântului Profet Zaharias* (63 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/08/31/cartea-sfantului-profet-zaharias/

182. *Cartea Sfântului Profet Malahias* (37 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/09/06/cartea-sfantului-profet-malahias/

183. *Teologia Dogmatică Ortodoxă (vol. 2)* (289 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2019/12/23/teologia-dogmatica-ortodoxa-vol-2/

184. *Istoria literaturii române (vol. 1)* (642 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2020/02/02/istoria-literaturii-romane-vol-i/

185. *Istoria literaturii române (vol. 2)* (429 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2020/03/29/istoria-literaturii-romane-vol-2/

186. *Rămâne să ne vedem* (174 pagini)
https://www.teologiepentruazi.ro/2020/04/04/ramane-sa-ne-vedem/

187. *Sfântul Ilie văzătorul de Dumnezeu († 4 mai). Acatistul și Predici întru pomenirea sa* (129 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2020/05/03/sfantul-ilie-vazatorul-de-dumnezeu-4-mai-acatistul-si-predici-intru-pomenirea-sa/

188. *Vorbiri de Facebook (vol. 6)* (480 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2020/05/16/vorbiri-de-facebook-vol-6/

189. *Istoria literaturii române (vol. 3)* (785 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2020/08/20/istoria-literaturii-romane-vol-3/

190. *Cartea Sfântului Profet Isaias* (ediția științifică) (217 pagini)

https://www.teologiepentruazi.ro/2020/10/12/cartea-sfantului-profet-isaias-editia-stiintifica/

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș